

НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ"

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Стасюк Віталій Сергійович

УДК 351.77:35.07

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування

Галузь знань: 28 – Публічне управління та адміністрування

Подается на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Віталій СТАСЮК

Науковий керівник: Шведун Вікторія Олександрівна, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри економіки та публічного управління.

ХАРКІВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Стасюк В. С. Механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», Харків, 2026.

У дисертації вирішене актуальне наукове завдання, що полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її реалізації в Україні.

У роботі запропоновано шляхи удосконалення комплексного механізму державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні, у контексті чого запропоновано оптимізувати: нормативно-правовий (розробити нові стандарти військової освіти, гармонізовані за стандартами НАТО; внести зміни до законодавства щодо необхідності враховувати психолого-педагогічні аспекти у підготовці; упровадити нормативи оцінки ПТСР і психологічної стійкості); організаційний (оптимізувати мережу вищих військових навчальних закладів враховуючи регіональні та мобілізаційні потреби; сформувати міжвідомчі навчальні центри; запровадити систему військово-освітнього планування; створити єдиний електронний реєстр освітніх траєкторій у військовій сфері); фінансовий (збільшити державний бюджет на потреби військової освіти; залучити міжнародну фінансову допомогу; популяризувати програми державно-приватного партнерства у військовій сфері); кадровий (розробити програми підвищення кваліфікації для педагогів, що викладають військові спеціальності; створити умови для залучення офіцерів з наявністю бойового досвіду; запровадити системи наставництва і військово-педагогічного коучингу); мотиваційний (впровадити прозору систему кар'єрного зростання;

розширити соціальні гарантії (зокрема у сфері житлового забезпечення, медичних послуг, соціальних пільг); визнати бойовий досвід як ресурс для академічного і службового підвищення) механізми.

Автором удосконалено підхід до визначення сутності поняття «державна освітня політика у військовій сфері», яка є цілеспрямованою, комплексною, нормативно закріпленою та стратегічно організованою діяльністю органів державної влади у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, яка зосереджена на розробленні, впровадженні та коригуванні системи військової освіти і освітньої підготовки військовослужбовців для забезпечення національної безпеки, формування кадрового потенціалу Збройних Сил України, адаптації до змін безпекового середовища та інтеграції у євроатлантичний простір, що охоплює: комплекс стратегічних цілей та пріоритетів в освітньому забезпеченні оборонного сектору; сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку.

До того ж, запропоновано шляхи імплементації кращого зарубіжного досвіду реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, у контексті яких необхідно: запровадити інтегровані навчальні програми, де особлива увага приділяється ефективній координації між різними підрозділами та використанню переваг на полі бою; структурувати навчання військових за етапами: базова підготовка → рота → батальйон → стратегічне планування; створити незалежний орган моніторингу та оцінки ефективності програм військової освіти; включити в освітню програму блоки з управління ризиками, прийняття рішень, психології лідерства, міжвідомчої координації; розробити механізм швидкого оновлення програм відповідно до змін у тактиці ведення бойових дій, технологіях та типах загроз (зокрема, у сфері БПЛА, кібербезпеки,

інформаційних операцій) та ін. (США); розширювати співпрацю між цивільними закладами вищої освіти та військовими навчальними закладами; вбудовувати в підготовку військових модулі з етики, психології, філософії лідерства; впровадити цілісну систему неперервного навчання та ін. (Великобританія); інвестувати в оновлення інфраструктури військових навчальних закладів, обладнання полігонів, тренажерів, симуляторів та сучасних IT-рішень; забезпечити співіснування військових ЗВО в цивільному середовищі; створити національну систему постійного професійного розвитку військових фахівців; забезпечити розвиток військової освіти, що має спиратися на цифрові освітні рішення та ін. (Польща); забезпечити інтеграцію цивільної та військової освіти; розвиток м'яких навичок (soft skills); індивідуалізацію підготовки; соціальну підтримку військових; чітку кар'єрну модель та прозоре просування по службі; розширити практико-орієнтоване навчання та ін. (Німеччина); зміцнити міждисциплінарний компонент військової освіти, а саме більше дисциплін з: менеджменту, права, IT, інженерії, медицини; soft skills: комунікації, аналітика, критичне мислення; дати можливість військовим отримати подвійний диплом (військовий + цивільний) та ін. (Чехія).

У дослідженні окреслено напрями удосконалення підходів до підготовки високо-кваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні в контексті повномасштабної російсько-української війни, серед яких: адаптація навчальних програм до умов сучасної війни; впровадження сучасних технологій логістики; розробка освітніх онлайн-платформ для тиловиків; використання цифрових симуляторів та VR/AR-технологій; поглиблення співпраці з країнами-партнерами; розвиток мережі спеціалізованих навчальних центрів; забезпечення міжвідомчої координації та взаємодії; формування психологічної готовності та стресостійкості; підвищення престижу та мотивації тилових спеціальностей; забезпечення гнучкості та мобільності системи підготовки.

Автором розроблено напрями залучення Департаменту планування тилового забезпечення, який може стати потужним інструментом практико-орієнтованого навчання та актуалізації змісту військової логістичної освіти, зокрема через реалізацію таких аспектів: експерти департаменту мають змогу бути задіяними до напрацювання й модернізації навчальних програм, включно з тематикою планування, державними закупівлями, оцінюванням потреб, логістичною аналітикою та ін.; спеціалісти департаменту мають можливість здійснювати гостьові лекції з актуальних питань планування тилу в обставинах війни та проводити воркшопи з аналізу ринку, оцінювання вартості закупівель й майстер-класи щодо логістичного прогнозування, формування довгострокових планів постачання; у розрізі підготовки курсантів та слухачів тилових напрямів є можливість влаштовувати стажування на базі департаменту зі змогою залучення до планування реальних закупівель; ввести модулі практичного характеру в навчальний процес; департамент має можливість допомогти в побудові цифрових симуляцій логістичного планування, а саме: симуляцій ухвалення стосовно масштабів закупівель, моделювання кризових ситуацій із порушенням ланцюгів постачання, навчальних тренажерів із закупівель й оцінювання запитів зі сторони командування; в співпраці з військовими та Міністерством оборони Департамент може надати допомогу щодо встановлення вимог до професійної підготовки офіцерів тилу; організувати залучення до напрацювання стандартів освітньо-професійних програм підготовки спеціалістів з планування тилового забезпечення.

Варто зауважити, що подальшого розвитку набув перелік заходів попередження посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців на кожному етапі бойових дій: до бойових дій доцільно проводити системну психологічну підготовку; формувати стресостійкість; проводити тренінги саморегуляції та заходи з психологічної просвіти; ознайомлювати з реаліями бойових дій; під час бойових дій доцільно підтримувати побратимство; проводити роботу з військовими психологами у місцях бойових дій;

проводити ротацію з метою відпочинку на фізичному та психологічному рівні; здійснювати психологічну підтримку командиром; після бойових дій доцільно супроводжувати протікання психічного розладу демобілізованих психологами; проводити реінтеграційні програми; проводити психологічну роботу з родинами військовослужбовців; моніторити їх психічний стан. Крім того, запропоновано шляхи лікування постравмативного стресового розладу у військовослужбовців на кожному етапі бойових дій, зокрема: під час бойових дій доцільно здійснювати первинну психологічну допомогу; проводити техніки стабілізації емоційного стану; після бойових дій доцільно проводити індивідуальну та групову психотерапію (CBT, EMDR тощо); за потреби призначати медикаментозне лікування; проводити роботу з сім'єю; підтримувати ветеранів через спільноти та у середовищі реабілітаційних центрів.

Ключові слова: освіта, освітня політика, освітня підготовка, механізми державної освітньої політики, воєнний стан, військовослужбовці, військова освіта, система військової освіти, освітня підготовка військовослужбовців, удосконалення механізмів державної освітньої політики.

ANOTATION

Stasiuk V. S. Mechanisms of State Educational Policy in the Field of Military Personnel Training. – In the form of a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge «Public management and administration» with specialty 281 «Public management and administration», National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”, Kharkiv, 2026.

The dissertation solves a relevant scientific problem, which consists in scientifically and theoretically substantiating the state educational policy in the field of military training and developing practical recommendations for improving the mechanisms of its implementation in Ukraine.

The paper proposes ways to improve the comprehensive mechanism of state educational policy in the field of military training in Ukraine, in the context of which it is proposed to optimize: regulatory (develop new standards of military education, harmonized with NATO standards; amend the legislation regarding the need to take into account psychological and pedagogical aspects in training; introduce standards for assessing PTSD and psychological resilience); organizational (optimize the network of higher military educational institutions taking into account regional and mobilization needs; form interdepartmental training centers; introduce a system of military educational planning; create a single electronic register of educational trajectories in the military sphere); financial (increase the state budget for the needs of military education; attract international financial assistance; popularize public-private partnership programs in the military sphere); personnel (develop advanced training programs for teachers teaching military specialties; create conditions for attracting officers with combat experience; introduce mentoring and military-pedagogical coaching systems); motivational (introduce a transparent career growth system; expand social guarantees (in particular in the field of housing, medical services, social benefits); recognize combat experience as a resource for academic and professional advancement) mechanisms.

The author has improved the approach to defining the essence of the concept of "state educational policy in the military sphere", which is a purposeful, comprehensive, normatively established and strategically organized activity of state authorities in interaction with other entities of the security and defense sector, which is focused on the development, implementation and adjustment of the system of military education and educational training of military personnel to ensure national security, the formation of the personnel potential of the Armed Forces of Ukraine, adaptation to changes in the security environment and integration into the Euro-Atlantic space, which includes: a set of strategic goals and priorities in the educational provision of the defense sector; a set of regulatory and legal principles for the functioning of the military education system;

institutional support for management; synergy of resource, personnel and scientific and methodological support, as well as mechanisms for monitoring, assessing effectiveness and adapting to the challenges of modern warfare, hybrid threats and technological development.

In addition, ways of implementing the best foreign experience of implementing state educational policy in the field of training military personnel are proposed, in the context of which it is necessary to: introduce integrated training programs, where special attention is paid to effective coordination between different units and the use of advantages on the battlefield; structure military training by stages: basic training → company → battalion → strategic planning; create an independent body for monitoring and evaluating the effectiveness of military education programs; include blocks on risk management, decision-making, leadership psychology, interdepartmental coordination in the educational program; develop a mechanism for rapid updating programs in accordance with changes in combat tactics, technologies and types of threats (in particular, in the field of UAVs, cybersecurity, information operations), etc. (USA); expand cooperation between civilian higher education institutions and military educational institutions; incorporate military modules on ethics, psychology, and leadership philosophy into training; implement a holistic system of continuous learning, etc. (Great Britain); invest in upgrading the infrastructure of military educational institutions, equipment of training grounds, simulators, simulators and modern IT solutions; ensure the coexistence of military higher education institutions in the civilian environment; create a national system of continuous professional development of military specialists; ensure the development of military education, which should be based on digital educational solutions, etc. (Poland); ensure the integration of civilian and military education; development of soft skills; individualization of training; social support for the military; a clear career model and transparent promotion; expand practice-oriented training, etc. (Germany); strengthen the interdisciplinary component of military education, namely more disciplines in: management, law, IT, engineering, medicine; soft skills:

communications, analytics, critical thinking; enable military personnel to obtain a double diploma (military + civilian), etc. (Czech Republic).

The study outlines areas for improving approaches to training highly qualified rear servicemen in Ukraine in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war, including: adapting training programs to the conditions of modern warfare; introducing modern logistics technologies; developing online educational platforms for rear servicemen; using digital simulators and VR/AR technologies; deepening cooperation with partner countries; developing a network of specialized training centers; ensuring interagency coordination and interaction; developing psychological readiness and stress resistance; increasing the prestige and motivation of rear service specialties; ensuring flexibility and mobility of the training system.

The author has developed directions for involving the Logistics Planning Department, which can become a powerful tool for practice-oriented training and updating the content of military logistics education, in particular through the implementation of the following aspects: the department's experts have the opportunity to be involved in the development and modernization of training programs, including the topic of planning, public procurement, needs assessment, logistics analytics, etc.; the department's specialists have the opportunity to give guest lectures on current issues of logistics planning in wartime and conduct workshops on market analysis, estimating the cost of procurement and master classes on logistics forecasting, and forming long-term supply plans; in terms of training cadets and students in logistics areas, there is an opportunity to organize internships on the basis of the department with the opportunity to be involved in planning real procurements; introduce practical modules into the educational process; The Department has the ability to assist in building digital simulations of logistics planning, namely: simulations of approval of the scope of procurement, modeling of crisis situations with disruption of supply chains, training simulators on procurement and evaluation of requests from the command side; in cooperation with the military and the Ministry of Defense, the Department can provide

assistance in establishing requirements for the professional training of logistics officers; organize involvement in the development of standards for educational and professional programs for training specialists in logistics planning.

It is worth noting that the list of measures to prevent post-traumatic stress disorder in servicemen at each stage of combat operations has been further developed: before combat operations, it is advisable to conduct systematic psychological training; to form stress resistance; to conduct self-regulation training and psychological education measures; to familiarize with the realities of combat operations; during combat operations, it is advisable to support fraternity; to work with military psychologists in combat areas; to conduct rotations for the purpose of rest on a physical and psychological level; to provide psychological support by the commander; after combat operations, it is advisable to monitor the course of the mental disorder of demobilized psychologists; to conduct reintegration programs; to conduct psychological work with the families of servicemen; to monitor their mental state. In addition, ways of treating post-traumatic stress disorder in servicemen at each stage of combat operations have been proposed, in particular: during combat operations, it is advisable to provide primary psychological assistance; to conduct techniques for stabilizing the emotional state; After combat, it is advisable to conduct individual and group psychotherapy (CBT, EMDR, etc.); prescribe medication if necessary; work with the family; support veterans through communities and in rehabilitation centers.

Keywords: education, educational policy, educational training, mechanisms of state educational policy, martial law, military personnel, military education, military education system, educational training of military personnel, improvement of mechanisms of state educational policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Стасюк В. С. Теоретичні основи функціонування системи військової освіти в Україні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. № 2. 2025. С. 92-97.

2. Стасюк В. С. Роль військової освіти у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. №43. 2024. С. 233-237.

3. Стасюк В. С. Напрями модернізації системи військової освіти в сучасних умовах. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. №44. 2024. С. 390-394.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Стасюк В. С. Сучасний стан та проблеми в сфері системи військової освіти в Україні. Матеріали міжнародної наукової конференції «Шляхи реформування державного управління та менеджменту в умовах воєнного стану в Україні» (6–7 березня 2024 р., м. Рига, Латвійська Республіка). С. 79-81.

5. Стасюк В. С. Удосконалення системи військової освіти в Україні в контексті реалізації стандартів НАТО. Матеріали VIII Міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування» (м. Львів-Торунь, 30 травня 2025 р.). С. 673-676.

6. Стасюк В. С. Сутність та роль військової освіти у сфері забезпечення національної безпеки. Матеріали IX Міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування» (м. Львів-Торунь, 29 травня 2026 р.). С. 424-427.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	21
1.1. Сутність та зміст державної освітньої політики у військовій сфері.....	21
1.2. Специфіка освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану.....	42
1.3. Зарубіжний досвід організації освітньої підготовки військовослужбовців	54
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	80
2.1. Механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні.....	80
2.2. Структура та особливості системи військової освіти в Україні.....	97
2.3. Проблеми та виклики у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану	114
Висновки до розділу 2	132
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	135
3.1. Шляхи оптимізації механізмів державної освітньої політики в сфері підготовки військовослужбовців в Україні	135
3.2. Напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні.....	151
3.3. Рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки військовослужбовців в Україні.....	166
Висновки до розділу 3	184
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	194
ДОДАТКИ.....	218

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасників викликів, що виникають у безпековому середовищі, зокрема під дією збройної агресії російської федерації проти України, необхідно переосмислити та оновити підходи до освітньої підготовки військовослужбовців, що становлять ключовий ресурс національної безпеки. Від ефективності системи військової освіти та професійної підготовки військовослужбовців безпосередньо залежить спроможність держави забезпечувати належний рівень обороноздатності, мобілізаційної готовності та стійкості Збройних Сил України до сучасних безпекових викликів. У цьому контексті особливого значення набуває вдосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, спрямованих на підвищення якості військової освіти та її відповідності актуальним потребам сектору безпеки і оборони.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що на сьогоднішній день необхідно комплексно модернізувати освітню систему для військовослужбовців у відповідності за стандартами НАТО, тенденціями поширення гібридних війн, інноваційними технологіями бойових дій та реаліями тривалого воєнного стану. Державна політика у даній сфері покликана до забезпечення не лише якісної фахової підготовки, а й до розвитку таких якостей, як лідерство, психологічна стійкість, цифрова компетентність та здатність адаптуватися в умовах невизначеності.

Таким чином, удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців – це ключовий чинник для того, щоб підвищити обороноздатність країни, сформувати ефективний військовий управлінський потенціал та забезпечити національну безпеку в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Загальні аспекти сфери державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців та її пріоритетності для розвитку держави закладені у працях таких вчених як: В. Алещенко, В. Ананьїн, О. Уваркіна,

О. Пучков, В. Аніщенко, В. Артамощенко, О. Бойко, В. Ляшенко, В. Шидлюх, А. Бузід, О. Васильєв, О. Вербовенко, К. Тушко, Д. Вітер, О. Мітягін, А. Вітченко, В. Осьодло, Т. Гнатюк, О. Гнидюк, А. Куценко, К. Горячева, В. Рижиков, В. Гридчина, К. Гулей, О. Гуляк, Г. Жиздюк, І. Зайцев, І. Зелений, І. Кадієвська, Т. Остапчук, В. Карпенко, В. Клачко, С. Білявець, О. Діденко, Ю. Дем'янюк, В. Кравець, А. Баган, М. Ктіторов, Л. Кубявка, М. Кубявка, А. Шевченко, А. Лойшин, В. Кивлюк, І. Ткач, Л. Мазуренко та ін. Водночас, незважаючи на значний діапазон наукових розробок з даної проблематики, комплексний підхід до удосконалення механізмів державної освітньої політики саме у контексті сучасних воєнно-політичних викликів є недостатньо розробленим. Наявні дослідження зосереджуються переважно на професійній підготовці або на організаційному забезпеченні військової освіти, в той час як взаємозв'язок між стратегічним баченням держави, системними реформами в інституційній структурі підготовки військовослужбовців та інтеграцією новітніх підходів до навчання, мотиваційними аспектами все ще вимагають більш детального вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дисертаційне дослідження виконувалось в межах наукової теми Класичного приватного університету «Формування ефективних механізмів управління в публічній сфері в умовах суспільної нестабільності» (номер державної реєстрації 0124U000811), в межах якої автор обґрунтував державну освітню політику у сфері підготовки військовослужбовців та надав рекомендації щодо вдосконалення механізмів її реалізації.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її реалізації в Україні. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення відповідних *завдань*:

- розкрити сутність та зміст державної освітньої політики у військовій сфері;
- окреслити специфіку освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану;
- дослідити зарубіжний досвід організації освітньої підготовки військовослужбовців;
- проаналізувати механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні;
- здійснити аналіз структури та особливостей системи військової освіти в Україні;
- виокремити проблеми та виклики у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану;
- запропонувати шляхи оптимізації механізмів державної освітньої політики в сфері підготовки військовослужбовців в Україні;
- розробити напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні;
- надати рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки військовослужбовців в Україні.

Об’єкт дослідження – державна освітня політика у сфері підготовки військовослужбовців.

Предмет дослідження – удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою реалізації дослідницької мети слугує використання таких загальнонаукових і спеціальнонаукових методів, як: аналізу та синтезу – для деталізації об’єкта дослідження; узагальнення – для розкриття теоретико-методологічних засад забезпечення державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців; порівняльний метод та систематизації – для вивчення нормативно-правової бази у сфері державної освітньої політики у сфері

підготовки військовослужбовців; системний метод – для розкриття концептуальних основ державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців; логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів – для вдосконалення понятійного апарату дослідження; статистичного аналізу, порівняння та узагальнення – при дослідженні особливостей реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні; графічний – для наочного зображення матеріалу; метод моделювання – для розроблення напрямків удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій.

Методологічною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, офіційні публікації міжнародних організацій. Інформаційну та емпіричну базу дослідження становили нормативні документи органів державної та регіональної влади, статистичні та соціологічні дані, матеріали, опубліковані у наукових періодичних виданнях та мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її реалізації в Україні, що конкретизовано у таких наукових положеннях:

уперше:

– запропоновано комплексний механізм державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні, який, на відміну від підходів, що передбачають удосконалення окремих складових військової освіти, ґрунтується на системній взаємодії нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та мотиваційного механізмів і передбачає їх адаптивне функціонування відповідно до умов воєнного стану, трансформації безпекового середовища та перспектив повоєнного

відновлення, зокрема шляхом гармонізації стандартів військової освіти зі стандартами НАТО, посилення психолого-педагогічної складової підготовки, оптимізації мережі військових закладів освіти, розвитку міжвідомчих навчальних центрів, упровадження військово-освітнього планування та електронного обліку освітніх траєкторій,

удосконалено:

– підхід до визначення сутності поняття державна освітня політика у військовій сфері, яке, на відміну від підходів, що акцентують увагу переважно на освітньому забезпеченні підготовки військових кадрів, розглядається цілеспрямованою, комплексною, нормативно закріпленою та стратегічно організованою діяльністю органів державної влади у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, яка зосереджена на розробленні, впровадженні та коригуванні системи військової освіти і освітньої підготовки військовослужбовців для забезпечення національної безпеки, формування кадрового потенціалу Збройних Сил України, адаптації до змін безпекового середовища та інтеграції у євроатлантичний простір;

– шляхи імплементації кращого зарубіжного досвіду реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, які, на відміну від практики механічного запозичення окремих моделей військової освіти, передбачають їх селективну адаптацію до національних умов, характеру сучасної війни та функціонування сектору безпеки і оборони України, шляхом поєднання інтегрованих і поетапних моделей підготовки, неперервного професійного навчання, практико-орієнтованої та міждисциплінарної освіти, розвитку лідерських, цифрових і комунікативних компетентностей та ін., що забезпечує не копіювання зарубіжних практик, а їх функціональне пристосування до українського безпекового середовища;

– напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні, які, на відміну від традиційної орієнтації на засвоєння спеціалізованих знань і професійних навичок, передбачають формування адаптивної практико-орієнтованої моделі

підготовки, інтегрованої з реальними процесами військового логістичного забезпечення, цифровими технологіями та моделюванням кризових ситуацій, із включенням до освітнього процесу сучасних логістичних технологій, цифрових платформ, VR/AR-інструментів, сценарного моделювання тощо, що забезпечує готовність фахівців тилу діяти в умовах нестабільності та порушення традиційних ланцюгів постачання;

– напрями залучення Департаменту планування тилового забезпечення, які, на відміну від інституційно відокремленої взаємодії органів військового управління та закладів освіти, передбачають функціональне поєднання практичного досвіду Департаменту з освітнім процесом через його участь у формуванні та оновленні змісту освітньо-професійних програм, проведенні практичних занять, гостьових лекцій і воркшопів, організації стажувань курсантів і слухачів, моделюванні реальних процесів планування та закупівель та ін., що забезпечує системне наближення військової освіти до актуальних потреб практики тилового управління;

набули подальшого розвитку:

– перелік заходів попередження посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців на кожному етапі бойових дій, які, на відміну від підходів, орієнтованих переважно на реагування після виникнення психотравмувальних наслідків бойових дій, розвинуто шляхом формування поетапної системи профілактики, що охоплює періоди до, під час і після виконання бойових завдань та поєднує психологічну підготовку, формування стресостійкості, навчання методам саморегуляції, психологічну просвіту та ін., що дозволяє змістити акцент із постфактум реагування на системну профілактику психологічних наслідків бойового стресу;

– підходи до організації лікування посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців, які, на відміну від фрагментарного застосування окремих методів психологічної та медичної допомоги, розвинуто шляхом формування безперервної поетапної моделі підтримки, що

охоплює первинну психологічну допомогу та стабілізацію емоційного стану в умовах бойових дій, подальше застосування доказових психотерапевтичних методів, зокрема когнітивно-поведінкової терапії та EMDR та ін., що забезпечує наступність допомоги від моменту виникнення психотравмувального впливу до відновлення та соціальної адаптації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методологічних і практико-прикладних положень, оформлених у конкретні пропозиції, які можуть бути реалізованими і тим складуть основу формування та реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців у сучасних умовах.

Окремі положення дисертаційного дослідження використовувались у діяльності Департаменту освіти і науки Запорізької міської ради, Департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації та Класичного приватного університету (довідка від 23.10.2025 р. № 423).

Розроблені теоретичні та практичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у дослідженнях, програмах та проектах відповідних органів публічної влади, науково-дослідних інститутах, навчальних закладах та структурах підвищення кваліфікації з питань реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців.

Запропоновані теоретичні положення та практичні рекомендації можуть також становити оптимізаційну основу для системи публічного управління у сфері державної освітньої політики щодо підготовки військовослужбовців на сучасному етапі державотворення.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, які характеризуються новизною і становлять цінність для розвитку науки публічного управління отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження були презентовані та обговорені на Міжнародній науковій конференції «Шляхи реформування державного

управління та менеджменту в умовах воєнного стану в Україні» (Латвія, м. Рига, 7-8 березня 2024 р.), VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Львів-Торунь, 30 травня 2025 р.) та IX Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Львів-Торунь, 29 травня 2026 р.).

Публікації. Наукові результати дисертаційного дослідження опубліковано в 6 наукових працях, у тому числі в 3 статтях, опублікованих у фахових виданнях з публічного управління та 3 тезах конференції.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Її основний текст викладено на 190 сторінках, загальний обсяг становить 218 сторінок і включає 206 найменувань використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Сутність та зміст державної освітньої політики у військовій сфері

В нинішніх обставинах військової агресії проти України, а також в умовах трансформації системи національної безпеки особливо актуальним стає утворення результативної державної освітньої політики у військовій сфері. Освітня складова має головне значення в підготовці кваліфікованих військовослужбовців, які мають здатність швидко відповідати на новітні виклики й загрози, ставати на захист суверенітету держави, приймати участь в міжнародних місіях миротворчого характеру, пристосовуватися до стандартів НАТО й здійснювати розбудову сфери безпеки й оборони згідно з європейськими підходами. Державна освітня політика у військовій сфері є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади стосовно створення, розвитку й втілення системи військової освіти та освітньої підготовки військовослужбовців, що включає питання стратегічного планування, нормативно-правового регулювання, організаційного забезпечення, ресурсної допомоги й міжнародної співпраці в галузі військової освіти. Сучасна модель військової освіти вимагає постійного покращення, враховуючи динаміку бойових дій, введення новітніх технологій в підготовку персоналу, розвиток лідерських якостей військовослужбовців та, крім того, гарантування гнучкості й мобільності освітніх програм.

Поділяємо наукову позицію, відповідно до якої тривала збройна агресія російської федерації проти України, тимчасова окупація частини її території та повномасштабне вторгнення, розпочате 24 лютого 2022 року, зумовили докорінну трансформацію безпекового середовища держави й актуалізували необхідність удосконалення механізмів забезпечення національної безпеки та обороноздатності. За таких обставин особливого значення набуває розвиток

системи професійної військової освіти та бойової підготовки, ефективність функціонування якої безпосередньо впливає на рівень професійної компетентності військовослужбовців, готовність особового складу до виконання завдань в умовах бойових дій та спроможність сил оборони України протидіяти сучасним воєнним загрозам [156].

Зазначена система гарантує значний ступінь підготовки військових, посилює їхні професійні знання й навички, збільшує ступінь моральної і психологічної готовності до боротьби з агресором. Таким чином значення системи професійної військової освіти в згаданому процесі не можна недооцінювати. Загалом система професійної військової освіти – невід’ємний елемент будь-якої армії на сучасному етапі, насамперед на тлі військової агресії. Через це потрібно створювати належні умови для відповідного розвитку системи професійної військової освіти й належної фінансової її підтримки.

У Законі України «Про освіту» підкреслюється, що «освіта є державним пріоритетом, яка забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства» [141]. Зважаючи на це, розвиток сучасної державної освітньої політики – одна з головних проблем вітчизняного державотворення. Після того, як було проголошено державний суверенітет, Україною було розпочато створення власної державної освітньої політики, й впродовж років незалежності вона зробила значні кроки в напрямку її утворення й розвитку. Нормативно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти ґрунтуються на сукупності взаємопов’язаних принципів, закріплених у законодавстві України. Відповідно до положень Закону України «Про освіту», визначальними орієнтирами освітньої політики є людиноцентризм, верховенство права, забезпечення якості та доступності освіти, рівність освітніх можливостей, недопущення дискримінації, розвиток інклюзивного освітнього середовища, академічна свобода та доброчесність, автономія закладів освіти, гуманізм і демократизм. Водночас законодавець акцентує увагу на необхідності

забезпечення наступності освітніх процесів, поєднання навчання, виховання та особистісного розвитку, формування громадянської свідомості, патріотизму, поваги до національних культурних цінностей, конституційних прав і свобод людини. Важливе місце в системі зазначених принципів посідають прозорість управлінських рішень, відповідальність суб'єктів освітньої діяльності, розвиток державно-громадського та державно-приватного партнерства, узгодження змісту освіти з потребами ринку праці, сприяння навчанню впродовж життя, інтеграція до міжнародного освітнього і наукового простору, а також створення безпечного та здорового освітнього середовища [141].

Попри законодавче закріплення основоположних принципів освітньої діяльності, поняття «державна освітня політика» не отримало самостійного нормативного визначення, що зумовило формування різних наукових підходів до розкриття його змісту, функціонального призначення та механізмів реалізації. Аналіз наукової літератури засвідчує, що дослідники розглядають зазначену категорію як через призму стратегічного цілепокладання держави, так і в контексті нормативно-правового регулювання, інституційного управління та практичних процесів розвитку освітньої системи.

Зокрема, В. І. Луговий у «Енциклопедії освіти» обґрунтовує розуміння державної освітньої політики як системи стратегічно визначених цілей і програмних заходів органів державної влади, спрямованих на підтримання функціонування та забезпечення поступального розвитку освітньої галузі [77, с. 171]. Такий підхід акцентує передусім на цільовому та програмно-стратегічному характері державного впливу на освіту, розглядаючи управлінську діяльність як інструмент досягнення визначених суспільно значущих результатів.

Дещо ширше трактування цієї категорії представлено в «Енциклопедії державного управління», де освітня політика осмислюється у двох взаємопов'язаних вимірах: нормативному та функціонально-управлінському.

У вузькому значенні її зміст охоплює законодавчі приписи, урядові концепції, стратегії та інші регуляторні інструменти, що визначають організаційно-правові умови функціонування освітніх установ. Натомість широке розуміння передбачає включення до структури освітньої політики реальних процесів трансформації освітніх систем, інституційних змін і механізмів державного впливу на їх перебіг [55]. На відміну від суто нормативного підходу, така інтерпретація дозволяє розглядати державну освітню політику як динамічну систему взаємодії правових, організаційних та управлінських компонентів.

У «Енциклопедичному словнику з державного управління» державна політика у сфері шкільної освіти характеризується через цілеспрямовану діяльність органів публічної влади щодо розв'язання актуальних проблем функціонування відповідного освітнього сегмента, підвищення його результативності та забезпечення реалізації визначених стратегічних пріоритетів [65]. Специфіка цього підходу полягає в акцентуванні на практико-орієнтованому характері управлінських рішень та їх спрямованості на досягнення конкретних результатів у межах окремого рівня освіти.

Водночас у глосарії «Державне управління у сфері освіти» за загальною редакцією Н. Г. Протасової державна освітня політика інтерпретується як цілісна, системно організована діяльність державних інституцій, що реалізується через комплекс взаємоузгоджених заходів управлінського впливу на освітню галузь. У межах такого розуміння особливого значення набувають не лише забезпечення належного функціонування та розвитку освіти, а й відображення в державній політиці суспільних цінностей, соціальних пріоритетів та ідейних засад, які визначають місце освіти в системі суспільних відносин [148].

Порівняльний аналіз наведених наукових позицій дає підстави стверджувати, що відмінності в інтерпретації державної освітньої політики зумовлені насамперед неоднаковим визначенням її змістових меж. Якщо В. І. Луговий зосереджує увагу на стратегічних цілях і програмних інструментах

державного регулювання, то автори «Енциклопедії державного управління» розширюють предметне поле досліджуваної категорії шляхом включення до нього фактичних процесів інституційного розвитку. Натомість підходи, представлені в «Енциклопедичному словнику з державного управління» та глосарії за редакцією Н. Г. Протасової, дозволяють конкретизувати її управлінську природу, функціональну спрямованість і суспільно-ціннісне підґрунтя.

На нашу думку, державну освітню політику доцільно визначати як нормативно, інституційно та стратегічно впорядковану систему цілей, принципів, управлінських рішень і механізмів їх реалізації, за допомогою яких держава забезпечує функціонування, розвиток та адаптацію освітньої системи до суспільних потреб і викликів безпекового середовища. Таке розуміння дозволяє розглядати освітню політику не лише як сукупність нормативних приписів або управлінських заходів, а як комплексний механізм формування людського потенціалу держави, забезпечення якості професійної підготовки та зміцнення її інституційної спроможності.

У контексті професійної військової освіти зазначений підхід набуває особливого значення, оскільки реалізація державної освітньої політики в цьому сегменті безпосередньо пов'язана з потребами обороноздатності держави, формуванням професійних компетентностей військових фахівців, удосконаленням системи підготовки особового складу та забезпеченням відповідності освітніх результатів актуальним вимогам військової служби.

Подальше осмислення сутності освітньої політики потребує врахування її суспільно-політичної природи, оскільки формування стратегічних пріоритетів розвитку освіти не обмежується діяльністю державних інституцій, а відбувається в умовах взаємодії різних суб'єктів, інтересів та управлінських механізмів. У цьому контексті заслуговує на увагу підхід, представлений у «Термінологічному словнику з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти», відповідно до якого освітня політика охоплює систему цілей, намірів і

практичних дій органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань, спрямованих на забезпечення функціонування й розвитку освітньої системи. Її зміст розкривається через взаємозв'язок трьох основних компонентів: ідеологічних орієнтирів, нормативно-правового регулювання та організаційно-управлінської діяльності. Водночас освітня політика розглядається як особлива сфера суспільних відносин, у межах якої відбувається узгодження інтересів держави, соціальних спільнот, професійних груп та окремих громадян. Відповідно, суб'єктний склад освітньої політики охоплює як державні й недержавні інституції, так і безпосередніх учасників суспільних процесів, тоді як її об'єктом виступає освіта як суспільне благо, інтелектуальний ресурс та інституційно організована система [183, с. 118–119].

Зазначений підхід дозволяє розширити традиційне державно-управлінське розуміння освітньої політики, оскільки акцентує не лише на регуляторній функції держави, а й на взаємозалежності політичних, соціальних та інституційних чинників її формування. Водночас ототожнення освітньої політики із сукупністю інтересів різних суспільних суб'єктів потребує певного уточнення, адже визначальним критерієм її результативності має залишатися спроможність забезпечувати реалізацію стратегічних освітніх пріоритетів і суспільно значущих потреб.

У дослідженнях С. В. Крисюк державна освітня політика характеризується передусім як системно організований процес цілеспрямованого впливу державних інституцій на функціонування та розвиток освітньої галузі. Дослідниця пов'язує її зміст із комплексом взаємоузгоджених управлінських заходів, через які реалізуються визначені державою соціальні та ідеологічні орієнтири. При цьому особливого значення набуває інституційний механізм реалізації освітньої політики, що передбачає нормативно-правове забезпечення діяльності освітньої системи, формування відповідних органів управління та залучення до процесів

вироблення й реалізації управлінських рішень політичних партій, громадських організацій, професійних об'єднань і громадян [79].

Наукова позиція С. В. Крисюк є важливою з погляду розмежування функцій держави та інших учасників освітньої політики. Держава в цьому випадку виступає провідним суб'єктом нормативного регулювання й інституційного забезпечення освітніх процесів, тоді як недержавні структури реалізують свої інтереси через механізми громадської участі, представництва та впливу на управлінські рішення. Разом із тим ефективність такої моделі визначається не лише наявністю формальних каналів взаємодії, а й реальними можливостями врахування суспільних потреб під час визначення пріоритетів розвитку освіти.

Дещо інший аспект досліджуваної проблематики висвітлює І. В. Іванюк, яка розглядає освітню політику крізь призму послідовності цілеспрямованих управлінських дій, орієнтованих на досягнення визначених результатів функціонування освітніх організацій і системи освіти загалом. Принциповим у такому розумінні є положення про те, що окреме управлінське рішення чи нормативний документ самі по собі не становлять завершеної освітньої політики. Її формування передбачає узгоджену сукупність дій, об'єднаних спільною метою, стратегічною спрямованістю та відповідністю суспільним очікуванням. Водночас дослідниця наголошує на належності освітньої політики до сфери публічної політики, що зумовлює необхідність урахування домінантних суспільних цінностей, соціальних запитів та особливостей конкретного історичного періоду [54, с. 7].

Такий підхід має суттєве методологічне значення, оскільки дозволяє відмежувати власне освітню політику від окремих адміністративних рішень та організаційних заходів. Визначальною ознакою державної освітньої політики в цьому випадку постає не факт ухвалення певного документа, а наявність послідовного механізму реалізації стратегічних цілей, що забезпечує взаємозв'язок між нормативним регулюванням, управлінською практикою та результатами освітньої діяльності.

У колективному науковому виданні «Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект» освітня політика розглядається з позицій управління інституційними змінами. Автори пов'язують її виникнення та реалізацію з діяльністю, спрямованою на трансформацію освітньої системи або збереження її наявного стану шляхом регулювання відповідних процесів. При цьому освітня політика постає як система координаційних механізмів, що формуються внаслідок взаємодії різних суспільних сил, інституційних суб'єктів та груп інтересів. Характер такої взаємодії визначається особливостями політичного устрою держави, організаційною структурою освітньої системи та співвідношенням повноважень учасників освітнього управління [149, с. 12].

На відміну від підходів, орієнтованих переважно на визначення стратегічних цілей і нормативних інструментів, наведена концепція акцентує на процесуальному характері освітньої політики та її залежності від інституційного середовища. Водночас положення про можливість спрямування освітньої політики не лише на здійснення, а й на стримування змін дозволяє розглядати її як інструмент забезпечення балансу між необхідністю модернізації освітньої системи та збереженням її функціональної стабільності. Особливого значення такий баланс набуває в умовах воєнного стану, коли потреба в оперативному оновленні змісту професійної підготовки має узгоджуватися з вимогами безперервності освітнього процесу та належного ресурсного забезпечення.

Комплексне бачення механізмів формування та реалізації державної освітньої політики представлено також у навчально-методичному виданні «Державне управління у сфері освіти». У ньому державна політика в освітній галузі розкривається через систему цілей, завдань, управлінських інструментів і ресурсів, які використовуються органами державної влади для регулювання освітніх процесів. Визначальними засобами такого впливу виступають правові, адміністративні, економічні та політичні механізми, застосування яких забезпечує практичну реалізацію встановлених державою

пріоритетів. Зміст освітньої політики при цьому конкретизується через послідовні етапи виявлення актуальних проблем, визначення стратегічних цілей, обґрунтування пріоритетних напрямів діяльності та розроблення відповідних управлінських заходів [148].

Важливим положенням зазначеного підходу є розуміння освітньої політики як складової внутрішньої політики держави, функціональне призначення якої виходить за межі безпосереднього управління освітніми установами. Її реалізація пов'язується із забезпеченням основоположних прав людини, розвитком інтелектуального потенціалу суспільства, підвищенням рівня соціально-економічного та науково-технічного розвитку, утвердженням гуманістичних цінностей і формуванням належних умов для культурного поступу [148]. Отже, освітня політика набуває ознак міжгалузевого інструменту державного управління, результати застосування якого впливають на функціонування інших сфер суспільного життя.

У цьому контексті окремої уваги заслуговує наукова позиція Н. Д. Шульги, викладена в докторській дисертації «Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України». Дослідниця обґрунтовує доцільність розгляду державної освітньої політики як одного з інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку, ефективність якого визначається узгодженістю стратегічних пріоритетів, інституційних механізмів та управлінських ресурсів. У запропонованій концепції освітня політика охоплює комплекс заходів, що формуються та реалізуються органами державної влади у взаємодії з інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення кількісних і якісних змін в освітній системі та створення передумов для розвитку суспільства загалом [190, с. 4, 11].

Особливістю підходу Н. Д. Шульги є виокремлення функціональних складових державної освітньої політики, серед яких визначальне місце посідають інституційно-правове регулювання, фінансове забезпечення, організація управлінських процесів, кадрове забезпечення освітньої

діяльності та поглиблення взаємозв'язків між освітою і наукою. Через відповідні механізми держава отримує можливість впливати на структурні характеристики освітньої системи, визначати пріоритети її розвитку, забезпечувати доступність якісних освітніх послуг і формувати людський капітал відповідно до перспективних потреб національної економіки [190, с. 4, 11].

Водночас запропоноване дослідницею розуміння державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку, на нашу думку, потребує доповнення безпековим виміром. Сучасні умови функціонування української держави засвідчують, що результати освітньої політики мають оцінюватися не лише за показниками розвитку людського капіталу, економічної результативності та соціальної мобільності, а й з урахуванням її спроможності забезпечувати формування професійного потенціалу сектору безпеки і оборони. Особливо це стосується системи професійної військової освіти, для якої відповідність змісту підготовки актуальним потребам оборони держави є одним із визначальних критеріїв ефективності.

Як зазначає Л. М. Грень у монографії «Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічний аспект змісту та практики використання» виокремлює три взаємопов'язані складові освітньої політики: нормативно-правову, що регламентує повноваження та діяльність суб'єктів освітніх відносин; культурно-ідеологічну, яка визначає ціннісні орієнтири суспільства та впливає на прийняття управлінських рішень; фінансову, спрямовану на формування, розподіл і використання ресурсів освітньої галузі. Дослідниця розглядає державну освітню політику як складову загальнодержавної стратегії, орієнтовану на вдосконалення соціально-економічної системи, забезпечення прав і свобод людини та адаптацію національної освіти до міжнародних тенденцій [30]. У спільному дослідженні Л. М. Грень та О. В. Грибко запропоновано ширше трактування цієї категорії як нормативно оформленої системи узгоджених принципів і стратегічних цілей, реалізація

яких забезпечується застосуванням правових, адміністративних, економічних та організаційних інструментів державного управління. При цьому визначальним призначенням освітньої політики автори вважають забезпечення та гарантування прав і свобод людини [31].

В. С. Журавський пов'язує зміст державної освітньої політики з практичною реалізацією концептуальних засад розвитку освіти, які отримали офіційне схвалення органів державної влади та суспільну підтримку. За такого підходу освітня політика постає як система послідовних дій, спрямованих на забезпечення функціонування й поступального розвитку освітньої галузі [47]. Натомість Є. В. Красняков розглядає її як структурний компонент загальнодержавної політики, що охоплює стратегічні цілі, завдання, принципи, програми та пріоритетні напрями діяльності органів управління освітою. Особливістю запропонованого дослідником підходу є розмежування державної освітньої політики та державного управління, яке визначається інструментом практичного втілення сформованих освітніх стратегій [76].

Подібну позицію обґрунтовує Н. І. Ногас, характеризуючи державну політику в освітній галузі як комплексну систему інституційно організованих заходів, спрямованих на вдосконалення функціонування освіти, підвищення її суспільного значення та забезпечення цілеспрямованого управлінського впливу [107]. Водночас Л. Р. Наливайко акцентує на соціальному та кадровому призначенні освітньої політики, розглядаючи її як засіб задоволення освітніх потреб особистості, формування професійного потенціалу державних інституцій і створення передумов для духовного та соціально-економічного розвитку суспільства [103].

О. Онаць та Б. Чижевський визначають державну освітню політику як підсистему загальнодержавної політики, зміст і спрямованість якої формуються під впливом внутрішніх соціально-економічних процесів та зовнішніх політичних чинників. Науковці наголошують на її цільовому характері, пов'язуючи реалізацію освітньої політики з послідовним

розв'язанням суспільно значущих проблем і досягненням стратегічних цілей розвитку освітніх організацій та системи освіти загалом [109]. І. С. Колодій, своєю чергою, розглядає державну освітню політику як цілісну систему організаційно й функціонально узгоджених заходів державних інституцій, спрямованих на регулювання освітніх процесів, оптимізацію діяльності освітньої галузі та реалізацію соціальних і ціннісних пріоритетів держави [67].

У дослідженнях Н. П. Гедікової державна освітня політика осмислюється як відображення суспільно-політичних та економічних умов розвитку держави, що визначають характер освітніх пріоритетів, механізми їх реалізації та способи узгодження суспільних інтересів. Дослідниця підкреслює її ціннісну природу, пов'язуючи стратегічне призначення освітньої політики зі створенням гарантій особистісного розвитку та самореалізації людини. Водночас до її функціональних характеристик віднесено регулювання соціальних суперечностей, розподіл і перерозподіл ресурсів, управління суспільними процесами та забезпечення соціалізації особистості [24].

К. М. Малярчик пропонує розглядати державну політику через систему взаємопов'язаних управлінських дій, спрямованих на регулювання суспільних процесів з урахуванням стратегічних і поточних цілей, ресурсних можливостей та наявних обмежень. Відповідно, державна освітня політика трактується як визначений напрям діяльності органів публічної влади у взаємодії з іншими політичними суб'єктами щодо організації освітнього процесу та управління освітньою системою [89]. А. О. Осмолівська акцентує на стратегічному й міжнародному вимірах освітньої політики, розглядаючи її як складову загальнодержавного розвитку, що відображає світоглядні орієнтири суспільства та забезпечує поєднання національних освітніх традицій із процесами міжнародної інтеграції [110].

З позицій нормативно-правового підходу Я. О. Тицька визначає державну політику у сфері освіти через законодавчо регламентовану

діяльність органів державної влади, спрямовану на формування та реалізацію стратегічних завдань освітньої галузі, модернізацію освітньої системи й забезпечення відповідності її функціонування потребам особистості та суспільства [171].

Розглянувши наведені підходи до розуміння сутності поняття «державна освітня політика», можемо помітити ряд недоліків, які можна умовно поділити на концептуальні, методологічні, структурні та практико-орієнтовані. Зокрема, ми можемо спостерігати теоретичне перевантаження або, навпаки, спрощення визначень. Так, одними авторами (наприклад, Н. П. Гедікова, Н. Д. Шульга) надмірно ускладнюються визначення, включаючи положення від філософських засад до механізмів реалізації, що зменшує їх прикладну цінність. У той же час іншими (наприклад, В. І. Луговий, В. С. Журавський) запропоновано дуже загальні формулювання, які не дають змоги виокремити специфіку саме державної освітньої політики.

Наведені визначення також містять проблему переважання описової складової над аналітичною, оскільки багато визначень характеризуються декларативністю, описують функції чи призначення державної освітньої політики, але не вказують на конкретні механізми реалізації, моніторингу чи відповідальності. Крім того, у наведених визначеннях недостатньо враховуються сучасні виклики і кризові явища, оскільки лише деякі автори (наприклад, А.О. Осмолівська, Н.Д. Шульга, Л.М. Грень) згадують про умови в яких здійснюється розвиток державно освітньої політики, зокрема продовження євроінтеграційних процесів, цифровізації, воєнний стан, глобалізація, що свідчить про відставання частини визначень від реального стану справ у сфері формування даної політики.

Відтак, можемо констатувати відсутність єдиного підходу до визначення поняття «державна освітня політика» та його нормативного закріплення створює деструктивні передумови, серед яких фрагментарність бачення її сутності, неоднозначність реалізації на практиці, труднощі оцінювання ефективності та відсутність єдиної методологічної основи для

наукових досліджень у цій сфері. В той же час, політика держави в галузі військової освіти – складовий елемент загальнодержавної системи освіти. Вона повинна гарантувати відтворення інтелектуального потенціалу військової сфери й допомогти посиленню обороноздатності держави. Формування системи військової освіти є головним джерелом підготовки висококваліфікованого офіцерського персоналу й комплектування ним збройних сил, решти формувань військового характеру та правоохоронних органів. Двадцять перше сторіччя ставить нові вимоги до освіти, суттєво збільшуючи її значення в соціумі. Освіта, зокрема і військова, стає інтелектуально-духовним базисом становлення особистості, нації й держави, значущим фактором та стратегічним ресурсом посилення авторитету й конкурентоспроможності держави в міжнародному просторі, забезпечення національної безпеки, відтворення наукових, ефективних, культурних сил суспільства, покращення благополуччя людей, що, своєю чергою, доволі значно підвищує рівень інноваційності щодо розвитку освіти загалом.

Відповідно до положень чинного освітнього законодавства України, здобуття освіти здійснюється у формальній, неформальній та інформальній формах, які забезпечують різні способи набуття знань, умінь і компетентностей. Особливе місце у структурі національної системи освіти посідає спеціалізована освіта, одним із напрямів якої є військова освіта, орієнтована на формування професійного потенціалу фахівців сектору безпеки і оборони [141].

У науковій літературі військова освіта розглядається як специфічний напрям спеціалізованої освіти, що передбачає опанування освітніх програм військового спрямування в межах формальної, неформальної та інформальної освіти. Її здобуття може поєднуватися з навчанням на відповідних освітніх рівнях або здійснюватися на основі раніше набутої загальної середньої, професійної, фахової передвищої чи вищої освіти [159]. В енциклопедичних джерелах сутність військової освіти розкривається через її професійну

спрямованість, що полягає у забезпеченні підготовки кваліфікованих фахівців за різними напрямками військової справи [19].

Нормативно-концептуальне розуміння цієї категорії конкретизовано в Концепції трансформації системи військової освіти, відповідно до якої військова освіта характеризується як різновид спеціалізованої освіти, спрямований на формування компетентностей, необхідних для здійснення професійної військової діяльності. Визначальною особливістю такого підходу є забезпечення безперервності та інтегрованості освітнього процесу, у межах якого передбачається досягнення відповідних освітніх ступенів і рівнів військової освіти [145].

Зміст військової освіти охоплює системне засвоєння спеціалізованих знань, формування професійних умінь і практичних навичок, розвиток індивідуальних здібностей військовослужбовців та поглиблення їхньої фахової спеціалізації. Важливим компонентом цього процесу є військова підготовка, що включає допризовну підготовку, навчання за військово-технічними та військово-медичними спеціальностями, професійну підготовку осіб рядового, сержантського і старшинського складу, а також підготовку офіцерських кадрів.

Організація військової підготовки диференціюється залежно від категорії військовослужбовців, їхнього освітнього рівня та характеру майбутньої професійної діяльності. При цьому підготовка офіцерського складу передбачає не лише здобуття відповідної освіти, а й послідовне опанування визначених рівнів військової освіти. У процесі реформування національної системи військової освіти здійснюється перехід від традиційної структури, що охоплювала тактичний, оперативно-тактичний та оперативно-стратегічний рівні, до трирівневої моделі професійної військової освіти, представленої тактичним, оперативним і стратегічним рівнями [123].

На основі проаналізованих основних підходів науковців та враховуючи виявлені прогалини у їх підходах, можемо сформулювати власне визначення. Так, на наш погляд, *державна освітня політика у військовій сфері* є

цілеспрямованою, комплексною, нормативно закріпленою та стратегічно організованою діяльністю органів державної влади у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, яка зосереджена на розробленні, впровадженні та коригуванні системи військової освіти і освітньої підготовки військовослужбовців для забезпечення національної безпеки, формування кадрового потенціалу Збройних Сил України, адаптації до змін безпекового середовища та інтеграції у євроатлантичний простір, що охоплює: комплекс стратегічних цілей та пріоритетів в освітньому забезпеченні оборонного сектору; сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку.

Пріоритетним завданням державної освітньої політики на сучасному етапі є забезпечення належного рівня якості освіти та її відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства й держави. У цьому контексті освітня політика виступає важливим інструментом забезпечення стабільного функціонування та поступального розвитку освітньої системи, формування інтелектуального потенціалу суспільства й поширення знань, необхідних для його соціально-економічного та інституційного розвитку [40]. Реалізація державної освітньої політики здійснюється на загальнодержавному та регіональному рівнях, що передбачає узгодження стратегічних пріоритетів розвитку освіти з особливостями функціонування окремих її складових, зокрема системи військової освіти.

Специфіка державної політики у сфері військової освіти визначається її безпосереднім зв'язком із забезпеченням національної безпеки, обороноздатності держави та формуванням професійного кадрового потенціалу Збройних Сил України. У цьому аспекті заслуговує на увагу наукова позиція М. Нещадима, який серед визначальних цілей вищої

військової освіти виокремлює забезпечення освітніх потреб особистості та суспільного запиту на підготовку кваліфікованих військових фахівців, здатних ефективно виконувати професійні завдання в умовах мирного й воєнного часу. Водночас дослідник пов'язує функціональне призначення військової освіти зі зміцненням оборонного потенціалу держави, підвищенням суспільного авторитету військової служби, розвитком інтелектуальних і духовних ресурсів суспільства. Окремого значення надається інституційному вдосконаленню системи вищої військової освіти як основного механізму відтворення, професійного розвитку та нарощування кадрового потенціалу збройних сил [106, с. 406].

У контексті забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави зміст військової освіти має визначатися не лише необхідністю формування професійних компетентностей військовослужбовців, а й потребою їхньої підготовки до діяльності в умовах потенційних і реальних загроз. У науковій літературі серед пріоритетних завдань такої підготовки виокремлюють набуття військовослужбовцями знань, умінь і практичних навичок, необхідних для забезпечення особистої безпеки та належного виконання посадових обов'язків; формування здатності своєчасно ідентифікувати, оцінювати й нейтралізувати загрози різного характеру; підготовку та перепідготовку фахівців, відповідальних за організацію і функціонування системи безпеки та оборони на інституційному, територіальному й загальнодержавному рівнях [186, с. 298–299].

Формування та реалізація державної освітньої політики здійснюються за участю широкого кола суб'єктів, серед яких провідне місце належить органам законодавчої та виконавчої влади, політичним партіям, громадським організаціям, роботодавцям і представникам педагогічної спільноти. Водночас зміст і пріоритети освітньої політики визначаються не лише внутрішньодержавними потребами, а й сукупністю глобальних суспільних трансформацій. До найбільш значущих чинників належать розвиток інформаційного суспільства, інтенсифікація міжнародної взаємодії,

поглиблення процесів демократизації, загострення глобальних проблем, структурні зміни економіки та ринку праці. Зазначені процеси актуалізують необхідність формування адаптивності, професійної мобільності, комунікативних компетентностей і готовності особистості до безперервного професійного розвитку. За таких умов державна освітня політика набуває динамічного характеру, оскільки має забезпечувати своєчасне реагування освітньої системи на зміну суспільних запитів і перспективних потреб держави [78].

Особливого значення для розуміння механізмів формування та реалізації державної освітньої політики набуває визначення послідовності управлінських процесів, через які стратегічні пріоритети трансформуються в конкретні рішення та практичні заходи. У цьому аспекті заслуговує на увагу підхід І. Петренка, який розглядає вироблення державної політики як поетапний процес, що охоплює ініціювання, формування, ухвалення, реалізацію та оцінювання політичних рішень. На початковому етапі здійснюються ідентифікація суспільно значущих проблем, аналіз причин їх виникнення та визначення пріоритетних цілей державного впливу. Подальше формування політики передбачає узгодження інтересів зацікавлених суб'єктів, обґрунтування можливих управлінських альтернатив і вибір інструментів досягнення поставлених завдань. Ухвалення відповідних рішень забезпечує їх нормативне та ресурсне закріплення, створюючи необхідні передумови для практичного впровадження. Безпосередня реалізація політики супроводжується організацією передбачених заходів і моніторингом їх виконання, тоді як завершальний етап спрямований на визначення результативності прийнятих рішень, виявлення недоліків та обґрунтування необхідності їх коригування або перегляду [117].

Запропонована І. Петренком послідовність дозволяє розглядати державну освітню політику як безперервний управлінський цикл, у межах якого забезпечується взаємозв'язок між визначенням стратегічних цілей, нормативно-правовим регулюванням, ресурсним забезпеченням і

практичними результатами освітньої діяльності. На нашу думку, застосування такого підходу до сфери військової освіти є методологічно обґрунтованим, оскільки створює можливості для системного оцінювання відповідності освітніх програм актуальним потребам сил оборони, своєчасного оновлення змісту професійної підготовки та вдосконалення механізмів державного управління військовою освітою.

В цілому, погоджуючись із поглядами науковця, слід зауважити, що кожний з вищезгаданих етапів відіграє своє важливе значення під час розвитку й реалізації державної стратегії, орієнтованої на розв'язання суспільних проблем та досягнення визначених цілей у військовій сфері. Ґрунтовне планування, введення й оцінювання – головні чинники вдалої державної діяльності. Отже, кожний із зазначених етапів містить значущі кроки, що допомагають успішному розвитку й реалізації державної політики.

Реалізація державної політики у сфері військової освіти ґрунтується на сукупності принципів і закономірностей, які визначають організаційні засади управління, характер взаємодії його суб'єктів та умови забезпечення результативності освітнього процесу. У науковій літературі ефективність управління військовою освітою пов'язується насамперед із відповідністю організаційної структури управління поставленим завданням, узгодженістю управлінських методів зі змістом і технологіями освітньої діяльності військових закладів освіти, належним рівнем професійної компетентності та управлінської готовності керівного складу відповідних органів військового управління. Водночас визначальними умовами функціонування системи військової освіти визнаються оперативність прийняття управлінських рішень, скоординованість діяльності її суб'єктів, системність і безперервність професійної підготовки військових фахівців [35].

Такі закономірності мають значний вплив на систему управління військовою освітою, гарантують її функціонування, а також ступеневе навчання військових спеціалістів, зважаючи на специфіку їх військової служби. В сучасній науці державного управління принципами управління

освітньою системою вважаються керівні положення, концепції теорії, що відображаються в документах, які присвячені згаданому питанню.

Теоретичне осмислення принципів управління військовою освітою потребує їх систематизації з урахуванням функціонального призначення, організаційних механізмів реалізації та специфіки військово-професійної діяльності. У науковій літературі виокремлюють загальні, соціально-управлінські та специфічні принципи, які визначають вимоги до організації освітнього процесу, розподілу управлінських повноважень і формування професійних компетентностей військових фахівців [35; 72]. Водночас сучасні умови функціонування системи військової освіти зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до реалізації зазначених принципів, насамперед у контексті врахування бойового досвіду, технологічних змін та підвищення адаптивності освітнього процесу. Порівняльну характеристику принципів управління військовою освітою та особливостей їх сучасної реалізації наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Принципи управління військовою освітою та їх сучасна реалізація

Принципи	Традиційний підхід	Сучасний підхід
Науковості та системності	Послідовна організація підготовки відповідно до освітніх програм і наукових засад	Інтеграція бойового досвіду, інноваційних технологій та безперервного професійного розвитку
Об'єктивності та відповідальності	Регламентація повноважень, контроль діяльності та результатів навчання	Компетентнісне оцінювання, прозорість управління та персональна відповідальність
Єдиноначальності	Централізоване управління, субординація та дисципліна	Поєднання централізованого керівництва з оперативністю й управлінською гнучкістю
Колегіальності	Коллективне обговорення організаційних та освітніх питань	Залучення військових практиків, експертів і науково-педагогічних працівників до прийняття рішень
Пріоритетності національної безпеки	Орієнтація підготовки на забезпечення обороноздатності держави	Адаптація освітніх програм до актуальних воєнних загроз і потреб сил оборони
Практичної та технологічної спрямованості	Формування військово-професійних навичок з урахуванням розвитку озброєння	Використання бойового досвіду, цифрових технологій та сучасних засобів ведення бойових дій

Джерело: систематизовано автором за [35; 72]; сучасні напрями реалізації принципів обґрунтовано автором.

Проведена систематизація засвідчує, що традиційні принципи управління військовою освітою зберігають своє методологічне значення, проте їх практична реалізація потребує адаптації до сучасних безпекових викликів. Якщо загальні принципи визначають організаційно-педагогічні засади функціонування освітньої системи, то принципи соціального управління регламентують характер управлінської взаємодії, а специфічні принципи відображають безпосередню залежність змісту військової освіти від потреб обороноздатності держави.

На нашу думку, визначальним напрямом удосконалення управління військовою освітою є перехід від переважно нормативно-регламентованої організації освітнього процесу до адаптивної моделі управління, орієнтованої на результати професійної підготовки, оперативне врахування бойового досвіду та своєчасне оновлення військово-професійних компетентностей. При цьому особливого значення набуває збалансоване поєднання принципів єдиноначальності та колегіальності, що дозволяє забезпечувати дисципліну й управлінську відповідальність без обмеження професійної ініціативи та інноваційного розвитку військової освіти.

Водночас ефективність реалізації зазначених принципів безпосередньо залежить від кадрового та науково-методичного забезпечення військових закладів освіти, готовності науково-педагогічних працівників до використання сучасних освітніх технологій і спроможності управлінських структур своєчасно реагувати на зміни вимог до підготовки військових фахівців.

Потрібно зауважити, що принципи управління військовою освітою виражають ключову ознаку воєнної політики – націленість на захист національних інтересів України через покращення результативності підготовки військових фахівців. У той же час трирівнева структура

принципів є динамічним взаємопов'язаним процесом, який орієнтований на посилення оборонної складової національної політики України.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що сутність та зміст державної освітньої політики у військовій сфері зводяться до утворення цілісної системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації військовослужбовців та спеціалістів сфери безпеки та оборони, що є відповіднимнінішнім викликам національної безпеки. Подібна політика націлена на гарантування якісної освіти, що пов'язує теоретичні знання, практичні навички й морально-психологічну стійкість військового персоналу. Її основними складовими є: сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку.

В розрізі російсько-української війни, що триває, освітня політика у військовій сфері отримує стратегічну роль як одна з головних складових гарантування обороноздатності держави. Вона не тільки займається підготовкою спеціалістів до результативного здійснення бойових завдань, а також допомагає виробити лідерські якості, стійку мотивацію і сформувати патріотичні погляди на тлі гібридних загроз та високотехнологічного протистояння. Тобто, державна освітня політика у військовій сфері – значущий інструмент державного управління, який гарантує національну безпеку шляхом якісної підготовки людських ресурсів Збройних сил України, а також інших силових структур.

1.2. Специфіка освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану

Система підготовки військовослужбовців – один з головних складників національної безпеки й обороноздатності держави. В нинішніх обставинах зростаючих геополітичних загроз й триваючих воєнних конфліктів, у тому числі в Україні, питання професійної освітньої підготовки військових кадрів стає по-особливому актуальним. Специфіка підготовки військовослужбовців у мирний час суттєво різниться з умовами, які визначаються воєнним станом. Коли в мирний період акцентується переважно на стратегічному мисленні, опануванні новітніми технологіями, юридичній і гуманітарній підготовці, то в умовах війни на першому місці опиняються отримання практичних бойових навичок, пристосування до змін в тактичній обстановці і, крім того, стресостійкість та психологічна витривалість.

Зміна освітніх пріоритетів, введення інноваційних підходів до підготовки персоналу, розвиток дуальної освіти, а також зростання прикладного навчання на фоні постійної загрози – все зазначене утворює нову парадигму військової освіти.

У мирний час освітня діяльність вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВНП ЗВО) та закладів фахової передвищої військової освіти (ЗФПВО) спрямована на підготовку кваліфікованих військових фахівців для комплектування посад офіцерського, сержантського і старшинського складу Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та інших складових сил оборони. Водночас освітній процес передбачає набуття нових і вдосконалення сформованих професійних компетентностей у межах післядипломної та професійної військової освіти [134].

Формальна освіта у зазначених закладах здійснюється на підставі відповідних ліцензій та передбачає опанування освітніх програм із подальшою атестацією здобувачів і присудженням відповідних освітніх кваліфікацій. Неформальна освіта реалізується через спеціалізовані курси професійної військової освіти, успішне завершення яких підтверджується відповідним свідоцтвом або сертифікатом. При цьому професійна військова

освіта охоплює тактичний, оперативний і стратегічний рівні підготовки військових фахівців.

Зміст військової освіти визначається освітніми програмами, навчальними планами, програмами дисциплін, індивідуальними освітніми траєкторіями та нормативними актами уповноважених органів державної влади й військового управління. Його формування здійснюється з урахуванням відповідних стандартів НАТО, що сприяє узгодженню професійної підготовки військовослужбовців із сучасними вимогами до військово-професійної діяльності. Водночас стандарти вищої освіти розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій та застосовуються для визначення вимог до результатів навчання й оцінювання якості освітньої діяльності [134].

Нормативні засади забезпечення якості вищої освіти закріплено в Законі України «Про вищу освіту», який передбачає функціонування взаємопов'язаних механізмів внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності, а також забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти й незалежних установ оцінювання [127]. Внутрішня система забезпечення якості охоплює моніторинг і періодичне оновлення освітніх програм, оцінювання результатів навчання та професійної діяльності педагогічних працівників, підвищення їхньої кваліфікації, належне ресурсне й інформаційне забезпечення освітнього процесу та відкритість інформації про освітні програми й кваліфікації [53].

Репрезентована система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти – потрібна, проте недостатня умова якісної підготовки висококваліфікованих кадрів, насамперед стосовно вироблення встановлених компетентностей у військових кадрів під час і за підсумками їхнього навчання у ВВНЗ, що спричинено специфічним характером професії військового. Останній, щодо багатьох інших цивільних професій, властиві суттєві характерні ознаки. Вони мають зв'язок насамперед з делегуванням

Збройним силам України функцій оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Таким чином, військовий, як представник Збройних Сил України, має високий рівень особистої відповідальності.

В Україні проблему забезпечення якості вищої військової освіти наразі ще не напрацьовано в концептуальному плані, хоч деякі кроки стосовно її вирішення в теоретичному аспекті та стосовно введення в педагогічну практику вищої військової школи вже здійснено. У нормативно-правовому регулюванні вищої освіти розмежовуються стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти, які визначають відповідно організаційно-ресурсні умови здійснення освітнього процесу та вимоги до його змісту й результатів [127]. Стандарти освітньої діяльності охоплюють мінімальні вимоги до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення закладів освіти. Натомість стандарти вищої освіти встановлюють вимоги до обсягу освітніх програм у кредитах ЄКТС, компетентностей випускників, нормативного змісту підготовки, очікуваних результатів навчання, форм атестації та внутрішніх механізмів забезпечення якості освіти з урахуванням відповідних професійних стандартів [127].

Особливого значення в структурі стандартів вищої освіти набуває компетентнісний підхід, відповідно до якого зміст освітньої підготовки визначається через сукупність знань, умінь, навичок та інших результатів навчання, що підлягають ідентифікації й об'єктивному оцінюванню [127]. У контексті військової освіти такий підхід забезпечує орієнтацію освітнього процесу на формування професійних компетентностей, необхідних для виконання військовослужбовцями функціональних обов'язків, а також створює передумови для оцінювання відповідності результатів підготовки актуальним потребам сил оборони.

У представленій (табл. 1.2) найбільш загальній частині структури компетентнісної моделі якості освіти випускника вищого військового навчального закладу компетенції розташовано на трьох ієрархічних рівнях:

«нульовий рівень – «корінь» дерева, 1-й рівень, 2-й рівень й наступні рівні повної моделі – «гілки» дерева» [53]. Наступне розгалуження цілісної сукупності компетенцій другого ієрархічного рівня відбувається по чергово до критеріального стану їхньої декомпозиції, де кожному із поданих критеріїв можливо дати оцінку з використанням визнаних в педагогічній практиці інструментів діагностики якості, враховуючи коефіцієнти значущості кожного із них.

Таблиця 1.2

Фрагмент структури компетентнісної моделі якості освіти випускника
вищого військового навчального закладу

Ієрархічні рівні компетенцій здобувача вищої військової освіти		
0-й рівень	1-й рівень	2-й рівень
Компетентність випускника (Інтегральний показник)	Ключові компетенції	Соціально-особистісні компетенції
		Загальнонаукові компетенції
		Інструментальні компетенції
	Професійні компетенції	Загальнопрофесійні компетенції
		Спеціалізовано-професійні компетенції

Джерело: за матеріалами [53]

Вищий військовий навчальний заклад, як гарант якості освіти, спільно з замовником на підготовку військових кадрів, повинні дати обґрунтування та встановити той найменший ступінь сформованості в них інтегральної компетентності, котрий дає можливість їм на задовільному рівні здійснювати функціональні обов'язки на первинній посаді у військах (силах) на тлі мирного і воєнного часу.

Підготовка здобувачів освіти у ВВНЗ, ВНП ЗВО, ЗФПВО виконується за очною (денною), заочною та дистанційною формами здобуття освіти. Можливе поєднання форм здобуття освіти. Очна (денна) форма здобуття освіти – головна форма навчання здобувачів освіти у ВВНЗ, ВНП ЗВО, ЗФПВО. За очною (денною) формою здобувач освіти безпосередньо залучений до освітнього процесу в закладі освіти. Заочна форма здобуття

освіти визначає організацію навчання здобувачів освіти через сполучення очної форми здобуття освіти у процесі навчальних зборів та самостійного опанування освітньої програми у час між навчальними зборами у ВВНЗ і ВВП ЗВО.

Організація освітнього процесу за заочною формою у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ), військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (ВВП ЗВО) та закладах фахової передвищої військової освіти (ЗФПВО) здійснюється відповідно до навчальних планів, розроблених на основі освітніх програм очної форми навчання з урахуванням специфіки підготовки військовослужбовців рядового, сержантського (старшинського) та офіцерського складу.

Дистанційна форма здобуття військової освіти передбачає організацію освітньої взаємодії між територіально віддаленими учасниками навчального процесу із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних і психолого-педагогічних технологій. Її використання допускається під час підготовки здобувачів заочної форми навчання та підвищення кваліфікації військових фахівців за умови дотримання встановлених обмежень щодо використання навчальних матеріалів із обмеженим доступом. Водночас технології дистанційного навчання можуть інтегруватися в очну та заочну підготовку для опанування окремих освітніх компонентів і проведення контролю результатів навчання [134].

Запровадження дистанційних освітніх технологій спрямоване на забезпечення доступності та безперервності професійної підготовки військовослужбовців незалежно від місця їх перебування й особливостей проходження служби. Важливим результатом їх застосування є підтримання наступності військової освіти, зокрема послідовного переходу офіцерського складу від тактичного до оперативного та стратегічного рівнів, а сержантського складу - від базового до вищих рівнів професійної підготовки.

Системотехнічне забезпечення дистанційного навчання у військових закладах освіти охоплює сукупність взаємопов'язаних інформаційних,

технічних і програмних компонентів, необхідних для організації та підтримання освітнього процесу. Його основу становлять централізований репозиторій сертифікованих електронних навчальних ресурсів Збройних Сил України, комп'ютерне й серверне обладнання, засоби відеоконференцзв'язку, телекомунікаційна інфраструктура та ліцензійне програмне забезпечення або програмні продукти з відкритим кодом. Функціонування зазначених компонентів забезпечує доступ до навчальних матеріалів, управління освітньою діяльністю та взаємодію учасників дистанційного навчання в синхронному й асинхронному режимах [134].

Змістове наповнення електронного освітнього середовища формується з використанням навчально-методичних матеріалів, документів планування, мультимедійних лекцій, відеозаписів занять, електронних бібліотек, практичних завдань, віртуальних лабораторій і тренажерів, а також засобів автоматизованого та викладацького контролю результатів навчання. Їх інтеграція в межах дистанційних курсів забезпечує послідовність опанування освітніх компонентів і можливість індивідуалізації професійної підготовки військовослужбовців [134].

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу здійснюється відповідними кафедрами та передбачає розроблення матеріалів для проведення лекційних, практичних, лабораторних і семінарських занять, тренувань, навчань та інших форм підготовки. Окрему складову становлять методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи, виконання індивідуальних завдань і проведення підсумкової атестації. Сукупність зазначених матеріалів створює організаційно-методичну основу реалізації освітніх програм за очною, заочною та дистанційною формами здобуття військової освіти [134].

Навчально-методичні матеріали з кожної навчальної дисципліни, відповідно до рішення кафедри, можна розробити у вигляді електронного навчального курсу із застосуванням новітніх інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій та технологій дистанційного навчання.

Електронний навчальний курс має гарантувати по-максимуму повне надання здобувачам освіти всіх відомостей, а також навчальних матеріалів, потрібних для успішного опанування навчальної дисципліни, і, крім того, включати інструменти для самоконтролю засвоєння ними певних навчальних питань і, до того ж, інструменти розпізнання та перевірки успішності їхнього навчання, критерії оцінки знань й алгоритм здійснення всіх типів контролю (вхідного, поточного, підсумкового) згідно з програмою навчальної дисципліни. В разі існування електронного навчального курсу із навчальної дисципліни методичні розробки стосовно організації навчальних занять можна не розробляти. Електронний навчальний курс має розміщуватися в репозиторії вебресурсів системи дистанційного навчання.

Варто акцентувати увагу на тому, що в умовах воєнного стану зміст і структура військової освіти зазнають суттєвих трансформацій, спричинених умовами бойових дій, необхідністю щодо швидкого поповнення кваліфікованим персоналом і потребою гнучкого реагування на нові виклики. Зазначені зміни мають відношення як до змістовного наповнення навчальних програм (в тому числі, інтеграції бойового досвіду, опанування тактики новітньої війни, засобів радіоелектронної боротьби, психологічної стійкості та ін.), так і організаційно-структурних чинників:

- зменшення термінів підготовки;
- зростання практичного складника;
- сполучення теоретичного навчання із бойовою практикою;
- використання гібридних і дистанційних форм навчання на тлі постійної загрози.

Іншими словами, в період воєнного стану військова освіта являється не тільки інструментом професійного розвитку, а також засобом гарантування національної безпеки, що ставить перед державою вимогу щодо перегляду підходів до змісту, методів та цілей підготовки військовослужбовців.

Поділяємо позицію науковців щодо необхідності модернізації військової освіти в умовах повномасштабної російської агресії, яка

актуалізувала потребу в перегляді традиційних підходів до професійної підготовки військових фахівців. Пріоритетного значення набуває впровадження інноваційних педагогічних технологій, адаптація освітніх програм до сучасних безпекових викликів та використання передового міжнародного досвіду. Особлива увага при цьому приділяється розвитку критичного мислення, лідерських компетентностей і навичок командної взаємодії як складових професійної готовності військовослужбовців [36].

В контексті оборонного партнерства й інтеграційного співробітництва із Північноатлантичним Альянсом введення стандартів НАТО виявляється не тільки потрібним, а також стратегічно значущим з метою гарантування сумісності з міжнародними партнерами.

Важливим напрямом реформування професійної військової освіти є її наближення до стандартів НАТО шляхом упровадження сучасних освітніх технологій, зокрема дистанційного навчання, симуляційних платформ та інтерактивних методів підготовки. В умовах повномасштабної війни особливого значення набуває формування компетентностей щодо експлуатації іноземних зразків озброєння та військової техніки, підвищення рівня іншомовної підготовки військовослужбовців і забезпечення їхньої здатності оперативно опановувати нові технічні засоби. Водночас стратегічним завданням залишається підготовка кваліфікованого резерву військових фахівців відповідно до актуальних потреб сил оборони [36].

Кабінет Міністрів постановою від 30 грудня 2022р. № 1490 затвердив Концепцію трансформації системи військової освіти, що визначає існуючу проблематику, ключові завдання та будову системи військової освіти, включає здійснення повного переліку завдань та заходів на період до 2032 р. й контроль їх реалізації[70].

В Концепції зазначається, що існуюча система військової освіти не повністю гарантує постійний професійний розвиток військових спеціалістів протягом військової кар'єри, отримання ними нових компетентностей, що дозволяють їм на належному рівні здійснювати завдання оборонного

планування, сумісного застосування Збройних Сил, а також інших елементів сил оборони, виконувати спільні дії в складі об'єднаних органів військового управління, зокрема йспільно ізпевними структурами країн – членів НАТО.

Основними чинниками, що стримують модернізацію військової освіти, є збереження застарілих підходів до формування її структури та змісту, недостатня ефективність прогнозування розвитку, уповільнене впровадження цифрових, інтерактивних і дистанційних освітніх технологій, зокрема в межах програми НАТО DEEP. Додатковими обмеженнями виступають недостатня готовність науково-педагогічних працівників та інструкторів до реалізації освітніх програм відповідно до стандартів НАТО, а також незадовільне матеріально-технічне забезпечення навчального процесу сучасними зразками озброєння, тренажерними комплексами та засобами моделювання [36].

В той же час на тлі ведення війни отриманий досвід, існуючі виклики й можливі загрози змушують переосмислювати й вдосконалювати наявні педагогічні підходи у системі військової освіти й підготовки військовослужбовців Збройних сил України і їхнього наступного розвитку.

В нинішніх обставинах, коли триває військова агресія російської федерації проти України, вітчизняна військова освіта кардинально змінюється. Введення інноваційних педагогічних технологій виявилось одним з головних факторів покращення якості підготовки військових кадрів. Це спричинено потребою пристосування освітнього процесу до потреб оборони держави.

Звичну підготовку, націлену на основоположні знання, наразі доповнюють дистанційними, а також інтерактивними формами навчання. Важливу роль відіграють курси в онлайні, а також симуляційні технології, котрі дають змогу курсантам опановувати складні тактичні операції, не ризикуючи життям. Завдяки цьому оптимізується процес навчання й він стає значно ефективнішим навіть в непростих умовах воєнного часу.

Розгляд нинішнього стану використання інноваційних педагогічних технологій у військовій освіті України показує, що вони містять ряд передових підходів, зокрема інтерактивне навчання, симуляційне моделювання, застосування цифрових платформ, дистанційне навчання і розвиток м'яких навичок. Згадані технології уже широко використовують освітні системи держав НАТО й решти розвинених країн, в тому числі Сполучені Штати Америки, Канада й Велика Британія. Програми на зразок НАТО DEEP наголошують на значущості пристосування згаданих підходів для покращення якості військової освіти і її відповідності із міжнародними стандартами.

Певні нинішні підходи, зокрема застосування цифрових платформ для дистанційного навчання й симуляційних тренажерів, уже втілюються. Проте ступінь впровадження згаданих технологій досі вважається недостатнім. Головні проблеми, на які наштовхується система:

- застарілий підхід до викладання. У великому числі навчальних закладів досі продовжує зберігатися звичний метод навчання, спрямований на передавання знань, а не на розвиток критичного мислення й лідерських якостей.

- недостатня підготовка інструкторів. Не всі інструктори й викладачі володіють потрібними навиками для застосування новітніх педагогічних засобів, а саме онлайн-платформ або симуляційного навчання.

- неіснування послідовної інтеграції. Хоч певні технології вже введено, немає єдиної концепції застосування сучасних педагогічних інновацій в усіх навчальних закладах оборонної сфери.

Інакше кажучи, перед військовою сферою постала проблема пошуків інноваційних методів навчання, котрі би сприяли в забезпеченні реалістичного, результативного й безпечного навчання військовослужбовців, підборі викладацького складу й інструкторів, котрі на фаховому рівні здатні застосовувати під час освітнього навчального процесу новітні педагогічні

технології. У табл. 1.3 згруповано особливості освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану.

Таблиця 1.3

Особливості освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану

Критерій	Мирний час	Воєнний стан
Цілі підготовки	Формування фахових, командних і управлінських компетентностей	Забезпечення оперативної бойової готовності, виконання реальних бойових завдань
Тривалість навчання	Повна, згідно з навчальним планом (2-5 років)	Скорочена, інтенсивна (2–6 місяців або менше)
Зміст навчання	Теоретично орієнтований, базується на доктринальних підходах	Практично орієнтований, включає досвід сучасної війни, реальні кейси
Методи навчання	Аудиторне, лабораторне, польове навчання, симуляційні вправи	Польова підготовка, навчання на полігонах, фронтові інструктажі
Організація освітнього процесу	Стандартизована, з урахуванням державних освітніх стандартів	Гнучка, адаптивна, часто децентралізована
Ресурсне забезпечення	Планове фінансування, використання навчального обладнання	Обмежені ресурси, залучення волонтерських ініціатив, польове забезпечення
Форма підготовки	Переважно денна, з елементами дуальної освіти	Очна/дистанційна/мобільна підготовка у зоні бойових дій
Психологічна складова	Моделювання стресових ситуацій, тренінги	Реальна психоемоційна адаптація до бойових умов
Оцінювання результатів	Заліки, іспити, комплексні кваліфікаційні роботи	Тестування бойових навичок, спостереження у реальних умовах
Кадрове забезпечення	Науково-педагогічні працівники військових ЗВО	Інструктори з бойовим досвідом, сержантсько-офіцерський склад

Джерело: згруповано автором

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що порівняльний аналіз характерних ознак освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану вказує на значні відмінності у цілях, змісті, формах та методах навчання. Коли в мирний час освітньому процесу в основному властиві планові, академічно збалансовані особливості, спрямовані на довгострокове вироблення фахових

компетентностей, то на фоні воєнного стану фокус зміщується в напрямку швидкості, прикладної практики, психологічної витривалості, а також бойової готовності. Навчання на час активних бойових дій набуває гнучкості, стає децентралізованим, орієнтованим на виживання, результативне здійснення бойових завдань та оперативне засвоєння критично значущих навичок. Подібний підхід потребує оновлення суті військової освіти, залучення спеціалістів, що мають реальний бойовий досвід, і, крім того, розвитку системи мобільної та дистанційної підготовки. Іншими словами, воєнний стан робить актуальною необхідність в адаптивній, багаторівневій системі військової освіти, яка спроможна швидко реагувати на безпекові виклики сьогодення.

1.3. Зарубіжний досвід організації освітньої підготовки військовослужбовців

Міжнародний досвід засвідчує, що розвиток військової освіти визначається насамперед національними інтересами та потребами забезпечення безпеки держави, а не лише військово-технічними аспектами функціонування збройних сил. Відповідно, у провідних країнах світу військова освіта розглядається як складова державної безпекової політики, що передбачає послідовний взаємозв'язок стратегічних пріоритетів, вимог до військових кадрів, цілей і принципів підготовки, організаційної структури, фінансування, освітніх технологій та матеріально-технічного забезпечення. Важливими елементами цієї системи виступають оцінювання якості військової освіти, моніторинг результативності освітньої діяльності та своєчасне коригування змісту професійної підготовки відповідно до актуальних безпекових потреб [125].

Розгляд стану та перспектив розвитку освітніх систем переважного числа країн свідчить, що вони продовжують залишатися значущим інструментом національної та блокової зовнішньої політики, підготовки військових професіоналів, які здатні зі значним рівнем ефективності

здійснювати визначені їм завдання. Підготовка військових кадрів зважає на гарантування національної безпеки, зважаючи на змоги здійснення інформаційної війни із застосуванням різноманітних технологій, утворення масштабних регіональних конфліктів, розповсюдження в світі різних видів зброї масового ураження, дестабілізації ситуації у головних регіонах світу, вчинення терористичних актів та інше.

У провідних країнах світу військова освіта функціонує як спеціалізована система професійної підготовки кадрів, орієнтована на виконання завдань відповідно до призначення та умов застосування збройних сил. Її визначальним критерієм є формування висококваліфікованих військових фахівців, здатних здійснювати управління військами під час бойових дій, організовувати підготовку особового складу, експлуатувати сучасні системи озброєння та військової техніки, проводити наукові дослідження й забезпечувати розроблення перспективних зразків озброєння. Водночас важливою вимогою залишається готовність військовослужбовців до виконання завдань у межах міжнародних операцій та врегулювання збройних конфліктів [125].

Велику увагу сконцентровують на організаційно-методичних принципах підготовки військових фахівців, використанні інноваційних технологій навчання, інтегрованих навчальних середовищ, основується на моделюванні ситуацій, інформаційних мультимедійних, комп'ютерних, а також тренажерних комплексів. Підготовка слухачів відбувається в малих за кількістю групах, що дає змогу викладачам надавати багато уваги кожному, хто здобуває знання. Акцентується на самостійній роботі слухачів та кадетів, котрі особисто відповідальні за вибраний фах, зміст та якість свого навчання. Загальноприйнятою є система вивчення відгуків кадетів і слухачів про роботу викладачів. Кадети й слухачі в навчальних закладах можуть отримувати найбільш широку і найважливішу навчальну інформацію. Великий проміжок навчання у військових навчальних закладах майбутні фахівці відбувають на стажуваннях у військах, а під час підвищення

кваліфікації або перепідготовки їх залучають до різних військових навчань. На практиці поширена система залучення кадетів старших курсів для роботи із кадетами молодших курсів (передусім, першого) для того, щоб набувати командні й методичні навички. Кадети не відриваються на виконання господарських робіт, для того, щоб нести добові наряди й вахти, за виключенням денного патрулювання на території військового навчального закладу з метою підтримки порядку. Вимоги до мовної підготовки передбачають, що кожен військовий має вільно володіти однією з іноземних мов (в основному англійською), а в Туреччині навіть викладання здійснюється обов'язково іноземною мовою. Навчання старших офіцерів відбувається зазвичай, зважаючи на їхнє конкретне цільове посадове призначення. Ділові й професійні якості і, крім того, морально-психологічний стан виробляються згідно з вимогами, які висувуються фахівцям військово-політичним керівництвом держави, допускаючи таким чином мати в їхній особистій опору у військах та соціумі.

Як зазначає О. Мітягін, у державах НАТО військова освіта розглядається як інструмент забезпечення національної безпеки, а її пріоритетом є формування стратегічного мислення, критичних та аналітичних здібностей військовослужбовців. Зокрема, американська концепція професійної військової освіти орієнтована на підготовку фахівців, здатних ухвалювати нестандартні рішення, забезпечувати проведення інтегрованих військових операцій та ефективно діяти в умовах динамічних змін безпекового середовища [98].

Аналіз організації військової освіти в державах Альянсу засвідчує відмінність між національними системами підготовки та освітньою діяльністю навчальних закладів НАТО. Національні системи поєднують формальну освіту з професійною підготовкою і підвищенням кваліфікації, тоді як навчальні заклади НАТО зосереджуються переважно на розвитку військово-професійних компетентностей через систему курсів лідерства L1–L4. Їх проходження забезпечує послідовне набуття управлінських

компетентностей, необхідних для виконання функцій на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях. Зокрема, курси L2 передбачають підготовку до штабної діяльності на рівні командування компонента, L3 – до керівної роботи на цьому рівні або штабної діяльності в об'єднаних міжвидових структурах, L4 – до виконання керівних функцій в об'єднаних штабах і структурах стратегічного управління НАТО [98].

Подібний підхід простежується в системах військової освіти Латвії, Литви та Естонії, де професійне становлення офіцерів охоплює базову підготовку (L1), кар'єрні курси тактичного (L2), оперативного (L3) і стратегічного (L4) рівнів, а також спеціалізовану та кваліфікаційну підготовку. Відповідно до положень STANAG 2555 розмежовуються базова підготовка, що забезпечується на національному рівні, та підвищена підготовка в межах механізмів НАТО. Особливістю балтійської моделі є поєднання базової військової освіти зі здобуттям ступеня бакалавра, тоді як подальше кар'єрне просування офіцерів передбачає обов'язкове проходження відповідних професійних курсів. Спеціалізована підготовка забезпечує поглиблення фахових компетентностей відповідно до вимог військової спеціальності та посадових обов'язків [11].

Нормативне забезпечення військової освіти НАТО ґрунтується на ієрархічній системі політик, доктрин і директив. Визначальне значення мають документ MC 0458/3 «Політика НАТО: освіта, підготовка, навчання та оцінювання» (ETEE), який встановлює загальні засади організації військової підготовки, та спільна директива стратегічних командувань НАТО 075-007 від 10 вересня 2015 року щодо освіти й індивідуальної підготовки. Зазначені документи формують нормативну основу узгодження освітніх цілей, професійних компетентностей і процедур оцінювання результатів навчання [197].

Окремої уваги заслуговує досвід США, де професійна військова освіта історично трансформувалася від обмеженої системи підготовки офіцерських кадрів до інституційно організованої моделі, зорієнтованої на

результативність військових операцій. Формування її основ розпочалося за часів Дж. Вашингтона, коли поступово утверджувалася необхідність систематичної професійної підготовки молодших офіцерів [17]. Сучасна американська модель акцентує увагу на розвитку оперативного мислення, міжвидової взаємодії, ефективної комунікації та координації дій військових формувань. Важливе місце посідає концепція загальновійськового маневру, що передбачає досягнення переваги над противником завдяки узгодженому застосуванню сил, підтриманню ініціативи та використанню вразливостей його бойового порядку [17].

Отже, порівняння розглянутих підходів свідчить, що визначальною особливістю військової освіти держав НАТО є її безпосередній зв'язок із професійним розвитком військовослужбовців, кар'єрним просуванням та потребами військового управління. Для України найбільш значущим у цьому досвіді є поєднання академічної освіти з багаторівневою професійною підготовкою, послідовним формуванням лідерських компетентностей і практичною орієнтацією навчання на виконання завдань у сучасних бойових умовах.

Таку систему було утворено в Сполучених Штатах Америки, й вона спричинила підйом в розвитку військової освіти. Було розпочато відкриття певних закладів військової освіти (так звані військові академії), які провадили діяльність відповідно до певних принципів, а також із послідовним утворенням потужної бази військових знань (першу військову школу такого плану створили в гарнізоні Вест Пойнт). Впродовж свого функціонування у програмах військової освіти у США відбувалися зміни, розширення й реорганізації.

В цілому військова освіта США створена як освіта, яка має виробити вміння й навички, котрі дадуть змогу ухвалювати рішення особами, що займають командно-штабні посади й несуть відповідальність за національну безпеку країни. Зі сторони держави в США щодо військової освіти визначено наступні вимоги: планування і ведення війни, військове управління,

напрацювання теорії національної безпеки на підставі взяття до уваги політичних, соціальних, економічних і психологічних аспектів існування соціуму.

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у військовій освіті США прослідковувалися обмеження фінансового й екологічного характеру. Однак з 2022 р. керівництвом США було збільшено фінансування військових закладів освіти, знято обмеження на введення додаткових функцій і діяльність.

Особливістю системи військової освіти США є реалізація багаторівневої програми професійної підготовки офіцерського складу, що забезпечує послідовне формування управлінських, лідерських і військово-професійних компетентностей відповідно до етапів службової кар'єри. Початковий рівень охоплює базову офіцерську підготовку, спрямовану на розвиток лідерських якостей, опанування основ управління малими підрозділами та набуття первинних командних навичок. Подальша підготовка передбачає поглиблення тактичних і технічних знань, проходження курсів капітанів для виконання функцій командира роти та командно-штабне навчання, орієнтоване на формування компетентностей управління підрозділами вищого рівня. Завершальні етапи включають навчання у Школі перспективних військових досліджень, де поглиблюються навички оперативного планування та проведення міжвідомчих операцій, і Коледжі вищого керівного складу, який забезпечує підготовку військових і цивільних керівників до виконання завдань стратегічного управління [17].

Контроль системи забезпечення якості професійної військової освіти в США виконує безпосередньо Міністерство оборони. Якість забезпечення професійної військової освіти оцінює державна установа GAO. Командування видів (родів) військ (сил) спільно з військовими навчальними закладами гарантують якість професійної військової освіти, зважаючи як на фінансові, так і нефінансові потреби, які є відповідними вимогам підготовки

військових спеціалістів і стратегічного бачення використання збройних сил Міністерством оборони США (рис. 1.1).

Важливою особливістю забезпечення якості професійної військової освіти США є її безпосередній зв'язок із професіоналізацією військового керівництва та кар'єрним розвитком військовослужбовців. Відповідна система охоплює професійну військову освіту (PME) та спільну професійну військову освіту (JPME), спрямовані на формування компетентностей для ухвалення обґрунтованих рішень на командних і штабних посадах різних рівнів. Водночас передбачено можливість зарахування результатів навчання в цивільних закладах освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації та використання освітніх пільг. Такий підхід забезпечує безперервність професійного розвитку військових кадрів і створює додаткові стимули для тривалого проходження військової служби [200].

Таким чином, професійна військова освіта в США належить до широкого спектру заходів, що націлені на зростання ступеня розвитку військових.

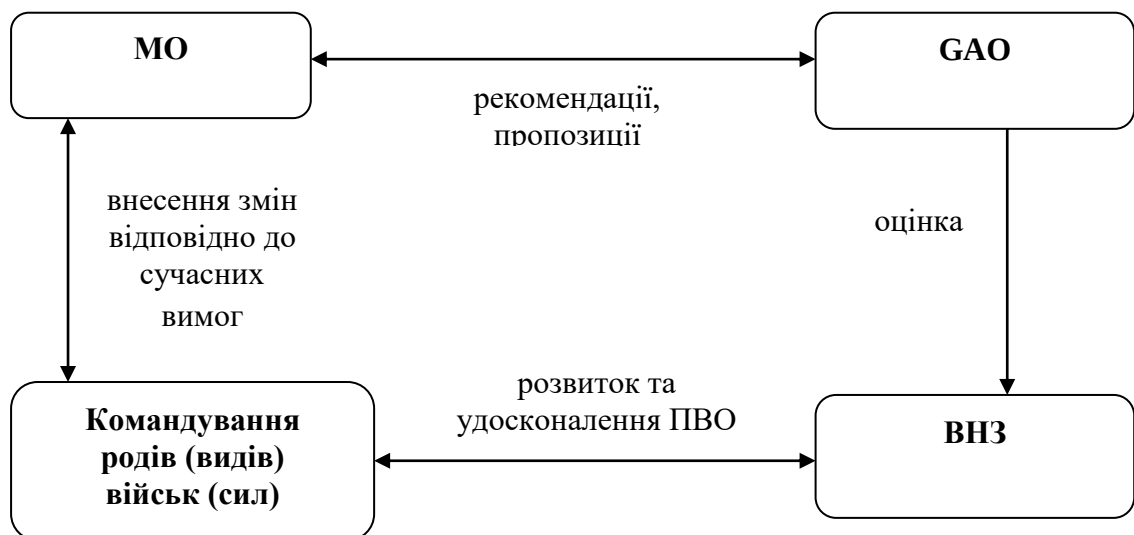

Рис. 1.1. Система забезпечення якості професійної військової освіти у США

Джерело: розроблено за матеріалами [60]

Характерною особливістю вищої військової освіти США є поєднання академічної та професійної складових, причому програми професійної військової освіти підлягають акредитації [202]. Контроль за їх змістом і відповідністю професійним стандартам здійснює Міністерство оборони США, тоді як незалежне оцінювання ефективності освітніх програм забезпечує Управління підзвітності уряду (Government Accountability Office, GAO). Цей орган проводить державний аудит, формує обґрунтовані висновки та рекомендації для Конгресу США, органів виконавчої влади й керівництва військових закладів освіти. Такий механізм сприяє інституційній підзвітності та незалежному контролю якості професійної військової підготовки [206].

Основаючись на розгляді системи професійної військової освіти США, можна виділити ряд уроків, на котрі доречно зважати під час реформування й розвитку військової освіти в Україні, насамперед в обставинах війни і післявоєнної відбудови:

1. Орієнтація на тактичну ефективність і маневреність. Слід змінювати фокус щодо підготовки військовослужбовців з виключно теоретичного навчання до практичної підготовки, що орієнтовано на новітню військову тактику, мобільність й адаптивність підрозділів.

2. Послідовність і безперервність військової освіти. Варто сформувати єдину національну програму підготовки військових, що включатиме базову, середню й вищу освіту – від початкової служби до стратегічного рівня командування.

3. Інституційне забезпечення якості. Доцільно сформувати незалежний орган моніторингу й оцінювання результативності програм військової освіти, приміром, при РНБО чи Міністерстві оборони, який повинен проводити аудит, аналізувати потреби, контролювати якість навчання військових і подавати пропозиції стосовно його покращення.

4. Професіоналізація військового керівника. Сконцентровувати увагу не тільки на бойових навичках, а також на розвитку управлінських,

комунікативних, психологічних та стратегічних компетентностей військового.

5. Гнучке реагування на виклики часу. США показали спроможність швидкопристосовувати освітні програми до нової воєнної дійсності (зразок – після 2022 р.).

6. Акредитація військових програм. Гарантувати державну й міжнародну акредитацію програм військової освіти, завдяки чому покращиться їхня якість та з'явиться можливість привести у відповідність військову освіту України до партнерів НАТО.

Україні доречно здійснювати розвиток системи військової освіти як модерної, гнучкої, національно спрямованої та в той же час інтегрованої в західну систему безпеки. Розгляд досвіду США повинен бути базисом для напрацювання довгострокової стратегії розвитку військової освіти, націленої на дієвого лідера, який здатний ухвалювати рішення на тлі гібридної, мережевої й повномасштабної війни.

Система військової освіти Великої Британії сформувалася під впливом історичних традицій підготовки кадрів для окремих видів збройних сил та передбачає диференціацію професійної підготовки кадрових військовослужбовців і військовослужбовців короткострокової служби. Підготовка кадрового складу здійснюється переважно у спеціалізованих військових закладах освіти, тоді як для окремих категорій військових фахівців передбачено поєднання цивільної вищої освіти з подальшим проходженням профільних військових курсів. Військовослужбовці короткострокової служби, за наведеними даними, укладають контракти терміном до трьох років із можливістю продовження до восьми років [173]. Як зазначають С. Богунов, О. Черних та Ю. Черних, основними осередками формування військових кадрів залишаються військові коледжі, водночас додатковим джерелом комплектування виступають випускники цивільних закладів вищої освіти, які здобувають необхідну військову спеціалізацію у відповідних училищах і школах родів військ [11].

Зауважимо, що «підготовка майбутніх військових спеціалістів у військових навчальних закладах Великобританії має не лише військове спрямування в контексті опанування військовими дисциплінами, а й значна увага приділяється формуванню розумових та морально-вольових якостей курсантів, оскільки майбутні військові повинні бути інтелектуально розвиненими, мати беззаперечний авторитет у підлеглих, що може забезпечуватись вивченням гуманітарних дисциплін, одними із провідних яких є психологія та етика» [49].

Визначальною особливістю військової освіти Великої Британії є багаторівневість і безперервність професійної підготовки протягом військової служби. Підвищення кваліфікації військовослужбовців забезпечується мережею спеціалізованих навчальних центрів, практичних курсів і програм перепідготовки відповідно до військової спеціальності та перспективного посадового призначення [11].

Організаційна структура військової освіти передбачає функціонування спеціалізованих закладів за видами збройних сил. Зокрема, Королівська військова академія в Сандгерсті здійснює початкову підготовку офіцерів сухопутних військ із подальшим удосконаленням їхніх професійних компетентностей у навчальних центрах відповідних родів військ. Королівський авіаційний коледж у Кранвеллі забезпечує підготовку офіцерських кадрів військово-повітряних сил, поєднуючи теоретичне навчання, практичну, фізичну та психологічну підготовку. Королівський військово-морський коледж у Дартмуті спеціалізується на початковій підготовці офіцерів військово-морських сил, важливою складовою якої є практичне стажування на військових кораблях [33].

Підготовка старшого офіцерського складу зосереджена в Академії оборони Великої Британії, діяльність якої охоплює командно-штабну освіту, розвиток стратегічних управлінських компетентностей і проведення досліджень у сфері оборони [199]. Її структурні підрозділи, зокрема Об'єднаний командно-штабний коледж, Королівський коледж оборонних

досліджень та інші спеціалізовані установи, забезпечують поглиблену професійну підготовку військових керівників [33]. Таким чином, британська модель характеризується поєднанням видової спеціалізації початкової військової освіти з міжвидовою підготовкою на вищих рівнях військового управління.

Основаючись на розгляді системи військової освіти Великобританії, можливо виокремити головні уроки для України, котрі можна застосувати, щоб вдосконалити національну систему підготовки військового персоналу, передусім на тлі воєнного стану й посиленого розвитку сфери безпеки та оборони:

1. Інтеграція цивільної та військової освіти. Збільшувати співробітництво між цивільними ЗВО й військовими навчальними закладами, в тому числі дати дозвіл проходити військову підготовку після того, як закінчено цивільний ВНЗ; здійснювати розвиток військових курсів на базі університетів (аналог ROTC, військових шкіл родів військ); сформувати спільні програми з гуманітарними/технічними ЗВО, щоб займатися підготовкою спеціалістів подвійного профілю.

2. Формування морально-етичних і психологічних якостей. Впроваджувати в підготовку військових модулі з етики, психології, філософії лідерства.

3. Багатоступенева і безперервна система навчання. Ввести цілісну систему постійного навчання, котра передбачає: початкову підготовку; навчання за фахом в центрах родів військ; курси підвищення кваліфікації перед новим призначенням; перепідготовку в разі зміни спеціальності або рівня управління.

4. Функціонування єдиного стратегічного центру військової освіти. Формування центрального оборонного навчального комплексу (аналог Академії оборони Великобританії), котрий: здійснює координацію навчальних програм; напрацьовує навчальні стандарти; здійснює

дослідження із безпеки й оборони; створює належні умови для підготовки військових вищого командного рівня.

Таким чином, модель військової освіти Великобританії фокусує увагу на: гуманістичному підході до підготовки (інтелектуальний, моральний, фізичний розвиток); гнучкій адаптації до потреб служби; безперервності спеціалізації освіти; сполученні академічного практичного компонента.

Ще однією Європейською державою, котра вже володіє суттєвим досвідом щодо підготовки висококваліфікованих військових є Польща, «система військової освіти якої сьогодні здатна забезпечити в достатній мірі військовими кадрами Збройні Сили; реалізує завдання проходження військовослужбовцями професійної військової служби, має розвинуту інфраструктуру, а також матеріально-технічну базу для реалізації завдань професійної підготовки майбутніх військових, а також для проведення наукових досліджень в галузі військової освіти» [49].

Досвід реформування військової освіти Польщі засвідчує суперечливість окремих управлінських рішень, ухвалених без належного аналізу їхніх наслідків для збройних сил. Зокрема, припинення набору курсантів до Військово-технічної академії після 2000 року та невдала спроба реорганізації військових університетів у 2007 році негативно позначилися на стабільності освітньої системи. Нині підготовка військових фахівців здійснюється у Військовій авіаційній академії в Дембліні, Військово-технічній академії у Варшаві, Військово-морській академії в Гдині, Академії військового мистецтва у Варшаві та Академії сухопутних військ імені генерала Тадеуша Костюшка у Вроцлаві. Особливістю цих закладів є поєднання військової та цивільної освіти, що розширює освітні можливості, проте водночас створює певні організаційні труднощі міжуніверситетської взаємодії [188].

Сучасна польська модель військової освіти орієнтована на узгодження професійної підготовки з вимогами НАТО та поглиблення міжнародного співробітництва. Основними напрямками її розвитку є безперервне

підвищення кваліфікації військовослужбовців, упровадження інформаційно-комунікаційних і дистанційних освітніх технологій, посилення практичної підготовки, удосконалення механізмів оцінювання якості освіти та міжнародної акредитації. Водночас увага приділяється розвитку військово-наукових досліджень, академічної мобільності, матеріальної підтримки здобувачів освіти та забезпеченню рівних можливостей професійної підготовки військовослужбовців незалежно від статі [188].

Таким чином, польський досвід демонструє, що результативність реформування військової освіти залежить не лише від імплементації стандартів НАТО, а й від обґрунтованості управлінських рішень, інституційної наступності та збалансованого розвитку освітньої інфраструктури.

Освіта в економічно розвинених державах, до котрих відноситься й Польща, наразі трансформувалася у визначальний фактор соціальної стабільності суспільства, національної й економічної безпеки держави, тому що освіченість нації в широкому аспекті є основою її саморозвитку, підґрунтям об'єднання суспільства, а також національної стійкості. В цих державах утворено парадигму освіти, що відзначається переважанням функції корисності знань, усвідомленням закономірностей процесів, які тривають у природі та соціумі, й відтворенням дієвих практик, що постали в минулі часи. Іншими словами, утворилася парадигма, відповідна новітнім вимогам людського прогресу. Україна також не уникла згаданих процесів.

Досвід Польщі у сфері військової освіти вважається по-особливому цінним для України, тому що в обидвох державах є спільна історична спадщина, схожі геополітичні умови та, крім того, бажання інтеграції в євроатлантичну безпекову систему. Базуючись на аналізі, можливо виділити головні уроки для України:

1. Системний підхід до розвитку інфраструктури та матеріально-технічної бази. Інвестувати в модернізацію інфраструктури військових

навчальних закладів, устаткування полігонів, тренажерів, симуляторів й інноваційних IT-рішень.

2. Співіснування військових ЗВО в цивільному середовищі. Військові університети здатні провадити діяльність у рамках цивільного освітнього простору, що: покращує якість освіти; створює відповідні умови для міждисциплінарності (приміром, в секторі кібербезпеки, дронів, стратегічних комунікацій); допомагає цивільно-військовій співпраці.

3. Розвинена система підвищення кваліфікації. Сформувати національну систему безперервного професійного розвитку військових спеціалістів, що передбачає: курси підвищення кваліфікації; спеціалізовані програми в разі зміни посади; тематичні короткострокові програми (психологія, стратегічні комунікації, аналітика, управління ризиками); платформи дистанційного навчання.

4. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій. Гарантувати розвиток військової освіти, який повинен ґрунтуватися на цифрових освітніх рішеннях, а саме: застосування LMS (Learning Management Systems); симуляції, моделювання бойових дій; онлайн-курси, інтерактивні платформи; штучний інтелект для того, щоб аналізувати військові сценарії.

5. Акцент на науково-дослідну діяльність у сфері оборони. Збільшити науковий компонент у військових закладах вищої освіти, а саме: прискорювати дослідження у сфері воєнної науки, IT у війську, психології війни, гібридних загроз; сприяти інноваційним напрацюванням у співробітництві з цивільними університетами й оборонними підприємствами; ввести військові дослідницькі центри при вищих навчальних закладах.

Досвід Польщі показує, що успішна система військової освіти повинна стати гнучкою, багатоскладовою, націленою на НАТО й введеною в національну систему освіти та безпеки.

Досвід Німеччини становить науковий інтерес з огляду на інтеграцію військово-професійної та соціально-комунікативної складових підготовки військовослужбовців. Як зазначає В. Конаржевська, освітній процес у

військових навчальних закладах передбачає розвиток не лише тактичних і спеціальних компетентностей, а й здатності до професійної комунікації, конструктивного врегулювання конфліктів та ухвалення обґрунтованих рішень у складних ситуаціях [68]. Такий підхід відображає розширення змісту військової освіти від суто функціональної підготовки до формування комплексної професійної компетентності, що охоплює управлінські, комунікативні та поведінкові характеристики військового фахівця.

Водночас організація військової освіти Німеччини безпосередньо пов'язана з кадровою політикою Бундесверу та необхідністю забезпечення його оперативної готовності. Перехід у 2011 році до комплектування збройних сил на добровільних засадах посилив значення професійного відбору, мотивації та диференційованої підготовки особового складу. Відповідно, кадрова структура охоплює військовослужбовців із різною тривалістю проходження служби, зокрема короткострокової, контрактної та кадрової, що зумовлює необхідність узгодження освітніх програм із характером майбутніх службових функцій і перспективами професійного розвитку [181].

Отже, специфіка німецької моделі полягає у взаємозалежності кадрового комплектування, професійної підготовки та розвитку соціально-комунікативних компетентностей. На нашу думку, її значення для модернізації військової освіти України визначається можливістю посилення управлінської та комунікативної підготовки військовослужбовців з урахуванням їхньої професійної спеціалізації й рівня відповідальності.

Система військової освіти Німеччини напрацьована, зважаючи на систему комплектування бундесверу кадровими військовими і військовими за контрактом, строк військової служби 2-15 років. Корпус розподіляється на молодший та старший військовий склад. Його комплектують за допомогою випускників військових шкіл, військових, котрі перебувають на військовій службі за контрактом, та унтер-військових, що одержали офіцерське звання після того, як склали відповідні іспити.

Подальша професійна підготовка військовослужбовців Бундесверу диференціюється залежно від тривалості військового контракту та рівня попередньої цивільної освіти. Для кандидатів у кадрові офіцери й військовослужбовців із контрактом на 12–15 років передбачено поетапну модель навчання, що поєднує академічну освіту, військово-спеціальну підготовку та практичне опанування командних функцій. Перший етап охоплює приблизно чотирирічне навчання в одному з університетів Бундесверу, де майбутні офіцери здобувають цивільну вищу освіту одночасно з проходженням військової служби та визначають подальшу військову спеціалізацію. Другий етап передбачає тримісячний спеціалізований офіцерський курс із переважанням тактичної підготовки (57 % навчального часу), удосконаленням командирських компетентностей і фізичної підготовки (11 %). Завершальний етап становить десятимісячна підготовка за посадовим призначенням у школах родів військ і військових підрозділах, включаючи практичне відпрацювання дій у складних умовах та тримісячне стажування на командних посадах [181].

Зазначена модель відображає принцип послідовного ускладнення професійних завдань, за якого академічна підготовка створює теоретичну основу, спеціалізовані курси формують військово-професійні компетентності, а практичне стажування забезпечує їх реалізацію в умовах безпосереднього виконання службових обов'язків.

Загалом наявна у Німеччині система підготовки військових гарантує якісне навчання особового складу, одержання ним ґрунтовних теоретичних знань, стійких практичних навичок та досвіду роботи із підлеглими, виявлення та просування по службі на ранніх стадіях підготовки військовослужбовців, які є найбільш здібнішими. Забезпечення військовослужбовцям бундесверу змоги одержати цивільну спеціальність у професійних навчальних закладах (за рахунок бундесверу) та військових школах (головно для військовослужбовців із довгим терміном військової служби за контрактом) дає змогу командуванню збройних сил ФРН добитися

зростання кількості добровольців у збройних силах та, крім того, гарантувати зростання рівня їхньої професіоналізації.

Досвід Німеччини у сфері військової освіти показує зразкову комбінацію професіоналізму, стратегічного мислення, гуманістичного підходу й результативного кадрового менеджменту. Зважаючи на поточні виклики, які постали перед Україною, можливо виділити наступні головні уроки, котрі можна застосувати для того, щоб вдосконалити систему військової освіти у нашій країні:

1. Увага до комунікаційних і конфліктологічних навичок. Додати до програми підготовки військових наступні обов'язкові модулі: управління конфліктами; психологічна готовність до стресових ситуацій; медіаграмотність і стратегічна комунікація; цивільно-військова взаємодія (CIMIC).

2. Добровільна служба та залучення мотивованих осіб. Сформувати гнучку багатоступеневу систему контрактів; гарантувати мотиваційні пакети для молоді (стипендії, кар'єрні можливості, освіта, соціальні гарантії); інституціоналізувати змоги повторної інтеграції військових в цивільне життя.

3. Виявлення лідерського потенціалу на ранніх етапах. Запровадити систему рейтингування курсантів відповідно до академічних, фізичних, лідерських показників; організувати інститути наставництва; ввести персональні напрями розвитку у військовій кар'єрі.

4. Роль держави у повному фінансуванні освіти військових. Гарантувати повне чи часткове фінансування додаткової військової освіти (включаючи із магістратурою, MBA, технічними спеціальностями); забезпечити пільги на навчання в цивільних ВНЗ у процесі служби.

Отже, формування системи військової освіти нового покоління має передбачати: впровадження цивільної та військової освіти; зростання м'яких навичок (soft skills); індивідуалізацію підготовки; соціальну допомогу військовим; виразну кар'єрну модель і прозорий кар'єрний ріст; поглиблення практико-орієнтованого навчання; оновлення форм та методів навчання.

Особливістю системи військової освіти Чехії є її інтегрованість у загальнодержавний освітній простір, що передбачає поєднання військово-професійної підготовки зі здобуттям повної загальної середньої або вищої освіти. На відміну від британської та французької моделей, у яких загальноосвітня підготовка переважно здійснюється цивільними закладами, чеські військові навчальні заклади забезпечують одночасне формування академічних і спеціальних військових компетентностей [180].

Інституційна структура військової освіти Чехії охоплює середній і вищий освітні рівні. Середнє технічне училище Міністерства оборони в Моравській Тршебові забезпечує чотирирічну підготовку з одночасним отриманням повної середньої освіти та військової спеціальності. Його випускники можуть продовжити військову службу на відповідних посадах або здобувати вищу військову освіту [201]. Центральне місце у підготовці офіцерських кадрів посідає Університет оборони в Брно, освітні програми якого поєднують повноцінну академічну підготовку, спеціальні військові дисципліни та практичне формування професійних навичок [180].

Підготовка військових фахівців в Університеті оборони здійснюється за ступеневою системою бакалаврського, магістерського та докторського рівнів відповідно до національного законодавства про вищу освіту. Організація освітнього процесу ґрунтується на принципах Болонського процесу та враховує загальноєвропейські підходи до забезпечення якості освіти. При цьому регулювання акредитованих освітніх програм здійснюється в межах загальнодержавної системи управління вищою освітою, що забезпечує академічну співставність військових і цивільних кваліфікацій [170].

Водночас управлінська модель військової освіти Чехії передбачає функціональне розмежування повноважень між органами військового управління. Питання військової освіти належать до компетенції заступника міністра оборони з кадрової роботи, тоді як безпосередня підготовка військ координується Генеральним штабом. Окреме організаційне підпорядкування

має система професійної підготовки військової поліції [180]. Такий розподіл компетенцій відображає інституційне відокремлення академічної військової освіти від оперативно-практичної підготовки військ, водночас зберігаючи їхню функціональну взаємозалежність.

З огляду на зазначене, чеська модель військової освіти демонструє можливість поєднання загальнодержавних освітніх стандартів зі специфічними вимогами військово-професійної підготовки без порушення інституційної автономії відповідних управлінських структур. Її перевагою є забезпечення наступності освітніх рівнів, академічної співставності кваліфікацій та узгодженості професійної підготовки з потребами збройних сил. Водночас функціональне розмежування повноважень між Міністерством оборони та Генеральним штабом потребує належної координації, оскільки від її ефективності залежить відповідність змісту освітніх програм практичним вимогам військової служби. Для України цей досвід становить інтерес насамперед у контексті вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та забезпечення безперервності професійного розвитку військових кадрів.

Рис. 1.2. Система військової освіти збройних сил Чеської Республіки

Джерело: розроблено за матеріалами [180].

Організаційна структура Університету оборони Чехії відображає комплексний характер військової освіти, поєднуючи адміністративно-управлінські, науково-дослідні та освітні підрозділи. Управлінське забезпечення здійснюється через структурні одиниці, відповідальні за планування освітнього процесу, організацію наукових досліджень, кадрову політику, фінансування, логістику та інформаційну безпеку. Основу академічної підготовки становлять факультети військового лідерства, військових технологій і військової медицини, діяльність яких охоплює управлінську, тактичну, інженерно-технічну та медичну спеціалізації. Така організаційна побудова забезпечує міждисциплінарність підготовки військових фахівців і взаємозв'язок освітньої, наукової та практичної складових [204].

Водночас практико-орієнтована професійна підготовка військовослужбовців зосереджена в Командуванні підготовки військ (сил) – Військовій академії у Вишкові. Її діяльність охоплює початкову військову підготовку, неакредитовані освітні програми, курси підвищення кваліфікації та спеціалізоване навчання відповідно до посадових вимог. Зокрема, передбачено диференційовану підготовку сержантського складу (OR 3–5), прапорщиків (OR 6–8), старших прапорщиків (OR 9) та молодших офіцерів (OF 1–2), а також фахові курси для військовослужбовців механізованих, артилерійських, авіаційних та інженерних підрозділів [205].

Отже, чеська система характеризується інституційним розмежуванням академічної військової освіти та професійної підготовки за посадовим призначенням. Така модель дає змогу диференціювати освітні програми відповідно до рівня військового управління, характеру службових функцій і потреб професійного розвитку, водночас зберігаючи взаємозв'язок між фундаментальною освітою та практичною підготовкою військовослужбовців.

Досвід Чеської Республіки у сфері військової освіти вартий окремої уваги як зразок інтеграції військової освіти у загальнодержавну систему підготовки персоналу, зі значним фокусом на багатофункціональність, практичність й пристосованість до стандартів Євросоюзу й НАТО. Для України згаданий досвід вважається дуже цінним:

1. Сильна цивільна складова у військовій освіті. Посилити міждисциплінарну складову військової освіти – більша кількість дисциплін із: менеджменту, права, ІТ, інженерії, медицини; soft skills: комунікації, аналітика, критичне мислення; забезпечити змогу військовим одержати подвійний диплом (військовий + цивільний).

2. Розвинена система курсів перепідготовки та спеціалізованого навчання. Утвердити військову науку як елемент обороноздатності, а саме: організувати військові наукові інститути в складі ВВНЗ; залучати курсантів та офіцерів до НДР; підтримувати технологічні інновації, R&D, участь у NATO Science & Technology Organization.

Як бачимо, у провідних країнах світу національна військова освіта є основою утворення інтелектуальних й духовних ресурсів військового корпусу, що гарантує захист держави, а також її національних інтересів. Загальними напрямками розвитку національних систем військової освіти провідних держав світу вважаються наступні:

- виконання завдань збройних сил стосовно гарантування національних інтересів та національної безпеки;

- розгалуження мережі військових навчальних закладів, навчальних центрів, полігонів з підготовки військових спеціалістів різних категорій та рівнів;
- опертя на національну культуру, традиції та найліпший світовий досвід щодо підготовки військових фахівців;
- значна результативність управління підготовкою військових спеціалістів на всіх ієрархічних рівнях, обміркована інтеграція з цивільною освітою;
- випереджувальний розвиток військової освіти стосовно практики щоденного функціонування збройних сил;
- суворі вимоги стосовно якості підготовки військових кадрів, насамперед її практичного компонента;
- застосування найбільш новітніх інформаційних технологій та досягнень науки щодо підготовки військових спеціалістів;
- безперервність та послідовність підготовки та підвищення кваліфікації військових спеціалістів різних категорій;
- різносторонність та достатній обсяг фінансового й матеріально-технічного забезпечення підготовки військових фахівців;
- міжнародна співпраця у військово-освітньому секторі;
- вихід на глобальний ринок військових освітніх послуг.

В іноземних державах реалізується активна та ціленаправлена державна політика у сфері військової професійної освіти. Остання ґрунтується на захисті національних інтересів та гарантування національної безпеки країни. Неодмінна вимога під час навчання як кадрових військових, так і військових резерву, – спрямованість на виконання тих цілей та завдань типів збройних сил, які встановлені у воєнній доктрині держави. Якраз національні інтереси та гарантування національної безпеки країни вважаються основою та сильним чинником розвитку військової освіти. Підготовка військових кадрів зважає на необхідність гарантування національної безпеки, зважаючи на змогу утворення масштабних

регіональних конфліктів та розповсюдження в світі зброї масового ураження, дестабілізації ситуації у головних регіонах світу.

Підсумовуючи усе вищевказане, можемо зробити висновок, що результативність функціонування освітніх систем провідних світових держав має зв'язок із тим, що найактивніше для цього застосовуються інструменти політичного, дипломатичного, економічного, фінансового характеру, своєрідним доказом чого можуть бути власні бюджети військових-навчальних закладів у ряді держав. Дипломатичні й політичні зусилля є правильними не лише через значну якість підготовки власного військового корпусу, а також через постійне збільшення підготовки військових кадрів для іноземних країн, що, як загальновідомо, передусім утверджує авторитет держави. Роль військових кадрів у переважному числі провідних світових держав є настільки значною, що військово-політичне керівництво згаданих держав не допускає ухвалення найбільш вагомих державних рішень без фактичної участі в їх підготовці військових фахівців. Водночас особливого значення набуває системне впровадження передового міжнародного досвіду організації військової освіти з урахуванням національних безпекових пріоритетів, сучасних викликів і потреб оборонного сектору. Отже, ефективність функціонування системи військової освіти слід розглядати не лише як чинник підвищення обороноздатності держави, а й як важливу складову реалізації її стратегічних, зовнішньополітичних та національних безпекових інтересів.

Висновки до розділу 1

1. На основі проаналізованих основних підходів науковців та враховуючи виявлені прогалини у їх підходах, сформулювало власне визначення поняття *державна освітня політика у військовій сфері*, що є цілеспрямованою, комплексною, нормативно закріпленою та стратегічно організованою діяльністю органів державної влади у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, яка зосереджена на розробленні,

впровадженні та коригуванні системи військової освіти і освітньої підготовки військовослужбовців для забезпечення національної безпеки, формування кадрового потенціалу Збройних Сил України, адаптації до змін безпекового середовища та інтеграції у євроатлантичний простір, що охоплює: комплекс стратегічних цілей та пріоритетів в освітньому забезпеченні оборонного сектору; сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку.

2. Порівняльний аналіз характерних ознак освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану вказує на значні відмінності у цілях, змісті, формах та методах навчання. Коли в мирний час освітньому процесу в основному властиві планові, академічно збалансовані особливості, спрямовані на довгострокове вироблення фахових компетентностей, то на фоні воєнного стану фокус зміщується в напрямку швидкості, прикладної практики, психологічної витривалості, а також бойової готовності. Навчання на час активних бойових дій набуває гнучкості, стає децентралізованим, орієнтованим на виживання, результативне здійснення бойових завдань та оперативне засвоєння критично значущих навичок. Подібний підхід потребує оновлення суті військової освіти, залучення спеціалістів, що мають реальний бойовий досвід, і, крім того, розвитку системи мобільної та дистанційної підготовки. Іншими словами, воєнний стан робить актуальною необхідність в адаптивній, багаторівневій системі військової освіти, яка спроможна швидко реагувати на безпекові виклики сьогодення.

3. На основі аналізу кращого зарубіжного досвіду у сфері організації освітньої підготовки військовослужбовців, запропоновано шляхи його імплементації в Україні, а саме: запровадити інтегровані навчальні програми, де особлива увага приділяється ефективній координації між різними

підрозділами та використанню переваг на полі бою; структурувати навчання військових за етапами: базова підготовка → рота → батальйон → стратегічне планування; створити незалежний орган моніторингу та оцінки ефективності програм військової освіти; включити в освітню програму блоки з управління ризиками, прийняття рішень, психології лідерства, міжвідомчої координації; розробити механізм швидкого оновлення програм відповідно до змін у тактиці ведення бойових дій, технологіях та типах загроз (зокрема, у сфері БПЛА, кібербезпеки, інформаційних операцій); Забезпечити державну та міжнародну акредитацію програм військової освіти, що підвищить їх якість і дозволить узгодити українську військову освіту з партнерами НАТО (США); розширювати співпрацю між цивільними ЗВО та військовими навчальними закладами; вбудовувати в підготовку військових модулі з етики, психології, філософії лідерства; впровадити цілісну систему неперервного навчання; створення центрального оборонного навчального комплексу(Великобританія); інвестувати в оновлення інфраструктури військових навчальних закладів, обладнання полігонів, тренажерів, симуляторів та сучасних ІТ-рішень; забезпечити співіснування військових ЗВО в цивільному середовищі; створити національну систему постійного професійного розвитку військових фахівців; забезпечити розвиток військової освіти, що має спиратися на цифрові освітні рішення; посилити наукову складову у військових закладах вищої освіти (Польща); забезпечити інтеграцію цивільної та військової освіти; розвиток м'яких навичок (soft skills); індивідуалізацію підготовки; соціальну підтримку військових; чітку кар'єрну модель та прозоре просування по службі; розширення практико-орієнтованого навчання; модернізацію форм і методів навчання;(Німеччина); зміцнити міждисциплінарний компонент військової освіти – більше дисциплін з: менеджменту, права, ІТ, інженерії, медицини; soft skills: комунікації, аналітика, критичне мислення; дати можливість військовим отримати подвійний диплом (військовий + цивільний); зміцнити військову науку як складову обороноздатності, зокрема: створити військові наукові

інститути у складі ВВНЗ; залучати курсантів і офіцерів до НДР; сприяти технологічним інноваціям, R&D, участі в NATO Science & Technology Organization (Чехія).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

2.1. Механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні

В нинішніх обставинах, коли зростають загрози, в тому числі в результаті повномасштабної агресії росії проти України, питання гарантування національної безпеки відіграє критичну роль. Один з головних факторів результативної оборони держави – значний ступінь освітньої професійної підготовки військовослужбовців, що прямо залежить від якості здійснення державної освітньої політики в згаданій галузі.

Державна освітня політика стосовно підготовки військового персоналу здійснює стратегічну функцію, зокрема утворює кадрові ресурси Збройних сил України й інших військових формувань згідно з вимогами часу. Згаданий процес передбачає ряд взаємопов'язаних складових: утворення нормативно-правової основи, встановлення стандартів освітньої діяльності, гарантування ресурсної підтримки, інституційне регулювання, розвиток військової науки й пристосування освітнього процесу до обставин гібридної війни.

В той же час результативність здійснення цієї політики залежить від чіткості та дієвості механізмів її введення. Вони повинні бути відповідними новітнім викликам, а саме потребі інтеграції до євроатлантичного безпекового простору, цифровізації освітнього процесу, застосування бойового досвіду й міжнародних стандартів підготовки військовослужбовців.

Попри різницю в підходах щодо розв'язання питання стосовно класифікації механізмів державного управління, майже всі науковці зосереджують увагу на такій підставі видової диференціації, як характер впливу на об'єкт управління. Зважаючи на це, їх розділяють на механізми прямого і непрямого управлінського впливу.

Механізми державного управління військовою освітою доцільно диференціювати за характером управлінського впливу на прямі та непрямі. Прямі механізми ґрунтуються на владно-розпорядчих повноваженнях суб'єктів управління та передбачають встановлення режиму функціонування військових закладів освіти, видання обов'язкових наказів і розпоряджень, затвердження планів діяльності, ухвалення кадрових рішень, здійснення обліку, ліцензійного контролю та застосування заходів адміністративного примусу. Їх визначальною ознакою є юридична обов'язковість управлінських рішень і безпосередній вплив на організацію освітнього процесу [42].

Непрямі механізми, натомість, реалізуються через мотиваційні, соціально-психологічні та організаційні чинники, які впливають на поведінку учасників управлінських відносин без жорсткого визначення способів виконання поставлених завдань. Їх застосування передбачає певну самостійність об'єкта управління у виборі управлінських рішень, сприяє розвитку ініціативності та формуванню внутрішньої мотивації. Хоча результативність такого впливу може виявлятися поступово, його наслідки характеризуються відносною стійкістю завдяки усвідомленому прийняттю встановлених цілей і вимог [42].

За способом реалізації управлінського впливу в науковій літературі виокремлюють механізми переконання, заохочення, примусу та регулювання. Переконання спрямоване на формування свідомого дотримання правових і організаційних вимог, заохочення забезпечує мотивацію через визнання професійних досягнень, примус використовується для підтримання дисципліни та встановленого порядку, тоді як регулювання визначає нормативні й організаційні умови правомірної діяльності суб'єктів військової освіти [42].

Таким чином, ефективність державного управління військовою освітою визначається не переважанням окремого механізму, а обґрунтованістю їх поєднання. На нашу думку, специфіка військової освіти потребує збереження централізованого нормативного регулювання та дисциплінарної

відповідальності з одночасним розширенням мотиваційних механізмів, спрямованих на підвищення професійної самостійності й ініціативності військових фахівців.

До того ж, механізми державного управління можна класифікувати за їх змістовим наповненням. Так, О. Мордвінов механізми державного управління поділяє на «правові, адміністративні, організаційно-економічні, економічні, соціально-психологічні» [100, с. 82-83]. Аналогічної думки притримується Є. Качан, який виокремлює «чотири функціональні блоки механізмів державного регулювання: нормативно-правові; соціально-економічні; фінансово-вартісні та організаційно-економічні» [62, с. 10-13].

На нашу думку, комплексний механізм державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців є цілісною системою таких механізмів:

- нормативно-правового (включає сукупність законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів, інструкцій, листів Міністерства оборони України, Міністерства освіти та науки України, наказів Генерального штабу Збройних сил України та ін.);

- організаційного (включає ряд суб'єктів державного управління, якими реалізується вища військова освіта, здійснюється постановка цілей, завдань, функцій, методів управління);

- фінансового (включає ряд інструментів державного управління у сфері фінансового забезпечення процесу підготовки фахівців військового спрямування у вищих військових навчальних закладах);

- кадрового (включає систему заходів з добору, підготовки, перепідготовки, атестації та підвищення кваліфікації викладацького складу та командирів-інструкторів військових навчальних закладів; забезпечення стабільності кадрового потенціалу, впровадження стандартів лідерства, педагогічної майстерності, а також об'єктивної оцінки професійної відповідності персоналу);

– мотиваційного (включає ряд адміністративних та соціально-економічних стимулів, покликаних до спонукання вищих військових навчальних закладів створювати умови для належного забезпечення якості освіти).

Розпочнемо аналіз з нормативно-правового забезпечення. До нормативно-правового забезпечення військової освіти в Україні входить низка законів України, підзаконних актів та нормативних документів відомчого рівня, які регламентують правові основи, стандарти, структуру та умови підготовки військовослужбовців. Розглянемо основні закони, які безпосереднім чи опосередкованим чином покликані регулювати сферу військової освіти:

1. Конституція України. Стаття 17 визначає, що «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [69]. Тобто Конституція встановлює, що Збройні Сили підпорядковуються народу завдяки демократичним інституціям, що спричиняє потребу підготовки кваліфікованого військового персоналу.

2. Закон України «Про вищу освіту», який «встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [127]. Тобто, окреслює загальні принципи функціонування системи вищої освіти, включно з військовою освітою, і, крім того, здійснює

регламентацію статусу закладів вищої військової освіти як окремої категорії ЗВО.

3. Закон України «Про освіту», який «регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти» [141]. Тобто, формує структуру національної освітньої системи, форми здобуття освіти, кваліфікаційні рівні; визначає військову підготовку як елемент освітнього процесу.

4. Закон України «Про оборону України», який «встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони» [140]. Тобто, Закон визначає засади оборонної політики, з-поміж котрих – підготовка військових кадрів, мобілізаційний ресурс, система військової освіти.

5. Закон України «Про Збройні Сили України», який «визначає функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними, оскільки Україна, враховуючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава має Збройні Сили України із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності» [136]. Тобто, встановлює завдання й структуру Збройних сил України, зокрема в аспекті підготовки кадрів за допомогою освітньої системи.

6. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», який «здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо

захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби» [128]. Як бачимо, Закон включає положення про військову підготовку громадян, службу у ВВНЗ, освітній рівень осіб, котрих призивають на службу.

7. Закон України «Про національну безпеку України» (від 21.06.2018 № 2469-VIII), який «відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони» [138] та інші. Тобто, він окреслює стратегічні вектори гарантування національної безпеки, включно з потребою якісної військової освіти як складової оборонного потенціалу.

Інші нормативно-правові акти, що доповнюють законодавче регулювання включають:

1. Указ Президента України «Про Стратегію воєнної безпеки України», відповідно до якого «воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей» [142]. Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є «завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування,

стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [142]. Відповідно до Стратегії, пріоритетами досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, секторі оборони та військового будівництва вважаються:

- «запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України;
- розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони;
- нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань» [142]. Цей нормативно-правовий акт формує потребу оновлення системи військової освіти, зважаючи на досвід війни, НАТО й гібридні загрози.

2. Постанова КМУ від 19.04.2022 № 454 «Про затвердження Порядку підготовки військових фахівців у закладах вищої освіти», що «визначає повноваження органів управління військовими навчальними підрозділами (військові інститути, військові коледжі, факультети, відділення військової підготовки, кафедри військової підготовки, кафедри медицини катастроф та військової медицини) закладів вищої освіти, особливості організації та здійснення освітньої діяльності в них, порядок проходження особовим складом військової служби, використання військового майна, озброєння та військової техніки» [133].

3. Накази Міністерства оборони України (наприклад, про організацію навчального процесу, кадрову підготовку, акредитацію програм тощо).

4. Стандарти вищої військової освіти, затверджені МОУ та МОН спільно (освітньо-професійні програми, кваліфікаційні вимоги, обсяг годин тощо).

Як бачимо, нормативно-правовий механізм реалізації військової освіти ґрунтується на поєднанні загальних нормативно-правових актів у сфері здобуття освіти та норм національної безпеки та оборони, а також спеціалізованих підзаконних актах, якими регламентується підготовка, відбір та розвиток військових кадрів. Нормативно-правова база підлягає постійному оновленню з урахуванням сучасних викликів і стандартів НАТО.

Наступним є організаційний механізм. В розрізі здійснення державної освітньої політики у підготовці військовослужбовців в Україні головне значення мають як цивільні, так і військові державні органи та інституції, робота котрих – взаємопов’язана й координована.

Кабінет Міністрів України [57] здійснює координацію міжвідомчої взаємодії, схвалює державне замовлення на підготовку персоналу, виконує розподіл фінансування на військову освіту; ухвалює нормативно-правові акти, котрі регулюють порядок підготовки й працевлаштування військовослужбовців.

Зокрема, Міністерство оборони України [94] є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який розробляє та здійснює політику в секторі оборони держави, включно з підготовкою військових кадрів і встановлює освітні стандарти для військових ВНЗ, запитує в спеціалістах, здійснює координацію роботи структур Збройних сил України в освітній галузі. Міністерство керує військовими навчальними закладами, здійснює формування замовлення на підготовку офіцерських кадрів.

2. Міністерство освіти і науки України [95] створює належні умови для реалізації нормативно-правового базису вищої освіти, включаючи військову; напрацьовує і ухвалює стандарти вищої освіти (зокрема й спеціальності військового спрямування); здійснює реєстрацію і ліцензує діяльність вищих військових навчальних закладів як закладів вищої освіти; співпрацює із

Міністерством оборони України стосовно узгодження навчальних програм, атестації працівників, здійснення акредитації.

Генеральний штаб Збройних Сил України [25] формує потреби Збройних сил України у військових спеціалістах, встановлює замовлення на підготовку в освітніх закладах; налагоджує практичну підготовку, напрацьовує програми бойової підготовки у взаємодії з ВВНЗ; здійснює контроль результативності навчання офіцерських кадрів, координацію підготовки відповідно до сучасних стандартів НАТО.

Рада національної безпеки і оборони України [153] окреслює стратегічні пріоритети й вектори розвитку безпекової політики, включаючи із воєнною освітою; ініціює напрацювання таких документів, як Стратегія воєнної безпеки України, в якій окреслено місце та значення військової освіти щодо зміцнення національної оборони.

Державна служба якості освіти України [39] моніторить якість освіти, в тому числі і в закладах, які мають військовий профіль, задіяна в акредитаційних процесах; здійснює аналіз відповідності освітніх програм стандартам та вимогам часу.

Вищі військові навчальні заклади прямо реалізують освітній процес, здійснюючи підготовку спеціалістів для Збройних сил України й решти військових формувань.

Наукове забезпечення розвитку військової освіти в Україні здійснюється через систему спеціалізованих науково-дослідних установ, діяльність яких охоплює взаємопов'язані напрями військово-історичних, військово-географічних, інформаційних і військово-технічних досліджень. Їх функціональне призначення полягає у формуванні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення військово-професійної підготовки відповідно до потреб обороноздатності держави. Зокрема, Інститут військової історії зосереджує дослідницьку діяльність на вивченні закономірностей розвитку воєнного мистецтва, еволюції форм і способів збройної боротьби та систематизації історичного досвіду військових операцій [44, с. 104].

Результати таких досліджень становлять методологічне підґрунтя для переосмислення підходів до стратегічної й оперативної підготовки військових фахівців.

Водночас діяльність Центру військово-географічних досліджень спрямована на наукове опрацювання військово-географічної, інформаційної та термінологічної проблематики, що має значення для уніфікації професійної комунікації й інформаційно-аналітичного забезпечення військового управління. Окремий напрям становлять комплексні військово-технічні дослідження, які здійснюються науковими установами Міністерства оборони України та орієнтуються на виявлення технологічних потреб і перспектив розвитку озброєння та військової техніки [172, с. 103]. У контексті державного управління військовою освітою принципового значення набуває не лише результативність зазначених досліджень, а й наявність інституційних механізмів їх упровадження в освітні стандарти, навчальні програми та практику професійної підготовки. Саме узгодженість науково-дослідної й освітньої діяльності визначає спроможність системи військової освіти своєчасно реагувати на зміни характеру збройної боротьби та технологічного середовища.

Це передбачає напрацювання і реалізацію сучасних військових технологій, а також інновацій, котрі вважаються критично значущими для оновлення військового потенціалу України. В той же час згадані інституції сприяють багатоаспектному й комплексному підходу щодо зростання ефективності України у військовому контексті, досліджуючи історичні, географічні, технічні й термінологічні чинники. Синергія між зазначеними векторами досліджень наголошує на значущості цілісного підходу до питань військової освіти, що включає як усталені, так і новітні складові, формуючи шлях до надійнішої й більш адаптивної військової сили.

Що стосується фінансового забезпечення, то фінансування закладів військової освіти в Україні регулюється державою і виконується у межах державного бюджету. Головними джерелами фінансування вважаються

кошти державного бюджету і, крім того, ймовірно залучення інших джерел, що передбачені в законодавстві. Зокрема:

1. Державний бюджет, як головне джерело фінансування, що містить в собі кошти для утримання й розвитку установ, зарплат викладачам, стипендій курсантам, гарантування навчального процесу й матеріально-технічну базу.

2. Фінансування розвитку та модернізації. Держава теж надає кошти на розвиток і модернізацію військових навчальних закладів, включно з будівництвом нових об'єктів, модернізацією устаткування й введенням нових освітніх програм.

3. Залучення додаткових джерел. Законодавство визначає змогу залучення інших джерел фінансування, як-от кошти від підприємницької роботи закладів, добровільні пожертви й гранти.

На сучасному етапі військова освіта в Україні дає нові перспективи для молодого покоління, пропонуючи не лише безоплатне навчання, різнопланове забезпечення, а також і фінансові гарантії. Відтак, «з травня 2025 року курсанти, що навчаються у вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділах у закладах вищої освіти та закладах фахової передвищої військової освіти України розпочали отримання підвищеного грошового забезпечення. Це передбачено постановою Кабінету Міністрів України № 455» [131], котру ініціювало Міністерство оборони і яка використовується із 1.03.2025 р. Підвищення відбувається через визначення підвищених тарифних коефіцієнтів до посадових окладів і надання певних надбавок, в тому числі відповідно до результатів екзаменаційних сесій. Фінансування здійснюється завдяки коштам державного бюджету.

Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу» [128] курсанти вищих військових навчальних закладів — це військовослужбовці. Таким чином, вони знаходяться на повному державному забезпеченні й мають змогу користуватися всіма належними правами й соціальними гарантіями. Так, у курсантів є право на безкоштовне

здобуття освіти, забезпечення проживанням і харчуванням, медичні послуги, канікулярні відпустки кожного року й, крім того, інші соціальні гарантії, визначені законом для військовослужбовців.

Насамперед вагомо, що постанова визначає диференціацію надбавок за здобуття академічних досягнень. Приміром, за оцінки “відмінно” передбачається надбавка в обсязі 20 % до встановленої суми, а за комбінацію “добре” та “відмінно” визначено 10 %. Це дає можливість покращувати не тільки матеріальне благополуччя курсантів, а також і якість освітнього процесу в цілому.

Водночас постанова передбачає деякі обмеження з погляду системного фінансування військової освіти. В документі не розкриті джерела покриття додаткових витрат, а саме не уточнюється, з якого саме бюджету (державного, оборонного або іншого) здійснюватиметься фінансування підвищених виплат. Крім того, постанова не включає решту значущих аспектів фінансування, таких як оновлення навчальної матеріально-технічної бази, підготовка викладацького складу, інвестування в інноваційні технології у військовій освіті тощо.

Таким чином, Постанова КМУ № 455/2025 – позитивний зразок покращення фінансового забезпечення певної категорії здобувачів освіти у військових вищих навчальних закладах, зокрема курсантів. У той же час вона вимагає доповнення чи супровідних рішень для того, щоб гарантувати комплексне фінансування всієї системи військової освіти, яка включає не тільки фінансове забезпечення осіб, котрі навчаються, а також умови, у котрих це навчання здійснюється.

Розглядаючи кадровий механізм, варто акцентувати увагу на тому, що кадрове забезпечення військової кафедри – один з головних чинників її функціонування, що має прямий вплив на якість навчального процесу, наукових досліджень і практичної підготовки майбутніх військових фахівців. Комплексний підхід до утворення кадрового складу створює належні умови

для професійності, дисципліни та відповідності стандартам, що визначаються перед закладами військової освіти.

Так, керівництво на військовій кафедрі займається координацією діяльності кафедри, розробляє стратегічні напрямки та плани роботи, координує адміністрацію вищих навчальних закладів та державних установ. Навчальні підрозділи проводять теоретичні та практичні заняття, розробляють навчальні програми і курси, готують студентів до практичних занять. Спеціалісти адміністративно-господарського відділу управляють матеріально-технічним потенціалом, забезпечують навчальний процес, координують закупівлі та обслуговують техніку. У науково-дослідному підрозділі проводять наукові дослідження у військовій сфері, розробляють нові методи підготовки кадрів, публікують наукові статті та беруть участь у науково-методичних конференціях. У підрозділах соціально-психологічної підтримки спеціалістами надається допомога психологічного характеру студентам, організовуються тренінги і консультації для підвищення морального стану. Працівники інформаційно-аналітичного відділу збирають та обробляють інформацію, що стосується діяльності військової кафедри, аналізуються результати навчання. У полігонному підрозділі організовуються практичні заняття на полігоні, проводяться навчальні стрільби, тактичні вправи, марші, випробовуються військова техніка.

Персонал у закладах військової освіти повинен відповідати своєрідним вимогам стосовно науково-педагогічної підготовки, практичного досвіду й, крім того, рівня компетенцій у різних галузях військової справи:

- повинен володіти вищою освітою у сфері військової справи або певних спеціальностей;
- ставиться вимога щодо наявності наукових ступенів чи вчених звань;
- має володіти досвідом служби на офіцерських посадах та участі у навчаннях і військових операціях;
- має систематично проходити курси підвищення кваліфікації й залучатися до тренінгів;

- має бути відповідним стандартам фізичної підготовки для того, щоб проводити практичні заняття;
- володіти високим рівнем морально-психологічної підготовки для діяльності у стресових обставинах;
- володіти кваліфікацією для того, щоб обслуговувати техніку й забезпечувати матеріально-технічні ресурси;
- володіти досвідом досліджень і публікацій у військовому секторі;
- повинен володіти практичним досвідом роботи на полігонах, а також у польових умовах.

Ці вимоги допомагають формувати висококваліфікований і ефективний кадровий склад військових кафедр вищих навчальних закладів, що вважається значущим етапом в підготовці майбутніх спеціалістів для ЗСУ.

Підготовка кадрового потенціалу Збройних Сил України становить складову системи оборонного управління, функціональне призначення якої полягає у забезпеченні відповідності професійних компетентностей військовослужбовців потребам військової організації держави. Відповідно до Доктрини з організації підготовки у Збройних Силах України, підготовка персоналу здійснюється за трьома взаємопов'язаними інституційними напрямками, диференційованими залежно від освітнього рівня, професійної спеціалізації та характеру майбутніх службових функцій [43].

Перший напрям охоплює підготовку у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти та військових коледжах. Його зміст передбачає здобуття військової освіти за відповідними освітніми рівнями, професійну підготовку курсантів і слухачів, перепідготовку та підвищення кваліфікації офіцерського й сержантського складу, а також професійний розвиток інших категорій персоналу. Особливістю цього напрямку є інтеграція академічної, військово-професійної та виховної складових, що забезпечує формування компетентностей, необхідних для виконання посадових обов'язків у системі військового управління [43].

Другий напрям реалізується в наукових установах і спрямований на відтворення наукового та науково-педагогічного потенціалу військової освіти. Він передбачає підготовку фахівців за науковими спеціальностями, розвиток їхньої дослідницької компетентності та забезпечення кадрових потреб військових закладів освіти й наукових установ. У системі державного управління цей напрям виконує не лише кадрову, а й науково-методологічну функцію, створюючи передумови для оновлення змісту військової освіти на основі результатів наукових досліджень [43].

Третій напрям становить підготовка в навчальних центрах, центрах підготовки сержантського складу та спеціалізованих школах, орієнтована на опанування військово-облікових спеціальностей, перепідготовку й удосконалення професійної кваліфікації військовослужбовців. На відміну від академічної військової освіти, визначальним критерієм її результативності є практична готовність особового складу до виконання функціональних обов'язків за відповідною або суміжною посадою [43].

Отже, нормативно визначена структура підготовки персоналу Збройних Сил України відображає багаторівневий характер кадрового забезпечення військової організації, у межах якого академічна освіта, наукова підготовка та професійно-практичне навчання виконують взаємодоповнювальні функції. Водночас ефективність такої системи залежить від узгодженості освітніх програм, кваліфікаційних вимог і реальних кадрових потреб військ. Відповідно, одним із пріоритетних завдань державного управління військовою освітою є забезпечення організаційної наступності між зазначеними напрямками та формування механізмів оперативного коригування змісту підготовки відповідно до змін військово-професійних вимог.

Так, підготовка кадрового складу для Збройних Сил України включає 3 головні вектори: навчання у вищих військових навчальних закладах, військових коледжах і наукових установах, завдяки чому забезпечується формування, професіоналізація та науковий розвиток офіцерського,

сержантського складу й науково-педагогічного складу; і, крім того, підготовку в навчальних центрах, що орієнтована на отримання практичних навичок, перепідготовку й підвищення кваліфікації особового складу згідно з військово-обліковими спеціальностями, враховуючи потреби Збройних сил України.

Проаналізуємо мотиваційне забезпечення реалізації освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців. Мотиваційний механізм – це комплекс стимулів, інструментів та заходів, націлених на зростання інтересу військовослужбовців, курсантів, викладачів та керівного складу щодо досягнення високої якості освітнього процесу і професійної підготовки. Він має головне значення в гарантуванні результативного функціонування системи військової освіти, виробленні патріотичних цінностей, відповідальності, лідерських якостей і бажанні до професійного саморозвитку. Основними його елементами є:

1. Матеріальне стимулювання. Мотиваційна політика держави передбачає грошове забезпечення, доплати за наукові ступені, стаж, здійснення особливо важливих завдань, участь в тренуваннях та місіях міжнародного характеру. Військові навчальні заклади надають курсантам стипендії, харчування, проживання, обмундирування, завдяки чому формується стабільна матеріальна основа для здобуття освіти. Крім того, значущий інструмент – це забезпечення житлом викладачів і молодих офіцерів, котрі здобувають освіту чи працюють у вищих військових навчальних закладах, та, крім того, забезпечення соціальних пільг (медичне обслуговування, санаторно-курортне лікування, податкові преференції).

2. Кар'єрне зростання. Для офіцерського складу, котрий навчається чи навчає у системі військової освіти, передбачаються конкретно встановлені напрями кар'єрного розвитку. Участь в навчальному процесі, науковій діяльності, іноземних місіях і, крім того, одержання додаткових ступенів та кваліфікацій – чинники, які беруться до уваги під час призначення на вищі посади.

3. Нематеріальні стимули, а саме: визнання досягнень (нагородження державними чи відомчими відзнаками, грамотами, публічне заохочення); сприяння самореалізації, ініціативності, залученню до спільних освітніх і наукових проєктів із зарубіжними партнерами (зокрема НАТО); зростання лідерства, залучення до управлінських функцій в навчальних підрозділах; участь в міжнародних обмінах, тренінгах і стажуваннях, завдяки чому зростає престиж військової професії та освітньої діяльності.

4. Патріотичне та ідеологічне підґрунтя. Мотиваційна складова теж включає ціннісно-орієнтовані чинники, в тому числі вироблення почуття обов'язку, честі, служіння державі та, крім того, розуміння значущості захисту суверенітету України, що реалізується за допомогою національно-патріотичного виховання, участі в традиціях військової служби, зразків героїзму й бойового братерства.

5. Інституційна підтримка. Держава за допомогою Міністерства оборони України й Міністерства освіти і науки вводить державні програми підтримки й розвитку військової освіти, що передбачають мотиваційні складові – як персональні, так і колективні (премії для закладів освіти, оновлення навчально-матеріальної бази, гранти на проєкти).

Таким чином, мотиваційний механізм у сфері підготовки військовослужбовців є сукупним, включаючи як матеріальні, так і морально-психологічні інструменти, орієнтовані на те, щоб сприяти престижу військової освіти, утриманню кваліфікованого персоналу та формуванню патріотично налаштованих, у професійному плані підготовлених офіцерів для ЗСУ.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні складають цілісний та багатоаспектний комплекс, спрямований на якісне, безперервне та ефективне навчання для майбутніх захисників держави. Аналізуючи ключові складові цієї системи, спостерігаємо, що ефективна підготовка військовослужбовців знаходить у

безпосередній залежності від взаємодії та збалансованості п'яти основних механізмів: нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового і мотиваційного. Нормативно-правовим механізмом забезпечується досягнення легітимності, узгодженості та стабільності державної політики в галузі військової освіти, визначаючи правове підґрунтя для її реалізації. Формування організаційного механізму забезпечує структурне й функціональне забезпечення управління, координація діяльності різних суб'єктів і забезпечення реалізації цілей на кожному рівні військової освітньої системи. Фінансове забезпечення виступає матеріальним підґрунтям реалізації освітньої політики, створюючи умови для забезпечення належного рівня інфраструктури, технічного оснащення, стипендій, грошового забезпечення та соціальних гарантій. За допомогою кадрового механізму формується високопрофесійний педагогічний склад та склад командирів-інструкторів, що здатні до забезпечення сучасного рівня підготовки у відповідності з вимогами воєнного часу та стандартами НАТО. Призначення мотиваційного механізму полягає у виконанні функції стимулювання суб'єктів освітнього процесу до якісного навчання, викладання та служби, що є запорукою формування патріотично налаштованих, професійних і морально вмотивованих військовослужбовців.

2.2. Структура та особливості системи військової освіти в Україні

В Україні військова освіта формує унікальну закриту та нелінійну освітню систему, котра, з однієї сторони, вважається елементом національної системи освіти, а з іншої – системною частиною української військової освіти. Освітня сфера у своєму функціонуванні додержується універсальної стандартизації, однак в той же час володіє специфічними парадигмами й характерними ознаками і, крім того, самостійними структурними складовими. Розгляд наукових матеріалів дозволяє з'ясувати й деталізувати головні засади вищої військової освіти, в тому числі доступності,

постійності, наступності й післядипломної освіти, зважаючи на характер проходження військової служби військовими спеціалістами.

Як зазначає Т. Гнатюк, «вища освіта, зокрема військова, представляє собою «комплекс знань, умінь, методів мислення, світоглядних, професійних та громадянських якостей, а також практичних навичок у відповідних галузях за певними кваліфікаціями, що перевищують рівень повної загальної середньої освіти. Ці компетентності набуваються у вищих навчальних закладах, таких як університети та наукові установи, і визначаються змістом навчальних програм» [26]. О. Васильєв зауважує на тому, що «військова освіта представляє собою складну соціальну та науково-освітню структуру, яка динамічно розвивається та ієрархічно організована з метою гарантування високоякісної підготовки військових спеціалістів, а також підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів згідно з потребами Міністерства оборони, ЗС України та інших складових оборонних сил» [16].

Система військової освіти України функціонує як інтегрована складова національного освітнього простору, організаційна структура та змістове наповнення якої визначаються специфікою кадрових потреб сектору безпеки і оборони. Її інституційну основу становлять вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, заклади фахової передвищої військової освіти та військові ліцеї [18]. Функціональне призначення зазначеної системи не обмежується первинною підготовкою військових фахівців, а охоплює професійну військову освіту офіцерського, сержантського і старшинського складу, підготовку офіцерів запасу, перепідготовку, підвищення кваліфікації та мовну підготовку військового й цивільного персоналу. Відповідно, її організація ґрунтується на принципах доступності, безперервності та наступності освітніх рівнів, реалізація яких має забезпечувати узгодженість професійного розвитку військовослужбовців з етапами проходження військової служби.

У цьому контексті В. Артамшенко розглядає військові заклади освіти як сукупність спеціалізованих освітніх інституцій військового профілю, що

охоплює вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи цивільних закладів вищої освіти, заклади фахової передвищої військової освіти та військові ліцеї [6]. Такий підхід дає підстави розглядати систему військової освіти не лише як сукупність закладів різних освітніх рівнів, а як інституційно організований об'єкт державного управління, функціонування якого потребує узгодження нормативно-правових, організаційних, кадрових і ресурсних механізмів. При цьому визначальним критерієм ефективності державного управління виступає не формальна завершеність освітньої структури, а її спроможність забезпечувати відтворення та розвиток військово-професійного потенціалу відповідно до актуальних і перспективних потреб Збройних Сил України.

За твердженням науковців, «військова освіта України укладена у загальнодержавну систему освіти в Україні та включає більше 150 спеціалізацій та 70 спеціальностей. Військова підготовка фахівців реалізується через спеціалізовані освітньо-професійні програми, що дозволяють одночасно здобувати вищу освіту та проходити професійну військову підготовку відповідно до встановлених стандартів. Додатково, існує можливість вступу на L-курси на базі попередньо отриманого ступеня вищої освіти, незалежно від того, чи це ступінь бакалавра чи магістра» [118]. Організаційна структура військової освіти України охоплює систему органів управління та мережу спеціалізованих закладів, функціональна диференціація яких визначається характером кадрових потреб сил оборони. До її складу належать вищі військові навчальні заклади, що здійснюють підготовку офіцерського й сержантського складу для проходження військової служби за контрактом, заклади та військові навчальні підрозділи, які забезпечують підготовку офіцерів запасу, а також військові, військово-морські ліцеї та ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою [101]. Така інституційна побудова забезпечує диференціацію освітніх траєкторій відповідно до майбутнього службового призначення військовослужбовців,

водночас формуючи організаційні передумови для наступності військово-професійної підготовки.

Важливим напрямом структурної трансформації військової освіти стало запровадження підсистеми професійної військової освіти, побудованої на багаторівневій моделі курсів L1–L5. Її функціональне призначення полягає у забезпеченні послідовного формування управлінських і командних компетентностей офіцерського складу на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях військового управління [18]. Принциповою особливістю зазначеної моделі є інтеграція професійної військової освіти із системою вищої освіти та встановлення взаємозв'язку між проходженням відповідного курсу, професійним розвитком військовослужбовця і його призначенням на посади вищого рівня відповідальності. Водночас залучення до освітнього процесу військовослужбовців із належним рівнем професійної підготовки та практичним досвідом створює передумови для актуалізації змісту навчання відповідно до потреб військ [97].

Базовим компонентом цієї системи виступає тактичний рівень військової освіти, орієнтований на формування здатності офіцерів здійснювати безпосереднє управління військовими підрозділами, планувати бойові дії та організовувати виконання поставлених завдань. Його зміст визначається необхідністю поєднання теоретичних знань із практичними навичками прийняття управлінських рішень в умовах бойової обстановки [18]. Підготовка офіцерів тактичного рівня здійснюється у військових закладах освіти за послідовною моделлю професійного навчання. Зокрема, під час здобуття бакалаврського ступеня курсанти опановують базовий курс L1A та фаховий курс L1B, що забезпечують підготовку до проходження служби на первинних офіцерських посадах. Подальше професійне вдосконалення передбачає проходження курсу L1C у процесі магістерської підготовки або після набуття практичного досвіду військової служби. Наступним етапом є командно-штабний курс L2, спрямований на підготовку

офіцерів до виконання посадових обов'язків тактичного рівня, зокрема на посадах штатно-посадової категорії «майор» [97].

З позицій державного управління запровадження багаторівневої системи професійної військової освіти свідчить про перехід від переважно інституційного принципу організації підготовки до компетентнісно-посадової моделі професійного розвитку військових кадрів. Її визначальною характеристикою є орієнтація освітнього процесу на вимоги конкретного рівня військового управління, що дає змогу пов'язати результати навчання з кадровими рішеннями та перспективами службового просування. Водночас результативність такої моделі залежить від узгодженості змісту L-курсів із кваліфікаційними вимогами до посад, об'єктивності оцінювання набутих компетентностей та здатності системи військової освіти враховувати досвід сучасних бойових дій.

У свою чергу «оперативний рівень освіти готує офіцерів для керування великими військовими з'єднаннями на рівні бригад та дивізій. Основна увага приділяється оперативному плануванню та координації дій підрозділів, що діють на великих театрах воєнних дій. На цьому рівні офіцери вивчають, як керувати ресурсами, забезпечувати логістику та розробляти складні операції, які вимагають взаємодії різних видів військ» [18]. Оперативний рівень військової освіти передбачає формування компетентностей щодо планування та координації діяльності міжвидових угруповань військ і реалізується в Національному університеті оборони України на курсі офіцерів об'єднаних штабів L3 із можливістю подальшого здобуття магістерського ступеня у військових закладах освіти сил оборони [97].

Стратегічний рівень орієнтований на підготовку вищого офіцерського складу до розроблення та реалізації оборонної політики, стратегічного планування й управління силами оборони в контексті забезпечення національної безпеки. Його зміст інтегрує воєнно-стратегічні, політико-управлінські та міжнародно-безпекові компетентності [18]. Підготовка здійснюється в Національному університеті оборони України на курсі

вищого керівного складу L4 із можливістю здобуття магістерського ступеня за спеціальністю 256 «Національна безпека» [97]. Таким чином, розмежування оперативного та стратегічного рівнів забезпечує диференціацію професійної військової освіти відповідно до масштабу управлінських повноважень і складності оборонно-управлінських завдань.

Відповідно до Доктрини з організації підготовки у Збройних Силах України, підготовка Збройних Сил України поділяється на: за складовими (видами) підготовки (оперативна підготовка, бойова підготовка (підготовка з мобілізаційних питань); підготовка персоналу; за спрямованістю (індивідуальна підготовка, колективна підготовка).

Збройні Сили України мають можливість виконувати підготовку з інших складових сил оборони у межах об'єднаної підготовки й збройними силами інших країн відповідно до заходів міжнародної військової співпраці для того, щоб набути об'єднаних спроможностей сил оборони держави й досягти сумісності зі збройними силами держав, які є членами НАТО.

У системі підготовки Збройних Сил України оперативна та бойова підготовка становлять взаємопов'язані, проте функціонально диференційовані напрями формування військово-професійних спроможностей. Оперативна підготовка спрямована на забезпечення готовності органів військового управління до планування, організації та управління операціями в мирний період і в особливий час. Її структура поєднує індивідуальну підготовку посадових осіб із колективним злагодженням органів управління та їхніх структурних підрозділів. Пріоритетними завданнями є вдосконалення управлінських компетентностей, підвищення злагодженості штабів, опанування методики організації оперативної підготовки, дослідження нових форм і способів ведення операцій та впровадження досвіду бойових дій і підготовки збройних сил держав-партнерів [43]. Нормативно-методичну основу цього процесу становлять Настанова з оперативної підготовки у Збройних Силах України та

відповідні програми індивідуальної підготовки офіцерського складу оперативної і стратегічної ланок управління.

На відміну від оперативної, бойова підготовка орієнтована на досягнення готовності військових частин, підрозділів та органів управління тактичного рівня до виконання завдань за призначенням. Вона охоплює індивідуальну підготовку військовослужбовців і колективне злагодження підрозділів, забезпечуючи розвиток спроможностей щодо планування та ведення бойових дій. Її зміст визначається необхідністю підтримання бойової готовності, удосконалення міжвидової взаємодії, опанування сучасних зразків озброєння та військової техніки, формування психологічної стійкості й фізичної готовності особового складу. Окремого значення набуває впровадження штабних процедур НАТО та забезпечення взаємосумісності з військовими формуваннями держав-партнерів [43]. Організація бойової підготовки регламентується відповідною Настановою та програмами індивідуальної підготовки військовослужбовців тактичної ланки управління і сержантського складу.

Підготовка персоналу Збройних Сил України має ширший інституційний зміст, оскільки охоплює навчання, професіоналізацію та виховання військовослужбовців, резервістів і цивільного персоналу. Її реалізація забезпечується мережею військових закладів освіти, наукових установ, навчальних центрів і спеціалізованих шкіл підготовки [43]. З управлінського погляду така структура відображає диференціацію підготовки за категоріями персоналу та характером професійних завдань, водночас зумовлюючи необхідність узгодження освітніх результатів із потребами комплектування й розвитку військових формувань.

Важливим напрямом інтеграції зазначених складових є об'єднана підготовка, спрямована на формування спільних спроможностей сил оборони щодо узгодженого реагування на загрози воєнній безпеці. Її організація здійснюється відповідно до вимог Генерального штабу Збройних Сил України та передбачає координацію діяльності органів військового

управління і військових формувань. У цьому контексті об'єднана підготовка виступає організаційним механізмом забезпечення міжвидової взаємодії та узгодженості управлінських процедур [43].

Самостійне значення має підготовка в межах міжнародного військового співробітництва, орієнтована на адаптацію національної системи підготовки до стандартів і процедур НАТО. Її інструментами є участь у багатонаціональних навчаннях, залучення іноземних військових радників, розвиток інституційного співробітництва з військовими закладами освіти держав-партнерів, навчання за кордоном, мовна підготовка та обмін практичним досвідом. Зазначені заходи інтегруються в загальну систему планування підготовки Збройних Сил України та спрямовуються на підвищення оперативної сумісності й удосконалення професійних компетентностей особового складу [43].

Невіддільною складовою професійного розвитку військових кадрів є систематичне підвищення кваліфікації, зокрема шляхом проходження короткострокових курсів у національних та іноземних військових закладах освіти [18]. Їх функціональна перевага полягає в можливості оперативного оновлення професійних знань і практичних навичок відповідно до змін характеру бойових дій. Отже, результативність державного управління підготовкою військових кадрів визначається насамперед узгодженістю оперативної, бойової, індивідуальної та міжнародної підготовки, а також наявністю дієвих механізмів трансформації набутого бойового досвіду в зміст військової освіти.

На рис. 2.1. наведено схему структури системи військової освіти України. М. Ктіторов підкреслює, що вдалу підготовку майбутніх фахівців в Україні вдається забезпечувати завдяки дидактичним умовам, що націлені на втілення різних чинників:

- «створення системи інтенсивного навчання, яка дозволяє максимально ефективно засвоювати матеріал;

– удосконалення змісту військово-спеціальної підготовки, що включає широкий спектр дисциплін професійної підготовки, а також практичні заняття та військове стажування;

– використання цифрових технологій для ефективного вирішення професійно-орієнтованих завдань;

– активну участь курсантів у формуванні професійно важливих якостей через співпрацю та практичне залучення до навчального процесу» [80].

До сучасних методів навчання науковець відносить «практичні заняття, інструктажі, групові вправи, тренування, симуляції, військово-патріотичні квести, майстер-класи, бінарні заняття, брейн-ринги, дискусії, спостереження за роботою експертів, перегляд відеоматеріалів, імерсивні технології, такі як лабораторії віртуальної реальності «Labster», які дають можливість унаочнити професійні ситуації у формі віртуальних симуляцій, використання Google Expeditions, що дозволяє розширити обсяг знань без фізичного переміщення, тощо» [80].

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Національний університет оборони України ім. Івана Черняхівського	Воєнно-дипломатична академія ім. Євгенія Березняка	Військовий інститут КНУ ім. Т. Шевченка	Військово-юридичний інститут НЮУ ім. Ярослава Мудрого	Київський військовий лицей ім. Івана Богуна
---	--	---	---	---

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Національна академія сухопутних військ ім. Петра Сагайдачного (м. Львів)	Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба	Військова академія (м. Одеса)	Українська військово-медична академія (м. Київ)
Військовий коледж	Військовий коледж		
Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»	Житомирський військовий інститут ім. С.П.Корольова	Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут	Військовий інститут танкових військ НТУ «ХП»
		Військовий	

Рис. 2.1. Схема структури системи військової освіти України

Джерело: за матеріалами [185]

Спроможності системи військової освіти доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових, організаційних, кадрових, ресурсних і функціональних характеристик, що визначають її здатність забезпечувати безперервну підготовку військових фахівців відповідно до потреб Збройних Сил України та актуальних викликів воєнної безпеки. Методологічною основою їх структуризації є спроможнісний підхід, який дає змогу оцінювати систему військової освіти не лише за наявністю відповідних ресурсів, а й за результативністю їх використання для досягнення визначених освітніх і військово-професійних цілей.

У науковій літературі виокремлюють дев'ять взаємопов'язаних компонентів спроможностей системи військової освіти: доктрини, організацію, підготовку, забезпечення, керівництво, персонал, інфраструктуру, сумісність та якість [6]. Доктринальний компонент характеризує узгодженість законодавчих і відомчих нормативно-правових актів зі стратегічними цілями розвитку військової освіти. Організаційний компонент відображає здатність органів військового управління та закладів освіти забезпечувати реалізацію освітніх завдань відповідно до встановлених стандартів і ліцензійних вимог. Компонент підготовки визначає спроможність освітніх програм формувати професійні компетентності,

необхідні для виконання військовослужбовцями посадових обов'язків на відповідних рівнях військового управління.

Ресурсне забезпечення охоплює фінансові, матеріально-технічні та організаційні передумови функціонування військових закладів освіти. Компонент керівництва характеризує результативність управлінських процесів, їх безперервність, оперативність і стійкість, тоді як кадровий компонент відображає професійну спроможність науково-педагогічного, педагогічного, інструкторського та допоміжного персоналу. Інфраструктурний компонент визначається відповідністю навчально-матеріальної бази, об'єктів і комунікацій потребам освітньої діяльності. Сумісність передбачає узгодженість доктринальних, операційних і технічних підходів до підготовки військових фахівців, зокрема для забезпечення спільних дій у складі багатонаціональних формувань. Водночас якість виступає інтегральною характеристикою результативності функціонування системи військової освіти [6].

Практичним виявом реалізації спроможнісного підходу стало нормативне закріплення тактичного, оперативного та стратегічного рівнів військової освіти, а також інституціоналізація професійної військової освіти. Відповідні законодавчі зміни створили передумови для послідовної підготовки офіцерського складу відповідно до посадових вимог, поєднання формальної та неформальної освіти й упровадження процедур військового планування та ухвалення рішень, застосовуваних у НАТО, зокрема TLP, MDMP та OPP [129]. У цьому контексті професійна військова освіта набуває значення інструменту узгодження індивідуальних освітніх траєкторій із потребами кадрового забезпечення сил оборони.

Визначальним критерієм оцінювання зазначених спроможностей є якість освіти, що відповідно до законодавства характеризується відповідністю результатів навчання встановленим нормативним вимогам і стандартам. Її забезпечення передбачає систематичне оцінювання навчальних досягнень та підсумкову атестацію здобувачів освіти [141]. Проте стосовно

військової освіти нормативна відповідність результатів навчання не вичерпує змісту якості, оскільки потребує співвіднесення сформованих компетентностей із фактичною готовністю військовослужбовців виконувати професійні завдання.

Інтегрованість військової освіти в загальнодержавну освітню систему зумовлює її одночасне регулювання загальноосвітнім і спеціальним відомчим законодавством. В умовах повномасштабної збройної агресії особливого значення набуває вдосконалення механізмів державної політики щодо оновлення освітніх програм, забезпечення наступності освітніх рівнів та їх узгодження з підходами держав-членів НАТО [63]. Отже, розвиток спроможностей системи військової освіти має ґрунтуватися на комплексному управлінському підході, за якого нормативні, організаційні, кадрові та ресурсні зміни оцінюються через їхній вплив на якість підготовки й готовність військових фахівців до виконання завдань за призначенням.

Таким чином, основний тренд сьогодення змін в системі військової освіти України – це наближення її показників до рівня найбільш розвинених у військовому аспекті держав НАТО. Водночас потрібно гарантувати взаємне визнання дипломів вищих військових навчальних закладів, враховуючи результати навчання, зокрема й стосовно опанування іноземної мови, що оцінюють відповідно до стандартизованих мовленнєвих рівнів згідно зі стандартом NATO StANAG 6001.

Повномасштабне вторгнення росії обумовило значні зміни у системі військової освіти України й сприяло розширенню співробітництва військових освітніх закладів країни з колегами з-за кордону. По-перше, військові й освітні інституції наразі консолідують свої зусилля з метою підготовки майбутнього покоління військових лідерів, які мають здатність впоратися із викликами сьогодення. Забезпечення оперативної сумісності Збройних Сил України зі збройними силами держав-членів НАТО зумовлює необхідність системної адаптації військової освіти до євроатлантичних стандартів підготовки, планування та проведення операцій. У цьому контексті військова

освіта виступає інституційним механізмом імплементації доктринальних підходів, управлінських процедур і професійних стандартів НАТО в національну оборонну практику [92]. Водночас результативність такої трансформації визначається не формальним запозиченням іноземного досвіду, а його адаптацією до організаційних особливостей Збройних Сил України та практичних потреб ведення сучасних бойових дій.

Одним із механізмів інституційної трансформації військової освіти України є запровадження Міністерством оборони України Візії системи «патронажу», що передбачає поглиблення співробітництва між військовими закладами освіти України та держав-членів НАТО. Її функціональне призначення полягає в адаптації освітніх стандартів, управлінських підходів і практик військового лідерства до євроатлантичних принципів підготовки офіцерського та сержантського складу. Структурно система охоплює три взаємопов'язані напрями підтримки: освітній, кадрово-підготовчий та матеріально-технічний [92].

Реалізація зазначеного механізму передбачає розвиток спільних освітньо-наукових проєктів, обмін досвідом бойових дій, удосконалення мовної підготовки та модернізацію освітніх програм відповідно до підходів НАТО. Стратегічною метою є підвищення взаємосумісності національної системи професійної військової освіти з освітніми структурами Альянсу, а також створення передумов для післявоєнного відновлення й розвитку військових закладів освіти України [92].

Організаційне забезпечення системи «патронажу» ґрунтується на використанні спільних робочих груп і координаційних комітетів, міжінституційних угод, узгоджених стратегій та планів співробітництва. Практичними формами взаємодії виступають спільне розроблення освітніх програм, проведення навчань і стажувань, обмін науково-методичним досвідом, організація конференцій та реалізація дослідницьких проєктів у військово-технічній сфері [92].

З позицій державного управління система «патронажу» може розглядатися як механізм міжнародної інституційної координації розвитку військової освіти, що поєднує організаційні, освітні та ресурсні інструменти модернізації. Водночас її результативність визначається не кількістю міжнародних партнерств, а ступенем інтеграції отриманих знань, технологій і методик у національні освітні програми та практику професійної підготовки військовослужбовців.

Координація і співробітництво між військовими і освітніми інституціями – непросте та багатоаспектне завдання. Проте це завдання є шляхом до успіху й досягнення високих стандартів, котрих вимагає сьогодення.

По-друге, повномасштабне вторгнення виявилось каталізатором формування ефективної і готової до дії професійної мобільної армії, що кваліфікується як інструмент зміцнення обороноздатності України та спроможність до результативної боротьби у випадку збройного нападу чи конфлікту. Вона включає матеріальні, духовні, економічні, соціальні й морально-політичні елементи, формуючи комплекс військових, економічних і соціальних можливостей у секторі оборони, зважаючи на умови їх застосування. Військова освіта є водночас й інструментом, й об'єктом реформування ЗСУ.

Важливим напрямом трансформації системи військової підготовки громадян України стало запровадження з 1 вересня 2025 року базової загальновійськової підготовки (БЗВП) у закладах вищої освіти. Зазначена ініціатива спрямована на інтеграцію початкової військової підготовки в освітній процес та формування базових військово-професійних компетентностей молоді в контексті зміцнення обороноздатності держави [8].

Концептуально БЗВП передбачає поєднання освітньої та оборонно-безпекової функцій вищої освіти з урахуванням окремих підходів до підготовки громадян у Фінляндії, Польщі та країнах Балтії. Структура

програми охоплює теоретичний компонент обсягом 90 академічних годин, що реалізується безпосередньо в закладах вищої освіти, та практичний компонент обсягом 210 академічних годин, передбачений для проведення в навчальних центрах Збройних Сил України [8].

З позицій державного управління запровадження БЗВП відображає розширення інституційних механізмів формування оборонних компетентностей громадян через взаємодію цивільної та військової освітніх систем. Водночас результативність цієї моделі залежить від узгодженості навчальних програм, належного ресурсного забезпечення та організаційної спроможності закладів освіти й військових навчальних центрів.

Програма продовжується 300 академічних годин. В мирний період це визначає 3 місяці базової загальновійськової підготовки і 2 місяці профільної підготовки. На тлі воєнного стану програму зменшують до одного місяця загальновійськової підготовки і двох місяців профільної.

Згідно з прийнятими змінами до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [128], БЗВП – обов'язкова для всіх студентів-чоловіків віком від 18 до 25 років, котрі здобувають освіту на денній чи дуальній формі навчання. Однак жінки мають можливість проходити практичну частину БЗВП добровільно. Теоретичну частину будуть викладати для всіх студентів закладів вищої освіти. Практичний курс зобов'язані відбутися всі чоловіки, які придатні за станом здоров'я.

Здобувачам вищої освіти на основі повної загальної середньої освіти БЗВП будуть викладати на другому році навчання. Здобувачам вищої освіти на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста чи освітньо-професійного рівня фахового молодшого бакалавра – на першому році навчання. Від проходження базової загальновійськової підготовки звільнені:

- «особи, які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби;

- особи, які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах;
- особи, які вже проходили військову службу» [8].

В той же час студенти, які навчаються на заочній формі, теж звільняються від обов'язкової БЗВП. Для молоді, котра не навчається у вишах, закон визначає альтернативу – базову військову службу (БВС), що стане заміною традиційній строковій службі. Базова військова служба – обов'язкова для чоловіків, які мають вік від 18 до 25 років і не проходять БЗВП в закладах освіти.

Базова військова служба та базова загальновійськова підготовка є взаємопов'язаними, проте організаційно відмінними формами військової підготовки громадян. Законодавством передбачено тривалість базової військової служби до п'яти місяців у мирний час і до трьох місяців під час воєнного стану, з можливістю самостійного вибору року її проходження до досягнення 24-річного віку [8].

Зміст БЗВП охоплює основи тактики, домедичної допомоги, психологічної підготовки, військової дисципліни, міжнародного гуманітарного права та поводження зі стрілецькою зброєю. Практична складова спрямована на формування навичок орієнтування на місцевості, безпечного застосування озброєння та дій в умовах бойової обстановки. За умови успішного завершення передбачених етапів підготовки студенти складають Військову присягу, отримують відповідні документи й військово-облікову спеціальність та звільняються від проходження базової військової служби [8].

Таким чином, БЗВП розширює можливості формування первинних оборонних компетентностей молоді, водночас потребуючи належної координації між закладами вищої освіти та органами військового управління.

До того ж проходження БЗВП буде необхідним чинником для першого працевлаштування на державну службу, в органи місцевого самоврядування й прокуратуру. Теоретичну підготовку введуть у навчальний план закладу

вищої освіти як окремий предмет. Практичні заняття будуть проводити протягом канікул, що дасть змогу оминати конфлікту з головним навчанням.

До викладання БЗВП залучатимуть досвідчених військовослужбовців у відставці, ветеранів війни і військової служби. Обов'язкові вимоги до викладачів – вміти вільно розмовляти українською мовою, належний рівень вищої освіти і, крім того, відповідний стан здоров'я й фізична підготовка. Перед тим, як розпочати практичний курс, всі учасники пройдуть медичний огляд згідно з Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних силах України. Того, хто буде визнаний непридатним до військової служби, буде звільнено від практичної частини.

У разі, коли студент чоловічої статі, якого визнано придатним до служби, відмовиться від проходження практичної підготовки, це буде причиною для того, щоб його відрахувати із навчального закладу. Варто зазначити, що «проходження БЗВП не робить людину військовозобов'язаною до 25 років. Тобто після завершення курсу до досягнення цього віку мобілізація можлива лише за власним бажанням» [8].

Введення базової загальновійськової підготовки – значущий крок щодо розвитку системи національної безпеки України. Зазначений підхід дасть можливість молодим людям одержати потрібні військові навички, покращити ступінь готовності громадян до захисту держави й сформувати резерв підготовленого населення. Потрібно, щоб суспільство усвідомлювало потребу й переваги таких реформ, а держава гарантувала відповідні передумови для їх здійснення, в тому числі стосовно матеріально-технічної бази навчальних центрів.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що система військової освіти в Україні складна і багаторівнева, що дозволяє їй виконувати ключову роль із забезпечення обороноздатності держави, готуючи висококваліфікованих військових кадрів. До неї входять різні рівні освіти від базової до наукової, у контексті чого відбувається як підготовка курсантів і слухачів, так і підвищується кваліфікація, перепідготовка та

наукове зростання офіцерського складу. Структура цієї системи побудована на базі вищих військових навчальних закладів, факультетів і кафедр військової підготовки у цивільних закладах вищої освіти, а також навчальних центрів, військових ліцеїв та наукових установ.

Особливість вітчизняної військової освіти полягає у її інтегрованості до загальнодержавної системи вищої освіти з одночасним дотриманням специфічних вимог безпеки, дисципліни та бойової підготовки. Комплекс навчальних програм орієнтованих на сучасні стандарти, включає стандарти НАТО, чим забезпечується його сумісність з міжнародними партнерами. Ще один важливий аспект полягає у поєднанні теоретичної підготовки та практичної діяльності, в тому числі піз час стажування, польових навчань та бойового досвіду викладачів. До того ж, система військової освіти характеризується значною розгалуженістю інфраструктури та готує фахівців за різними спеціальностями: командирська, технічна, гуманітарна, медична тощо. Вона також спрямовується на розвиток лідерського потенціалу, морально-психологічної стійкості та високої національної свідомості майбутніх військовослужбовців.

2.3. Проблеми та виклики у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану

В Україні умови воєнного стану, обумовлені повномасштабною збройною агресією, ставлять нові вимоги до системи освітньої підготовки військовослужбовців. Війна не тільки посилила усталені проблеми військової освіти, а також показала критичні недоліки, котрі мають прямий вплив на обороноздатність держави. Підготовка сучасного військовослужбовця повинна стати комплексною, гнучкою, об'єднаною із практикою бойових дій, бути відповідною стандартам НАТО, зважати на психологічний характер служби на тлі безперервного ризику й гарантувати значний ступінь морально-психологічної, фізичної та професійної готовності. В зазначеному

аспекті насамперед актуальним стає системне розуміння основних проблем і викликів, які стоять перед військовою освітою та підготовкою персоналу Збройних Сил України в період війни.

Насамперед, варто зауважити, що сучасна кадрова політика в секторі оборони нашоюхується на ряд викликів, котрі потрібно розв'язувати, щоб гарантувати результативність оборонних здатностей держави. Головні з них наступні:

1. «Адаптація до швидко змінюваних технологій. Сучасна військова сфера вимагає постійного оновлення знань і навичок у зв'язку з швидким розвитком технологій. Це створює потребу в неперервному професійному розвитку й освіті військового персоналу.

2. Залучення та утримання кваліфікованих кадрів. Знаходження та утримання талановитих фахівців у військовій сфері є складним завданням, особливо у конкуренції з приватним сектором, який часто може запропонувати більш привабливі умови праці та кар'єрні перспективи.

3. Інтеграція з міжнародними стандартами. Україна прагне до інтеграції з міжнародними структурами безпеки, такими як НАТО, що вимагає відповідності їхнім стандартам у кадрових питаннях, що може вимагати значних зусиль і ресурсів.

4. Соціальний захист і підтримка військовослужбовців. Забезпечення адекватного соціального захисту, зокрема житла, медичного обслуговування та пенсійного забезпечення, є важливим для підтримки мотивації персоналу.

5. Боротьба з корупцією та забезпечення прозорості. Корупція та непрозорість у кадрових питаннях можуть підривати ефективність і моральний дух військових, тому важливо впроваджувати чіткі та справедливі механізми у кадровій політиці.

6. Психологічна стабільність і підтримка. Урахування психологічного стану та забезпечення необхідної підтримки військовослужбовцям, особливо тим, хто повернувся з бойових дій або зіткнувся з важкими умовами служби.

7. Вирішення мовних і культурних бар'єрів. Україна є багатонаціональною країною, і управління культурною та мовною різноманітністю в армії є важливим для забезпечення гармонійної та ефективної взаємодії між військовослужбовцями» [160].

Згадані виклики потребують комплексного підходу й безперервної уваги від вищого військового керівництва й Уряду України, щоб гарантувати готовність та дієвість оборонних сил держави. Варто зауважити, що попри військові дії, які відбуваються, спеціалісти системи освіти формують інноваційну суть військової освіти для того, щоб зміцнити обороноздатність України, оскільки в складних нинішніх геополітичних та кризових умовах це продовжує залишатися однією з найбільш значущих функцій держави. На сучасному етапі безпекові виклики ставлять вимогу щодо інноваційних підходів до гарантування оборони держави, військова освіта та наука повинні спрямовуватися на підготовку спеціалістів, які здатні з ними впоратися.

Науковці Д. Вітер, І. Зелений, В. Мірненко, В. Оліферук та Ю. Приходько пов'язують трансформацію системи підготовки військових фахівців із комплексним впливом воєнно-політичних, організаційних та освітніх чинників. Визначальними серед них є російсько-українська війна, необхідність посилення оборонних спроможностей держави, оновлення змісту військової освіти відповідно до стандартів НАТО, реалізація компетентнісного підходу та забезпечення безперервного професійного розвитку військовослужбовців [96]. Зазначені чинники зумовлюють необхідність переходу від переважно регламентованої моделі підготовки до гнучкої системи формування професійних компетентностей відповідно до актуальних потреб сил оборони.

Практичні обмеження такої трансформації розкриває І. Козубцов, який на прикладі прискореної підготовки мобілізованих фахівців зв'язку до експлуатації техніки, отриманої від держав-партнерів НАТО, виявляє недостатню організаційну та ресурсну спроможність навчальних центрів. Це спричинило перерозподіл навчального навантаження на науково-

педагогічний персонал вищих військових навчальних закладів. Серед основних проблем дослідник виокремлює недостатність технічного оснащення, потребу в адаптації навчально-методичних матеріалів до різного освітнього рівня та віку слухачів, а також відсутність стандартизованих навчально-тренувальних матеріалів для окремих зразків техніки [66].

Наведені положення засвідчують, що модернізація військової освіти потребує не лише оновлення освітніх програм, а й удосконалення механізмів ресурсного забезпечення, методичного супроводу та оперативної адаптації підготовки до технологічних змін у військовій сфері.

Перебування в умовах бойових дій – підстава утворення постійного стресу. Стрес можливо охарактеризувати як стан занепокоєння чи психічної напруги, спричинений складною обставиною. Стресом є природна реакція людини, що змушує нас долати виклики й загрози. Кожний здатний відчувати стрес в певній мірі. Проте бойовому стресу властиві відповідні характерні ознаки, оскільки спричинений діяльністю в екстремальних обставинах.

Реакції бойового стресу становлять комплекс фізіологічних, емоційних, когнітивних і поведінкових змін, що виникають у військовослужбовців унаслідок впливу стресогенних і психотравмувальних чинників бойової діяльності. Їх інтенсивність і тривалість визначаються характером загрози, індивідуальними адаптаційними ресурсами та умовами виконання бойових завдань.

З. Шайхлісламов та А. Ковтун розглядають бойові стресові реакції як автоматизовані механізми виживання, що активізуються в ситуаціях безпосередньої загрози життю. Їх фізіологічну основу становить взаємодія симпатичного та парасимпатичного відділів вегетативної нервової системи, яка зумовлює послідовність захисних реакцій, відому як «захисний каскад». Він супроводжується змінами рівня збудження, уваги, емоційної регуляції, мислення та сенсомоторних функцій. Такі реакції можуть істотно

порушувати функціонування військовослужбовця, проте зазвичай мають короткочасний характер [187].

До основних бойових стресорів дослідники відносять поранення та фізичні ушкодження, безпосередню участь у позбавленні життя противника, спостереження загибелі людей, а також втрату чи поранення побратимів [187]. Психофізіологічними проявами бойового стресу можуть бути тривога, панічні реакції, дратівливість, агресивність, когнітивна дезорганізація, порушення пам'яті та сну, виснаження, вегетативні розлади й дисоціативні симптоми. Вираженість цих проявів залежить від інтенсивності, тривалості та повторюваності бойових дій, а також психологічного клімату підрозділу й характеру військового керівництва [198].

Особливого значення набуває сукупний вплив бойових та організаційно-побутових стресорів. До чинників підвищеного ризику належать значні бойові втрати, раптові напади, тривалі артилерійські обстріли, мінна небезпека, застосування незнайомих видів озброєння, дефіцит сну, незадовільні побутові умови, соціальна ізоляція та недостатня довіра до командування [187]. Водночас наведене в літературі твердження про можливе досягнення психіатричними втратами 80 % загальних медичних втрат за умов особливо інтенсивних бойових дій потребує окремої перевірки за первинними джерелами ВООЗ, оскільки його не можна поширювати на всі бойові ситуації.

Отже, реакції бойового стресу слід розглядати як результат взаємодії інтенсивності бойового впливу, індивідуальних психофізіологічних особливостей військовослужбовця та організаційних умов військової служби. При цьому короткочасні адаптивні реакції необхідно розмежовувати зі стійкими психічними порушеннями, що можуть формуватися внаслідок тривалого або повторного травматичного впливу.

Прояви стресу характеризуються достатньою різноманітністю. Ключовими симптомами, що є характерними для таких станів, як бойовий стрес та посттравматичний стресовий розлад, є: «дратівливість і спалахи

гніву, надмірний страх і занепокоєння, головні болі та втома, депресія та апатія, втрата апетиту, проблеми зі сном, зміни в поведінці або особистості» [187]. За результатами дослідження із застосуванням опитувальника Stress Symptom Checklist, розробленого в Бейлорському університеті (штат Техас, США), встановлено, що понад 50 % опитаних військовослужбовців повідомляли про фізичні прояви стресу, зокрема головний біль, м'язове напруження та больові відчуття у спині, шиї й плечах, підвищення артеріального тиску, шлунково-кишкові порушення, втому та зміни апетиту. Також відзначалося збільшення вживання алкоголю й тютюну. Серед психологічних і поведінкових проявів переважали тривожність, когнітивна дезорганізація, порушення пам'яті, відчуття перевантаження, емоційна лабільність, дратівливість, спалахи гніву, зміни харчової та сексуальної поведінки [203].

Зважаючи на вищевикладене, під час військової освіти ґрунтовно мають розкриватися процеси утворення, перебігу й наслідків бойових стресових реакцій, зважаючи на їхню роль для психофізичного стану військовослужбовців. Освітня підготовка повинна передбачати:

1. Інтерпретацію фізіологічної суті бойових стресових реакцій – як реакцій вегетативної нервової системи на загрозу життю, які виявляються у формі «захисного каскаду» зі специфічними змінами у фізичному, поведінковому, емоційному й когнітивному стані;

2. Дослідження характерних бойових стресорів – тілесних ушкоджень, загибелі побратимів, участь у вбивстві противника, факти масових втрат та інше;

3. Встановлення симптомів бойових стресових реакцій та посттравматичного стресового розладу, з-поміж котрих тривога, паніка, розгубленість, безсоння, дратівливість, депресія, соматичні порушення (головний біль, тиск, біль у спині та ін.);

4. Оцінювання факторів впливу – інтенсивність та тривалість бойових дій, морально-психологічний стан підрозділу, якість командування, спілкування, ізоляція, ступінь довіри;

5. Зростання навичок психостійкості, як складової посилення боєздатності, запобігання психічним порушенням та вироблення готовності до служби в обставинах підвищеного ризику.

Іншими словами, постійна підготовка до виявлення й подолання бойового стресу повинна бути невід’ємним елементом військової освіти, націленої на те, щоб зберегти психічне здоров’я особового складу й результативність здійснення бойових завдань.

Визначальним інструментом модернізації вищої військової освіти є стандартизація, що забезпечує узгодження професійної моделі військового фахівця з вимогами освітньої підготовки та перспективами розвитку оборонної сфери. Імплементация стандартів НАТО передбачає не лише оновлення змісту освітніх програм, а й перегляд методик навчання, підходів до формування професійних компетентностей та оцінювання результатів підготовки [23]. Водночас результативність цього процесу обмежується недостатньою диференціацією компетентнісних вимог у проєктах стандартів вищої освіти за військовими спеціальностями.

Аналіз відповідних проєктів дає підстави виокремити низку методологічних недоліків. Насамперед ідеться про дублювання компетентностей на різних рівнях вищої освіти без урахування поступового ускладнення професійних завдань, недостатню орієнтацію загальних компетентностей на особистісний і професійний розвиток, а також уніфікацію фахових компетентностей за різними військовими спеціальностями. Окремою проблемою є підміна компетентностей знаннями компонентами, що звужує їх практико-орієнтований зміст [21].

Зазначені суперечності простежуються під час порівняння формулювань професійних компетентностей у проєктах стандартів за спеціальностями 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», 254

«Забезпечення військ (сил)» та 255 «Озброєння та військова техніка» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняння професійних компетентностей у проєктах стандартів вищої освіти за військовими спеціальностями

Компетентність	253 «Військове управління»	254 «Забезпечення військ (сил)»	255 «Озброєння та військова техніка»
Знання стандартів військової підготовки	ПК-1	ПК-1	ПК-1
Знання бойових можливостей військових формувань	ПК-2	ПК-2	ПК-2
Використання теорій комунікації у військовому управлінні	ПК-4	ПК-3	Не визначено
Наставництво та розвиток педагогічної майстерності	ПК-7	ПК-6	ПК-4
Аналіз дослідницьких проблем із використанням наукових джерел	ПК-8	ПК-7	ПК-15

Джерело: систематизовано за матеріалами [21].

Порівняльний аналіз засвідчує переважання формально уніфікованих компетентностей, відмінності між якими здебільшого обмежуються термінологічними уточненнями та порядковою нумерацією. Такий підхід недостатньо відображає функціональну специфіку військового управління, забезпечення військ та експлуатації озброєння і військової техніки. Відповідно, стандартизація потребує чіткішого розмежування професійних компетентностей за характером управлінських, організаційних і технічних завдань.

Окремим недоліком проєктування освітніх стандартів є недостатня увага до формування військового лідерства. Орієнтація переважно на командну взаємодію не повною мірою враховує специфіку офіцерської діяльності, пов'язану з необхідністю самостійного ухвалення рішень в

умовах невизначеності та персональною відповідальністю за їх наслідки. У цьому контексті лідерська компетентність має інтегрувати знання стратегій лідерства, здатність визначати цілі й обґрунтовувати управлінські рішення, навички організації колективної діяльності, конструктивного врегулювання конфліктів і відповідального керівництва підлеглими [21].

Отже, удосконалення стандартів вищої військової освіти доцільно спрямувати на забезпечення наступності компетентностей між освітніми рівнями, їх диференціацію відповідно до військових спеціальностей та посилення управлінсько-лідерської складової професійної підготовки.

Стандарти вищої освіти відповідно до військових спеціальностей, цільові настанови освітніх програм підготовки військових спеціалістів із вищою освітою мають бути відповідними не тільки нинішнім запитам ЗСУ, а також включати футуристичну складову, націлюватися на наукове прогнозування форм, прийомів та інструментів здійснення збройної боротьби, формування систем національної безпеки й оборони у провідних світових державах. Також вимагає формування діагностичний інструментарій, щоб визначати результати освітньо-професійної підготовки, в іншому разі всі зміни так і будуть залишатися на рівні формальностей, котрими вважаються розглянуті проекти стандартів.

Імплементація принципів Болонського процесу у вищу військову освіту потребує переходу від формального декларування європейських освітніх орієнтирів до їх практичної реалізації. Особливого значення набуває усунення суперечностей між централізованою моделлю організації військової підготовки та принципами академічної автономії, гнучкості освітніх траєкторій і збалансованості навчального навантаження. Основні проблеми та відповідні напрями вдосконалення освітнього процесу систематизовано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Проблемні аспекти організації освітнього процесу у ВВНЗ та ВНП ЗВО
в контексті принципів Болонського процесу

Наявні проблеми	Європейські принципи та напрями вдосконалення
Надмірне навчальне навантаження курсантів, що за окремими нормативними положеннями сягає 45–54 академічних годин на тиждень	Узгодження загального обсягу аудиторної та самостійної роботи з кредитною системою ЄКТС і забезпечення раціонального розподілу навчального часу
Надмірна регламентація змісту та організації освітнього процесу	Розширення варіативності освітніх програм та можливостей формування індивідуальних освітніх траєкторій
Дисбаланс між теоретичною, практичною та дослідницькою складовими підготовки	Інтеграція професійно-практичної, академічної та науково-дослідної підготовки в межах узгодженого навчального навантаження
Надмірна залежність військових закладів освіти від управлінських рішень органів-замовників	Забезпечення академічної автономії в межах законодавчо визначених особливостей військової освіти та відповідальності за її якість
Недостатня узгодженість освітньої та професійної складових підготовки	Формування цілісних освітніх програм, що забезпечують професійну готовність, особистісний розвиток, дослідницькі компетентності та можливість подальшого навчання

Джерело: систематизовано за матеріалами [21].

Наведене зіставлення засвідчує, що модернізація військової освіти потребує не механічного перенесення європейських освітніх практик, а їх адаптації до специфіки військової служби. Визначальним завданням державного управління є забезпечення балансу між академічною автономією військових закладів освіти, обов'язковістю військово-професійних вимог і відповідальністю за результати підготовки фахівців.

Водночас положення про тижневе навантаження в обсязі одного кредиту ЄКТС доцільно не трактувати як універсальну норму Болонського процесу: ЄКТС визначає загальне навчальне навантаження, а не єдину обов'язкову кількість годин на тиждень.

Наступною актуальною проблемою є недосконала перепідготовка, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів з фізичної підготовки і спорту. Зважаючи на процеси євроінтеграції, що відбуваються у соціумі, набуття чинності законодавчих актів стосовно реформування й зростання Збройних сил України, актуальності набуває питання підготовки персоналу з фізичної

підготовки і спорту для структур, які належать до сфери безпеки й оборони України. Фізична підготовка – одна з головних дисциплін бойової підготовки військ та має прямий вплив на ступінь боєздатності Збройних сил України, військових формувань та правоохоронних органів.

Окремий комплекс проблем модернізації військової освіти пов'язаний з організацією професійно-прикладної фізичної підготовки військовослужбовців. О. Гнидюк та А. Куценко наголошують на необхідності диференціації її змісту відповідно до військової спеціальності, індивідуальних фізіологічних характеристик і характеру службових навантажень. Водночас дослідники констатують недостатню розробленість організаційно-педагогічних умов такої підготовки, що ускладнює індивідуалізацію тренувального процесу та систематичний моніторинг фізичної готовності військовослужбовців [27].

Особливого значення ця проблема набуває для особового складу органів військового управління, службова діяльність якого нерідко характеризується обмеженою руховою активністю та підвищеним психоемоційним навантаженням. За таких умов фізична підготовка має виконувати не лише функцію розвитку професійно необхідних якостей, а й забезпечувати підтримання працездатності, фізичного здоров'я та стресостійкості військовослужбовців [27].

А. Маляренко пов'язує недостатню результативність фізичної підготовки з відсутністю цілісної науково обґрунтованої методології організації занять, неузгодженістю традиційних та інноваційних педагогічних технологій. Відповідно, пріоритетним напрямом удосконалення дослідник визначає інтеграцію різних форм фізичної підготовки в єдину професійно орієнтовану педагогічну систему [88].

Організаційно-кадрові обмеження цього процесу розкривають Ю. Халус та В. Богуславський, виокремлюючи дефіцит кваліфікованих фахівців із фізичної підготовки, недосконалість механізмів їх перепідготовки та недостатню централізацію кадрового забезпечення відповідних структур

сектору безпеки і оборони [176]. Зазначені проблеми поглиблюються суперечністю між необхідністю підтримання належної фізичної готовності курсантів і значним обсягом їхнього навчального та службового навантаження. Це зумовлює потребу в раціональному розподілі навчального часу та впровадженні диференційованих механізмів мотивації до фізичного вдосконалення.

Р. Подзерко розширює проблематику фізичної підготовки, пов'язуючи її з недостатньою сформованістю відповідних навичок на попередніх етапах освіти та недосконалістю нормативно-правового регулювання фізичного виховання [121]. У цьому контексті системною управлінською проблемою є фрагментарність організаційних структур, відповідальних за фізичну підготовку і спорт, що ускладнює координацію їхньої діяльності та забезпечення єдиних вимог до фізичної готовності військовослужбовців.

Водночас проблеми модернізації військової освіти не обмежуються фізичною підготовкою. О. Шевченко та Ю. Гикало акцентують на недостатній інноваційній спрямованості освітніх програм, зокрема щодо формування компетентностей у сфері кіберзахисту, експлуатації сучасного озброєння та військової техніки, військово-технічного співробітництва, морально-психологічного забезпечення й професійного розвитку офіцерського складу [189]. Це свідчить про необхідність системного оновлення змісту військової освіти відповідно до технологічних змін і характеру сучасних безпекових загроз.

У дослідженнях проблем підготовки офіцерів у сфері інформаційної безпеки виокремлено три взаємопов'язані напрями вдосконалення: реалізацію компетентнісного підходу на основі сучасних освітніх технологій, формування національно-патріотичної свідомості та забезпечення освітнього процесу висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами [3].

Перший напрям передбачає інтеграцію новітніх інформаційних технологій у професійну підготовку майбутніх офіцерів, посилення практичної спрямованості навчання та скорочення часових розривів між

науковими розробками й їх упровадженням в освітній процес. Особливого значення набуває оперативне оновлення навчально-матеріальної бази відповідно до розвитку засобів захисту інформації та актуальних кіберзагроз [3].

Другий напрям пов'язаний із формуванням національно-патріотичної свідомості військовослужбовців як складової їхньої професійної та ціннісної готовності до захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України. Нормативне закріплення військово-патріотичного виховання серед завдань військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти відображає його інституційне значення в системі військової підготовки [133].

Третій напрям охоплює вдосконалення кадрового забезпечення військових закладів освіти відповідно до вимог професійної підготовки за стандартами НАТО. Залучення офіцерів із бойовим досвідом та ротація науково-педагогічних працівників створюють передумови для інтеграції практичного досвіду в освітній процес, однак потребують належного методичного супроводу й забезпечення наступності викладацької діяльності [3].

Таким чином, проблеми модернізації військової освіти мають комплексний організаційно-управлінський характер і охоплюють методичне, кадрове, нормативне та матеріально-технічне забезпечення підготовки. Їх розв'язання потребує узгодження освітніх стандартів із реальними професійними вимогами, посилення міжінституційної координації та впровадження механізмів оперативного оновлення змісту підготовки на основі бойового досвіду й технологічних змін.

Нерозв'язання визначених проблем в системі військової освіти – введення компетентнісного підходу, вироблення національно-патріотичного усвідомлення й кадрове забезпечення – спричиняє незначний ступінь професійної підготовки фахівців у секторі інформаційної безпеки, відставання від стандартів НАТО, обмежене застосування інноваційних інформаційних технологій, виснаження морально-психологічної витримки

особового складу й брак висококваліфікованого викладацького складу, що, зрештою, ослаблює боєздатність і результативність реагування на інформаційні загрози на фоні гібридної війни.

Системний характер зазначених недоліків підтверджується положеннями Концепції трансформації системи військової освіти, у якій визначено комплекс організаційно-педагогічних та інституційних проблем, що обмежують результативність підготовки військових фахівців. Насамперед ідеться про застосування застарілих підходів до формування структури та змісту військової освіти, недосконалість прогнозування її розвитку, відсутність цілісної багаторівневої системи професійної військової освіти та недостатню узгодженість її організації зі стандартами НАТО [145].

Суттєвими управлінськими обмеженнями визначено недостатню міжвідомчу координацію підготовки військових кадрів, недосконалість централізованої підготовки офіцерів оперативного і стратегічного рівнів, невідповідність організаційно-штатної структури військових закладів освіти потребам розвитку сил оборони та відсутність належної інтеграції військової освіти із системою управління кар'єрою. Окрему проблему становить недостатня адаптація освітніх програм до сучасного бойового досвіду та процедур військового управління держав-членів НАТО [145].

На організаційно-педагогічному рівні трансформацію стримують повільне впровадження цифрових, інтерактивних і дистанційних освітніх технологій, недостатня готовність науково-педагогічних працівників та інструкторів до реалізації оновлених програм, а також недосконалість мовної підготовки військовослужбовців. Водночас зберігаються проблеми забезпечення освітнього процесу сучасним озброєнням, військовою технікою, тренажерними комплексами та засобами моделювання. Додатковими обмеженнями є недостатня результативність механізмів внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості освіти, нечіткість відповідальності зацікавлених сторін за результати підготовки та недостатній

розвиток співробітництва з військовими закладами освіти держав-членів НАТО [145].

Отже, визначені Концепцією проблеми свідчать про необхідність комплексного вдосконалення державного управління військовою освітою, що передбачає узгоджене оновлення її нормативних, організаційних, кадрових і ресурсних механізмів відповідно до потреб сил оборони та євроатлантичних підходів до професійної військової підготовки.

Зважаючи на подане, наступний розвиток системи військової освіти вимагає її перетворення через окреслення нових підходів до створення структури й змісту, що дозволить гарантувати результативне цілеспрямоване втілення затвердженого Конституцією України стратегічного курсу держави щодо набуття повноправного членства України в НАТО, а також Європейському Союзу, забезпечити ЗСУ й решту складових сил оборони вмотивованим, професійним та освіченим особовим складом.

П. Щипанський, Р. Тимошенко та С. Салкуцан обґрунтовують необхідність системного усунення чинників, що стримують модернізацію військової освіти. На думку дослідників, загострення безпекових загроз виявило недоліки нормативно-правового регулювання, військово-професійної орієнтації молоді, механізмів забезпечення якості освіти та впровадження компетентнісного підходу. Серед інших обмежень виокремлено повільну цифровізацію освітнього процесу, застарілість навчально-матеріальної бази, недостатнє ресурсне забезпечення та неефективність використання наявних ресурсів [193]. Сукупність зазначених чинників свідчить про взаємозалежність організаційних, педагогічних і ресурсних проблем розвитку військової освіти.

Г. Жидзюк пов'язує перспективи трансформації вищої військової освіти з необхідністю забезпечення кадрових потреб Збройних Сил України, формування спеціалізованих військово-професійних компетентностей, оновлення інституційної структури та підвищення якості науково-педагогічного забезпечення. Особливого значення дослідниця надає

модернізації навчально-методичної бази й інтеграції сучасних освітніх технологій у процес підготовки військових фахівців [45]. Такий підхід акцентує на залежності результативності військової освіти від узгодженості її інституційного розвитку з практичними потребами сил оборони.

В. Максимець та В. Вівсяна розширюють зазначену проблематику, виокремлюючи недостатність аналітико-інформаційного забезпечення управлінських рішень, невідповідність змісту підготовки сучасному бойовому досвіду, недосконалість мережі військових закладів освіти та недостатню інтеграцію освітньої і наукової діяльності. Додатковими обмеженнями визначено застарілість інфраструктури, дефіцит фінансування, незавершеність нормативно-правового оновлення, а також проблеми мотивації до військової служби та соціального захисту військовослужбовців [87]. Відтак модернізація військової освіти потребує врахування не лише внутрішньоосвітніх, а й ширших соціально-економічних та управлінських чинників.

Ю. Приходько пропонує комплексний підхід до вдосконалення системи вищої військової освіти, що охоплює кадрову політику, концептуальні засади її функціонування, професійний відбір вступників і прогнозування потреб у військових фахівцях. Важливими напрямками дослідник визначає обґрунтування державного замовлення, оптимізацію мережі військових закладів освіти й наукових установ, конкретизацію кваліфікаційних вимог, перегляд змісту та тривалості підготовки. Окрему увагу приділено розвитку військово-технічної і дослідницької підготовки, інноваційної діяльності та впровадженню системного моніторингу якості військової освіти з урахуванням підходів держав-членів НАТО [124].

У контексті євроатлантичної інтеграції особливого значення набувають організаційні та ресурсні передумови впровадження стандартів НАТО. Їх реалізація передбачає посилення практичної спрямованості навчання, застосування інтерактивних освітніх технологій, підвищення кваліфікації викладацького складу та модернізацію матеріально-технічної бази. Водночас

обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, а також недостатня координація між військовими закладами освіти ускладнюють забезпечення єдиних підходів до стандартизації підготовки [23].

Узагальнення наведених наукових позицій дає підстави стверджувати, що ключова суперечність розвитку вищої військової освіти полягає в невідповідності темпів її інституційної та ресурсної модернізації динаміці змін професійних вимог до військових фахівців. Подолання цієї суперечності потребує переходу від фрагментарних освітніх перетворень до узгодженої системи державного управління, заснованої на прогнозуванні кадрових потреб, міжвідомчій координації, результативному ресурсному забезпеченні та постійному оцінюванні якості військової підготовки.

Відтак, проблеми та виклики у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні можна структурувати за тематичними блоками:

1. Організаційно-структурні проблеми системи військової освіти (застарілі підходи до утворення структури й суті військової освіти; неіснування багаторівневої системи професійної військової освіти; неіснування міжвідомчої координації щодо підготовки спеціалістів; неузгодженість структури військової освіти із стандартами НАТО; нерезультативна оптимізація мережі навчальних підрозділів ВВНЗ).

2. Змістовно-методичні проблеми навчального процесу (неіснування пристосованих стандартів освіти до вимог НАТО; одноманітні компетентності за різними військовими спеціальностями; неналежний розвиток лідерських, аналітичних і дослідницьких компетентностей; формалізація суті освітніх програм, неспрямованість на виклики, що постануть у перспективі; брак діагностичного інструментарію для оцінювання результатів підготовки).

3. Кадрові проблеми (брак висококваліфікованого науково-педагогічного персоналу; обмежене залучення офіцерів, які мають бойовий

досвід, до навчального процесу; брак викладачів у межах інтеграції з НАТО; значна конкуренція з приватним сектором щодо залучення спеціалістів).

4. Матеріально-технічні та інфраструктурні виклики (застаріла матеріально-технічна база військових вищих навчальних закладів; брак новітнього озброєння, тренажерів, навчальних систем; недостатній ступінь фінансування системи військової освіти; необхідність забезпечення технікою мобілізованих (ноутбуки, мультимедіа та інше)).

5. Психолого-педагогічні проблеми (неналежна увага до вироблення патріотичного світогляду курсантів; неналежний рівень психологічної допомоги військовослужбовцям; нехтування стресовими й бойовими стресовими реакціями під час навчального процесу; значний ризик посттравматичного стресового розладу та психоемоційного виснаження).

6. Інноваційно-технологічні виклики (повільне введення новітніх освітніх технологій (ІКТ, дистанційне навчання); неіснування інтеграції освіти та науки; недостатній рівень аналітичного забезпечення управління системою військової освіти; брак програмного забезпечення для пришивдшеної підготовки спеціалістів).

7. Фізична підготовка та здоров'я (недостатній рівень рухової активності військовослужбовців; слабкий ступінь налагодження фізичної підготовки в штабах, а також навчальних центрах; брак спеціалістів із фізичної підготовки; відсутність системної педагогіки професійно-прикладної фізичної підготовки).

8. Соціальні та мотиваційні аспекти (незначний престиж та мотивування військової служби; проблеми щодо соціального захисту (забезпечення житлом, медичними послугами, пенсії); неіснування відповідного стимулу щодо збільшення фізичної і професійної підготовки).

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що освітня підготовка військовослужбовців в Україні на фоні воєнного стану наштовхується на низку системних викликів, з-поміж котрих – застарілі підходи щодо організації й суті освіти, дефіцит працівників, обмеженість

ресурсів, навантаження психологічного й фізіологічного характеру і, крім того, потреба пристосування до стандартів НАТО. Усунення зазначених проблем потребує ґрунтовного перетворення військової освіти, введення інновацій, зростання міжвідомчої координації, а також системного підходу до підготовки спеціалістів нового покоління.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що механізми державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні складають цілісний та багатоаспектний комплекс, спрямований на якісне, безперервне та ефективне навчання для майбутніх захисників держави. Аналізуючи ключові складові цієї системи, спостерігаємо, що ефективна підготовка військовослужбовців знаходить у безпосередній залежності від взаємодії та збалансованості п'яти основних механізмів: нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового і мотиваційного. Нормативно-правовим механізмом забезпечується досягнення легітимності, узгодженості та стабільності державної політики в галузі військової освіти, визначаючи правове підґрунтя для її реалізації. Формування організаційного механізму забезпечує структурне й функціональне забезпечення управління, координація діяльності різних суб'єктів і забезпечення реалізації цілей на кожному рівні військової освітньої системи. Фінансове забезпечення виступає матеріальним підґрунтям реалізації освітньої політики, створюючи умови для забезпечення належного рівня інфраструктури, технічного оснащення, стипендій, грошового забезпечення та соціальних гарантій. За допомогою кадрового механізму формується високопрофесійний педагогічний склад та склад командирів-інструкторів, що здатні до забезпечення сучасного рівня підготовки у відповідності з вимогами воєнного часу та стандартами НАТО. Призначення мотиваційного механізму полягає у виконанні функції стимулювання суб'єктів освітнього процесу до якісного навчання,

викладання та служби, що є запорукою формування патріотично налаштованих, професійних і морально вмотивованих військовослужбовців.

2. Виявлено, що система військової освіти в Україні складна і багаторівнева, що дозволяє їй виконувати ключову роль із забезпечення обороноздатності держави, готуючи висококваліфікованих військових кадрів. До неї входять різні рівні освіти від базової до наукової, у контексті чого відбувається як підготовка курсантів і слухачів, так і підвищується кваліфікація, перепідготовка та наукове зростання офіцерського складу. Структура цієї системи побудована на базі вищих військових навчальних закладів, факультетів і кафедр військової підготовки у цивільних закладах вищої освіти, а також навчальних центрів, військових ліцеїв та наукових установ. Особливість вітчизняної військової освіти полягає у її інтегрованості до загальнодержавної системи вищої освіти з одночасним дотриманням специфічних вимог безпеки, дисципліни та бойової підготовки. Комплекс навчальних програм орієнтованих на сучасні стандарти, включає стандарти НАТО, чим забезпечується його сумісність з міжнародними партнерами. Ще один важливий аспект полягає у поєднанні теоретичної підготовки та практичної діяльності, в тому числі піз час стажування, польових навчань та бойового досвіду викладачів. До того ж, система військової освіти характеризується значною розгалуженістю інфраструктури та готує фахівців за різними спеціальностями: командирська, технічна, гуманітарна, медична тощо. Вона також спрямовується на розвиток лідерського потенціалу, морально-психологічної стійкості та високої національної свідомості майбутніх військовослужбовців.

3. Окреслено ряд проблем та викликів у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні, для якого притаманною є багатовимірність, оскільки він охоплює як сукупність організаційно-структурних, так і змістовно-методичних, кадрових, технічних, психологічних, технологічних, фізичних та соціальних аспектів. Їх комплексність є показником системної недостатності у підготовці фахівців, у

зв'язку з чим необхідно модернізувати навчальний процес у відповідності зі стандартами НАТО та, крім того, здійснити глибоку трансформацію підходів до формування військової освіти загалом. Вирішити ці проблеми можна лише при умові інтеграції освіти, науки та практики, у контексті чого необхідно впровадити сучасні технології, зміцнити кадровий потенціал та створити мотиваційне та ресурсне середовище для підготовки стійких, професійно готових до воєнних викликів і загроз військовослужбовців.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1. Шляхи оптимізації механізмів державної освітньої політики в сфері підготовки військовослужбовців в Україні

На тлі нинішніх безпекових викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією РФ проти України, по-особливого актуальним стає питання результативності системи підготовки військовослужбовців. Значний ступінь професіоналізму, пристосованості й готовності до реалізації завдань на фоні бойових дій – визначальний фактор обороноздатності держави. В зазначеному аспекті державна освітня політика в секторі військової підготовки повинна ґрунтуватися на системному, обґрунтованому в науковому плані підході, який зважає як на національні потреби, так і міжнародні стандарти військової освіти.

Проте наразі механізми реалізації освітньої політики у військовій сфері вимагають значної оптимізації. З-поміж головних проблем слід виділити: недостатній рівень інтеграції із практикою ведення бойових дій на сучасному етапі, застарілі освітні програми, обмежене забезпечення ресурсами і, крім того, необхідність у пристосуванні освітніх процесів до обставин воєнного часу. В той же час позитивними вважаються існування політичної волі щодо реформування, потреби зі сторони суспільства і військових структур в якісних змінах і, крім того, активна участь міжнародних партнерів в розбудові оборонної освіти в Україні.

Важливим напрямом трансформації системи військової освіти є реалізація принципу неперервності навчання, що передбачає систематичне оновлення професійних компетентностей військовослужбовців упродовж усієї службової кар'єри. На відміну від традиційної моделі, орієнтованої переважно на початкову професійну підготовку, сучасна парадигма

військової освіти передбачає послідовне підвищення кваліфікації, опанування новітніх військових технологій, удосконалення управлінських навичок та адаптацію до змін безпекового середовища.

У науковій літературі неперервну військову освіту розглядають як невід'ємну складову професійного розвитку офіцерського складу на різних освітніх і службових рівнях, що забезпечує наступність формування компетентностей та готовність до виконання завдань в умовах невизначеності [194]. Водночас ефективність її реалізації залежить від диференціації освітніх програм відповідно до військових спеціальностей, характеру професійної діяльності та індивідуальних потреб військовослужбовців [50].

Отже, впровадження неперервної військової освіти потребує інтеграції професійної підготовки із системою управління військовою кар'єрою, забезпечення наступності освітніх рівнів та створення організаційних умов для систематичного професійного вдосконалення особового складу.

Вагома складова втілення принципу – введення курсів підвищення кваліфікації. Згадані курси повинні бути відповідними актуальним запитам і вимогам у секторі оборони й безпеки і, крім того, зважати на інноваційні стратегії та технології. Тренінги й симуляційні вправи можна застосувати для того, щоб на практиці засвоїти нові навички й стратегії, гарантуючи зростання ступеня готовності особового складу до реагування на виклики сьогодення. Активне залучення до військових навчань і міжнародних проєктів – необхідна складова неперервної освіти. Це дає можливість військовим налагоджувати взаємодію з партнерами, здійснювати обмін досвідом і освоювати провідні практики в сфері безпеки й оборони. Все зазначене націлене на формування адаптивних та висококваліфікованих військових кадрів, які спроможні результативно відповідати на нові загрози і завдання в сучасній військовій сфері.

Реалізація принципу неперервності військової освіти безпосередньо пов'язана з формуванням готовності військовослужбовців до систематичного

навчання, професійного самовдосконалення та адаптації до змін безпекового середовища. Така готовність забезпечує своєчасне опанування нових стратегій і технологій, оновлення професійних компетентностей відповідно до характеру сучасних загроз та підвищення ефективності виконання службово-бойових завдань [52].

Водночас здатність до неперервного професійного розвитку має формуватися вже на початкових етапах військової освіти та вдосконалюватися протягом усієї службової кар'єри. Її зміст охоплює не лише засвоєння нових знань і практичних навичок, а й розвиток професійної рефлексії, самостійності мислення, здатності аналізувати зміни воєнно-політичної обстановки та обґрунтовано впроваджувати інноваційні підходи у військово-професійну діяльність. Отже, неперервність освіти передбачає перехід від переважно реактивного пристосування до нових викликів до проактивного розвитку професійних компетентностей військових фахівців [52].

Цей принцип у військовому аспекті теж наголошує на значущості розвитку й покращенні індивідуальних і лідерських навичок військових спеціалістів. Вони повинні мати здатність керувати й мотивувати підлеглих, пристосовуватися до різних сценаріїв ведення операцій, а також результативно організовувати співпрацю в розрізі об'єднаних сил. Таким чином, втілення згаданого принципу потребує не тільки технічної компетентності, а також і психологічної готовності до безперервного самовдосконалення та пристосування, що в комплексі формує освічені, гнучкі й висококваліфіковані військові кадри.

Отже, втілення принципу неперервності в системі військової освіти допомагає сформувати гнучку й адаптивну систему, що адекватна вимогам нинішньої безпекової ситуації і гарантує значний ступінь підготовки військових. Втілення принципу неперервності у системі військової освіти – головний аспект стратегічного перетворення, націленого на формування гнучкої й адаптивної освітньої системи, що спроможна результативно

реагувати на сучасні виклики у секторі безпеки. Згадана реформа орієнтована на гарантування значного рівня підготовки військовослужбовців, котрому характерна не тільки технічна компетентність, а також і готовність до безперервного навчання, адаптації і вдосконалення.

Нормативно-правові засади реформування військової освіти України визначають її спрямованість на євроатлантичну інтеграцію, розвиток єдиної системи підготовки сил оборони та впровадження стандартів НАТО. Пріоритетними напрямками трансформації є формування багаторівневої системи професійної військової освіти, централізація підготовки офіцерського складу оперативного і стратегічного рівнів, розвиток військового лідерства, реалізація принципу навчання впродовж військової кар'єри та забезпечення якості освіти. Важливе значення має також створення механізмів взаємного визнання результатів навчання і професійних сертифікатів, здобутих у військових закладах освіти держав-членів НАТО [48].

Удосконалення законодавчого регулювання військової освіти і науки створило передумови для реалізації відповідної політики Міністерства оборони України, стратегічним орієнтиром якої визначено інтеграцію національної системи військової освіти до євроатлантичного безпекового простору. Змістовим пріоритетом цієї політики є підготовка військових фахівців, здатних до самостійного й критичного мислення, ефективного управління військовими формуваннями, планування та проведення спільних операцій, відповідального застосування сил і засобів в умовах сучасних воєнних загроз [122].

Відповідно, професіоналізація військової освіти передбачає інтегрований розвиток управлінських, лідерських, інтелектуальних, морально-етичних та іншомовних компетентностей військовослужбовців. Її реалізація ґрунтується на поєднанні вітчизняного бойового досвіду із сучасними освітніми практиками держав-членів НАТО, забезпеченні

наступності професійної підготовки та систематичному оновленні її змісту відповідно до змін характеру збройної боротьби [122].

У цьому контексті сучасна модель професійної військової освіти має забезпечувати готовність офіцерів до управління військами в бойових умовах, організації підготовки особового складу, ухвалення рішень за невизначеності та ризику, адаптації до організаційних і технологічних змін. Важливими складовими професійної компетентності є здатність до спільного оперативного й стратегічного планування за процедурами НАТО, ефективного застосування сучасних систем озброєння та військової техніки, виконання завдань у багатонаціональному середовищі. Водночас підвищення якості підготовки потребує вдосконалення професійного відбору кандидатів, об'єктивного оцінювання результатів навчання та забезпечення відповідності індивідуальних характеристик військовослужбовців вимогам майбутньої службової діяльності [99].

Таким чином, професіоналізація військової освіти виступає системоутворювальним напрямом її трансформації, що поєднує стандартизацію підготовки, неперервний розвиток компетентностей, удосконалення військового лідерства та забезпечення оперативної сумісності із силами держав-членів НАТО.

Тобто, нашій державі потрібне погодження стандартів професійної військової освіти в Україні із сучасними вимогами, які встановлені стратегічним напрямом держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО, й ефективними показниками оборонної реформи, якнайбільшим застосуванням при цьому найвдаліших вітчизняної військової освіти (в тому числі, збереження масштабів і ролі фундаментального (академічного) освітнього компонента в освітньому процесі), досвіду участі Збройних сил України в місцевих конфліктах і міжнародних операціях щодо підтримання миру й безпеки, прогресивних навиків професійної підготовки офіцерів і військових фахівців у провідних державах-членах НАТО.

Подолання невідповідності професійної підготовки офіцерського складу сучасним вимогам потребує диференціації змісту військової освіти відповідно до рівнів військового управління та етапів службової кар'єри. Формування такої моделі передбачає взаємозв'язок освітньої складової, загальних компетентностей і спеціалізованої професійної підготовки, що забезпечує поступове ускладнення управлінських функцій та відповідальності військових фахівців.

На тактичному рівні пріоритетними є розвиток критичного мислення, засвоєння принципів збройної боротьби, міжнародного гуманітарного права та особливостей управління в інформаційному середовищі. Загальні компетентності охоплюють ініціативність, відповідальність, комунікативність, стресостійкість і психологічну адаптивність, тоді як професійна складова спрямована на управління підрозділом, розв'язання нестандартних службово-бойових завдань та застосування стандартів НАТО [108].

Оперативний рівень передбачає поглиблення знань із системного аналізу, оперативного мистецтва, військового права, управління проєктами та планування спільних операцій. Визначальними компетентностями стають аналітичне мислення, здатність оцінювати складне оперативне середовище, управляти ризиками, забезпечувати оперативну сумісність військових формувань і здійснювати лідерство на міжпідроздільному рівні [108].

На стратегічному рівні зміст підготовки зосереджується на стратегічному менеджменті, оборонному плануванні, управлінні ресурсами, питаннях національної та колективної безпеки. Професійні компетентності охоплюють стратегічне мислення й лідерство, управління організаційними змінами, обґрунтування рішень у сфері оборонної політики та визначення перспектив розвитку Збройних Сил України [108].

Отже, диференціація професійної військової освіти за тактичним, оперативним і стратегічним рівнями забезпечує наступність формування компетентностей, узгодження освітньої підготовки з посадовими вимогами

та інтеграцію професійного розвитку офіцерів у систему управління військовою кар'єрою.

Вимоги до професійної освіти й підготовки офіцерів і військових спеціалістів повинні зважати на запити Збройних сил України, а також на наявну тенденцію щодо професіоналізації військової освіти. Сполучення зазначених двох чинників формує пріоритет, відповідно до якого можна розробити модель професійної військової освіти, що вважається концептуально-методологічним базисом професіоналізації військової освіти, окреслюючи основні вектори, суть і результати освіти й підготовки офіцерів на всіх рівнях. О. Мітягін, Д. Вітер та В. Карпенко обґрунтовують двокомпонентну модель професійної військової освіти, що інтегрує освітню та професійну складові. Освітня складова передбачає фундаментальну підготовку майбутніх офіцерів у ВВНЗ та військових навчальних підрозділах ЗВО з присудженням відповідного ступеня вищої освіти. Професійна складова реалізується через систему спеціалізованих і лідерських курсів, спрямованих на вдосконалення компетентностей військовослужбовців у процесі проходження служби та підготовку до призначення на вищі посади, із підтвердженням результатів навчання відповідним відомчим сертифікатом [99].

Таким чином, зазначена модель забезпечує функціональне поєднання академічної підготовки з неперервним професійним розвитком офіцерського складу, створюючи передумови для узгодження військової освіти із системою службово-кар'єрного просування.

До зазначених двох складових інтегрується підсистема підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, ціль котрої – формування передумов для того, щоб особа мала змогу набувати нові і/чи покращувати раніше набуті компетенції в рамках професійної діяльності чи сфери знань перед призначенням на посаду у військах (силах) чи органу військового управління.

Практична реалізація моделі професійної військової освіти передбачає послідовне формування управлінських і лідерських компетентностей офіцерського складу відповідно до рівнів військового управління. У науковій літературі розглядається п'ятирівнева система професійної підготовки, що охоплює базовий курс офіцерського лідерства L-1, підготовку офіцерів батальйонної ланки L-2, бригадної ланки L-3, вищого командного складу та офіцерів Генерального штабу L-4, а також стратегічне управління і формування державної політики на рівні L-5 [20; 61]. Така диференціація забезпечує поступове ускладнення змісту професійної підготовки відповідно до характеру службових повноважень і рівня відповідальності військовослужбовців.

Законодавчі зміни, започатковані у 2021 році, визначили перехід до моделі військової освіти, орієнтованої на безпосередній зв'язок професійного навчання з посадовим призначенням і кар'єрним просуванням офіцерів [34]. У межах її реалізації передбачено запровадження системи лідерських курсів, зокрема командно-штабної підготовки L-2, підготовки офіцерів об'єднаних штабів оперативного рівня L-3 та вищого керівного складу стратегічного рівня L-4. Їх зміст спрямований на опанування процедур військового управління, планування міжвидових операцій, оборонного менеджменту та ухвалення стратегічних рішень [196]. Водночас наведені в наукових джерелах характеристики курсів відображають відповідні етапи реформування, тому їх не слід ототожнювати без додаткової перевірки з чинною організацією професійної військової освіти.

В. Кузьменко серед пріоритетів розвитку військової освіти виокремлює вдосконалення нормативно-правового забезпечення, запровадження лідерських курсів, формування механізмів взаємного визнання професійних сертифікатів військових закладів освіти держав-членів НАТО та модернізацію освітніх технологій [82]. Зазначені напрями відображають перехід від переважно академічної моделі підготовки до системи

неперервного професійного розвитку, інтегрованої з механізмами управління військовою кар'єрою.

К. Горячева та В. Рижиков пов'язують результативність військової освіти з формуванням професійної компетентності, інтелектуальної самостійності, військово-професійної культури та здатності ухвалювати обґрунтовані рішення в нестандартних умовах [29]. Реалізація цих завдань потребує посилення практико-орієнтованої складової освітнього процесу, зокрема використання інтерактивних методів навчання, ситуатійного моделювання, ділових і рольових ігор [155].

Методична цінність ігрових технологій полягає у відтворенні професійних ситуацій, наближених до реальних умов військового управління. Їх застосування передбачає розподіл функціональних ролей, моделювання управлінських взаємодій, коригування поведінки учасників та поетапне оцінювання результатів. Поєднання поведінково-ігрових і когнітивно-ігрових прийомів сприяє розвитку комунікативних навичок, аналітичного мислення та здатності узгоджувати індивідуальні й колективні рішення [29; 155].

Особливого значення набуває розв'язання ситуатійних завдань, орієнтованих не лише на визначення оптимального способу дій, а й на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінювання альтернатив та прогнозування наслідків управлінських рішень. У процесі колективного обговорення курсанти набувають досвіду системного аналізу військово-професійних проблем, аргументації власної позиції та спільного планування дій [29].

Отже, удосконалення професійної військової освіти передбачає поєднання багаторівневої лідерської підготовки з практико-орієнтованими освітніми технологіями, що забезпечує наступність професійного розвитку офіцерів та формування компетентностей, необхідних для ефективного військового управління в умовах невизначеності й підвищеного ризику.

Таким чином, в Україні сформована та діє система підготовки військових фахівців, що отримала (в змістовному контексті) всі характерні особливості найбільш успішних міжнародних зразків та дає можливість на високому рівні проводити освітню, навчально-методичну й наукову діяльність стосовно забезпечення військ (сил) висококваліфікованим персоналом. Її наступне зростання чітко спрямоване на системний підхід, базисом котрого вважається захист національних інтересів та забезпечення національної безпеки країни, відтворення кадрових ресурсів армії, гарантування високої якості підготовки військових фахівців усіх освітніх рівнів з паралельним здійсненням оптимізації видатків на функціонування системи військової освіти.

А. Вітченко та В. Осьодло наголошують на необхідності модернізації військової освіти відповідно до дидактичних принципів системності, наступності, розвивального характеру й оптимальності навчання. Пріоритетними напрямками дослідники визначають розроблення концепції неперервної військової освіти, удосконалення компетентнісної моделі підготовки офіцерів з урахуванням професійних стандартів і посадових функцій, а також перегляд освітніх стандартів за військовими спеціальностями 253 «Військове управління», 254 «Забезпечення військ (сил)» та 255 «Озброєння та військова техніка». Водночас пропонується вдосконалення професійно-психологічного відбору вступників, оптимізація навчального навантаження, розширення вибіркового освітніх компонентів та інтеграція теоретичної, практичної й дослідницької підготовки. Методичне оновлення передбачає впровадження дистанційних, тьюторських, кейсових та інших інноваційних технологій, спрямованих на індивідуалізацію навчання, розвиток академічної самостійності й підвищення відповідальності військовослужбовців за результати професійної освіти [21].

Отже, й стандарти вищої освіти за військовими спеціальностями, й освітній процес вищих військових навчальних закладів у цілому повинні виконувати спільну мету, зокрема виробляти готовність до здійснення

майбутнім офіцером, військовим керівником службових, професійних функцій відповідно до посади, досягнення позиції лідера у військовому колективі, на що зазначені вище проєкти стандартів не націлюють.

Недостатня інтеграція військової освіти, науки та практичної діяльності військ залишається одним із чинників, що обмежують ефективність підготовки кваліфікованих військових фахівців. Це ускладнює впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес, своєчасне оновлення професійних знань і засвоєння сучасних технологій військового призначення. Водночас важливим чинником кадрового забезпечення Збройних Сил України є формування позитивного іміджу військової служби, що, за В. Даниловим, становить предмет цілеспрямованої воєнно-іміджевої політики держави [37, с. 91].

О. Гуляк обґрунтовує необхідність системної взаємодії військової освіти та науки, яка має враховувати актуальні потреби військ, особливості бойової обстановки та перспективи розвитку оборонних спроможностей. Серед основних напрямів такої взаємодії дослідник визначає спільне планування освітньо-наукової діяльності, обмін професійним і бойовим досвідом, інформаційне забезпечення технологічного розвитку, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, а також інтеграцію стандартів НАТО у підготовку військових фахівців [34].

Реалізація зазначених напрямів передбачає залучення представників військових закладів освіти, науково-дослідних установ, органів військового управління та військовослужбовців із бойовим досвідом до розроблення спільних програм і планів підготовки. Важливими умовами їх результативності є узгодження цілей, розподіл функціональних повноважень, визначення термінів виконання завдань та організація контролю. Систематичний обмін досвідом через спільні науково-практичні заходи, професійні консультації та діяльність міжвідомчих робочих груп сприяє адаптації освітніх програм до реальних потреб військ і забезпеченню

наступності професійної підготовки на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях військового управління [34].

Особливого значення набуває інтеграція результатів військово-наукових досліджень у зміст професійної освіти, насамперед щодо розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки, систем радіоелектронної боротьби, протидії високоточному озброєнню та застосування сучасних інформаційних технологій. Взаємодія освітніх, наукових і виробничих структур водночас створює передумови для вдосконалення технологічного забезпечення сил оборони та модернізації наявних зразків озброєння [34].

Окремим напрямом є впровадження у військову освіту стандартів, процедур і практик держав-членів НАТО, зокрема у сфері військового управління, логістики, стандартизації та планування спільних операцій. Такий підхід спрямований на підвищення оперативної сумісності Збройних Сил України зі збройними силами держав-членів Альянсу та формування компетентностей, необхідних для виконання завдань у складі багатонаціональних військових формувань [34].

Отже, інтеграція військової освіти та науки має розглядатися не лише як організаційний механізм обміну знаннями, а як складова забезпечення відповідності професійної підготовки військових фахівців актуальним потребам оборони держави. Її ефективність визначається здатністю своєчасно трансформувати результати наукових досліджень, технологічні досягнення та бойовий досвід у зміст освітніх програм і практику військового управління.

Здійснення цієї низки заходів щодо взаємодії військової освіти та науки вимагає коригування головних ланок управління системою військової освіти, а також внесення доповнень в нормативно-правові акти, що здійснюють регламентацію організації освітньої діяльності у військових навчальних закладах Міністерства оборони України.

Доповнюючи розглянуті пропозиції науковців та на основі виділених у попередньому підрозділі основних механізмів (нормативно-правового,

організаційного, фінансового, кадрового та мотиваційного) та проблем їх реалізації, сформулюємо рекомендації щодо оптимізації державної освітньої політики в сфері підготовки військовослужбовців в Україні (див. табл. 3.1). Метою запропонованого комплексного механізму є системне вдосконалення окремих механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців з урахуванням сучасних викликів воєнного часу, необхідності інтеграції до стандартів НАТО, забезпечення ефективності, стійкості та адаптивності системи військової освіти.

Таблиця 3.1

Шляхи удосконалення комплексного механізму державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні

Механізм	Проблеми	Пропозиції вдосконалення	Необхідні інструменти
Нормативно-правовий	- відсутні адаптовані стандарти освіти до вимог НАТО; - формалізовані освітні програми; - відсутній системний підхід до здійснення психолого-педагогічної підтримки;	- розробити нові стандарти військової освіти, гармонізовані за стандартами НАТО; - внести зміни до законодавства щодо необхідності враховувати психолого-педагогічні аспекти у підготовці; - упровадити нормативи оцінки ПТСР і психологічної стійкості;	- корективи до Законів України («Про військовий обов'язок і військову службу», «Про освіту» тощо); - система галузевих стандартів військової освіти - перелік указів/наказів Міністерства оборони України, Міністерства освіти України щодо міжвідомчої координації;
Організаційний	- застарілість структури військової освіти; - відсутня міжвідомча координація; - низький рівень відповідності організаційних завдань до практики бойових дій; - відсутнє аналітичне забезпечення управління;	- оптимізувати мережу вищих військових навчальних закладів враховуючи регіональні та мобілізаційні потреби; - сформулювати міжвідомчі	- національна стратегія розвитку військової освіти; - дорожні карти оптимізації навчальних закладів; - ІТ-системи для освітнього моніторингу;

		навчальні центри; - запровадити систему військово-освітнього планування; - створити єдиний електронний реєстр освітніх траєкторій у військовій сфері;	
Фінансовий	- недостатність фінансового забезпечення; - застаріла матеріально-технічна база; - відсутнє сучасне навчальне озброєння і техніка;	- збільшити державний бюджет на потреби військової освіти; - залучити міжнародну фінансову допомогу; - популяризувати програми державно-приватного партнерства у військовій сфері;	- сукупність цільових бюджетних програм Міністерства оборони України та Міністерства освіти України; - комплекс грантових механізмів ЄС, НАТО, USAID; - перелік програм технічної модернізації вищих військових навчальних закладів;
Кадровий	- недостатня кількість викладачів із практикою бойового досвіду; - обмежений кадровий потенціал з відповідними кваліфікаціями; - відтік кадрів до приватного сектору;	- розробити програми підвищення кваліфікації для педагогів, що викладають військові спеціальності; - створити умови для залучення офіцерів з наявністю бойового досвіду; - запровадити системи наставництва і військово-педагогічного коучингу;	- організація курсів підвищення кваліфікації (у партнерстві з НАТО); - збільшення стипендій, премій, бонусів; - співпраця з інститутами підготовки викладачів у сфері військової освіти;
Мотиваційний	- низький рівень престижу військової служби; - відсутнє належне соціальне забезпечення; - слабкість мотивації до кар'єрного зростання;	- впровадити прозору систему кар'єрного зростання; - розширити соціальні гарантії (у сфері житлового забезпечення, медичних послуг, соціальних пільг); - визнати бойовий	- розробка законодавчих ініціатив щодо розширення соціального захисту військовослужбовців; - створення платформ кар'єрного розвитку; - формування та реалізація професійно-мотиваційних програм Міністерства оборони

		досвід як ресурс для академічного і службового підвищення;	України.
--	--	--	----------

Джерело: власна розробка автора

Наведені дані свідчать про те, що проблемам у сфері підготовки військовослужбовців в Україні властиві комплексні ознаки та вони вимагають системного підходу щодо їх розв'язання за допомогою головних механізмів державної освітньої політики. Найбільш гострою вважається необхідність модернізації нормативно-правової бази, котра нині не повністю забезпечує належну відповідність військової освіти сучасним стандартам НАТО, не бере до уваги потреби психолого-педагогічної допомоги і не окреслює чітких процедур оцінювання підготовки персоналу. Щоб усунути ці виклики, потрібна гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами й утворення нових стандартів та положень.

В організаційному аспекті прослідковується брак скоординованих дій між відомствами і, крім того, застарілі підходи до формування структури військової освіти, з огляду на що ускладнюється швидке пристосування освітнього процесу до змін, які обумовлені війною. Здійснення оптимізації мережі військових вищих навчальних закладів, формування електронних систем моніторингу освітніх траєкторій і міжвідомчих навчальних центрів можуть бути базою для того, щоб значно ефективніше налагодити механізм підготовки спеціалістів оборонного сектора.

Фінансові проблеми у сфері військової освіти виражаються в недостатньому забезпеченні ресурсами, через що стає неможливим повноцінна модернізація матеріально-технічної бази, включно з тренажерами, симуляторами й сучасним озброєнням. Рішення зводиться до покращення фінансування з державного бюджету та, крім того, активного залучення джерел ззовні, зокрема міжнародних донорів, партнерів із НАТО й грантових програм. Крім того, значущим вважається зростання процесів державно-приватного партнерства.

У межах кадрового механізму не втрачає актуальності проблема відтоку висококваліфікованого викладацького складу в комерційну сферу і, крім того, недостатній рівень залучення офіцерів, які мають реальний бойовий досвід, до процесу освіти. Введення програм підвищення кваліфікації, формування вигідних умов для педагогічної роботи у військовому секторі й, крім того, розвиток наставницьких та коучингових програм дадуть можливість певною мірою розв'язати згадані проблеми.

Щодо мотиваційного механізму прослідковується критично малий рівень престижу військової служби і нестача соціальних гарантій, що має негативний вплив на прагнення військовослужбовців покращувати рівень своєї підготовки. Формування підґрунтя для кар'єрного розвитку, забезпечення соціального захисту (житло, надання медичних послуг, пенсійне забезпечення) і до того ж визнання бойового досвіду як підстави для професійного зростання вважаються головними напрямками поліпшення мотивації.

Очікуваними результатами від реалізації запропонованих заходів є такі: підвищена якість та актуальність освітніх програм у відповідності з бойовими реаліями; зміцнений кадровий потенціал вищих військових навчальних закладів за рахунок підготовки, залучення та мотивації фахівців; модернізована матеріально-технічна база та цифрова інфраструктура; ефективна міжвідомча координація; сприятливі соціальні, психологічні та мотиваційні умови, завдяки яким можна підготувати професійних, стійких і патріотично орієнтованих захисників України.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що оптимізація механізмів державної освітньої політики в секторі підготовки військовослужбовців потребує здійснення системних реформ на всіх рівнях. Інтеграція правових, організаційних, кадрових, фінансових і мотиваційних інструментів дасть можливість сформувати результативну, гнучку й стійку модель військової освіти, що здатна бути відповідною новітнім викликам війни, а також післявоєнної відбудови.

3.2. Напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні

В нинішній ситуації, коли триває збройна агресія проти України, суттєво посилилися вимоги щодо результативності, швидкості й професіоналізму всіх елементів системи оборони, в тому числі – тилового забезпечення. Забезпечення Збройних сил України матеріально-технічними ресурсами, логістика, надання медичних послуг, транспорт, постачання боєприпасів, пального й інших ресурсів виявилися критичними чинниками у веденні бойових дій і збереженні боєздатності армії. Зважаючи на це, питання висококваліфікованих тилових військовослужбовців стає по-особливому актуальним і відіграє стратегічну роль.

Усталені підходи щодо підготовки кадрів тилових служб вимагають значної модернізації, зважаючи на нові виклики, в тому числі зміну особливостей війни, використання безпілотних систем, кіберзагрози, широкомасштабну логістичну підтримку і взаємодії із партнерами по НАТО. Зважаючи на зазначене, постає необхідність в напрацюванні й веденні нових концептуальних принципів, освітніх програм, методичних рішень та форм навчання, котрі були б відповідними фактичним потребам Збройних сил України.

На сьогоднішній день, тилове забезпечення – це система заходів, орієнтованих на матеріально-технічне, транспортне, медичне, фінансове й інше забезпечення військ (сил) у процесі підготовки й ведення бойових дій. Його ключовою метою вважається формування підґрунтя для постійного функціонування, життєдіяльності й боєздатності ЗСУ, незважаючи на складність бойової ситуації. Основними складовими тилового забезпечення:

1. Матеріальне забезпечення – забезпечення озброєнням, боєприпасами, продовольством, одягом, паливом, запчастинами та інше.

2. Медичне забезпечення – здійснення евакуації поранених, надання медичної допомоги, санітарна служба, запобігання захворюванням.

3. Транспортне забезпечення – налагодження перевезень особового складу, техніки, вантажів, евакуації.

4. Фінансове забезпечення – виплата грошового утримання, компенсацій, налагодження грошового обігу в зоні, де відбуваються бойові дії.

5. Житлово-комунальне забезпечення – облаштування тилових баз, таборів, польових кухонь, складів та ін.

6. Ремонтно-відновлювальні роботи – надання технічних послуг, ремонт озброєння й техніки в польових умовах.

А. Лойшин, В. Кивлюк та І. Ткач визначають принципи тилового забезпечення як основу організації ресурсного супроводу діяльності військ (сил) в умовах ведення бойових дій. До ключових принципів дослідники відносять підтримання постійної бойової готовності тилових підрозділів, концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямках, узгоджене застосування сил і засобів, безперервність забезпечення військ, зокрема за відсутності оперативних пауз, та досягнення необхідного рівня автономності військових угруповань. Важливого значення також набувають оперативне маневрування ресурсами, формування й раціональне використання резервів, забезпечення стійкості систем технічного і тилового забезпечення, а також централізація та безперервність управління відповідними процесами [85].

Зазначені принципи визначають вимоги до професійної підготовки військових фахівців у сфері логістичного забезпечення, насамперед щодо планування ресурсних потреб, координації діяльності підрозділів, управління резервами та підтримання стійкості логістичних процесів в умовах бойових дій. Додержання згаданих принципів дозволило визначити належні вимоги до тилового забезпечення, серед яких – попередня підготовка транспортних комунікацій; зростання виробничого потенціалу, галузі охорони здоров'я, економічних об'єктів; напрацювання рекомендацій стосовно того, як

підготувати матеріальну (ресурсну) базу територій бойових дій й методів застосування місцевого потенціалу; налагодження взаємодії органів військового управління тилу й інших органів державної влади.

В. Д. Жовковський, узагальнюючи історичний досвід організації військового тилу, визначає пріоритетними напрямками його розвитку вдосконалення механізмів оперативного розгортання сил і засобів у період мобілізації, підвищення мобільності тилкових підрозділів, наукове обґрунтування обсягів матеріальних запасів відповідно до потреб військ, забезпечення стійкості тилової інфраструктури та підвищення ефективності управління в умовах динамічної зміни оперативної обстановки [46]. Зазначені положення зберігають актуальність у контексті сучасних викликів ресурсного забезпечення сектору безпеки й оборони України, зокрема необхідності адаптації логістичних процесів до інтенсивності бойових дій, обмеженості ресурсів і підвищених ризиків порушення ланцюгів постачання.

Організаційним проявом удосконалення системи тилового забезпечення стало створення у березні 2024 року Департаменту планування тилового забезпечення, до завдань якого віднесено формування довгострокових планів закупівель продовольства, речового майна, пально-мастильних матеріалів і технічних засобів тилу [15]. Такий підхід відображає посилення ролі стратегічного планування матеріально-технічних потреб військ та актуалізує необхідність підготовки військових фахівців, здатних здійснювати ресурсне прогнозування, координувати логістичні процеси й ухвалювати управлінські рішення в умовах воєнного стану.

Новий підрозділ займатиметься формуванням довгострокових планів закупівлі для війська речового майна, продуктів харчування, паливно-мастильних матеріалів й технічних засобів тилу. До його компетенції належатиме визначення кількості потрібних для закупівлі товарів і послуг, запит на котрі надходитиме від командування сил логістики. Фахівці департаменту будуть вивчати ринок, моніторитимуть ціни й

встановлюватимуть орієнтовну вартість. Власне закупівлі виконуватиме Державний оператор тилу.

Залучення Департаменту планування тилового забезпечення може стати потужним інструментом практико-орієнтованого навчання та актуалізації змісту військової логістичної освіти. Зокрема, такими напрямками можуть бути:

1. Експерти департаменту мають змогу бути задіяними до напрацювання й модернізації навчальних програм, включно з тематикою планування, державними закупівлями, оцінюванням потреб, логістичною аналітикою; формування практичних кейсів та ситуаційних завдань, які базуються на реальному досвіді функціонування департаменту; введенні дисциплін, приміром «Планування закупівель у військовій логістиці», «Моніторинг ринку тилового забезпечення», «Стандарти та практика державних закупівель у воєнний час».

2. Спеціалісти департаменту мають можливість здійснювати гостьові лекції з актуальних питань планування тилу в обставинах війни; воркшопи з аналізу ринку, оцінювання вартості закупівель, характеру взаємодії із Державним оператором тилу; майстер-класи щодо логістичного прогнозування, формування довгострокових планів постачання.

3. У розрізі підготовки курсантів та слухачів тилових напрямів влаштовувати стажування на базі департаменту зі змогою залучення до планування реальних закупівель; ввести модулі практичного характеру в навчальний процес.

4. Департамент має можливість допомогти в побудові цифрових симуляцій логістичного планування, а саме: симуляцій ухвалення стосовно масштабів закупівель; моделювання кризових ситуацій із порушенням ланцюгів постачання; навчальних тренажерів із закупівель й оцінювання запитів зі сторони командування.

5. В співпраці з військовими та Міністерством оборони можна надати допомогу щодо встановлення вимог до професійної підготовки офіцерів

тилу; залучення до напрацювання стандартів освітньо-професійних програм підготовки спеціалістів з планування тилового забезпечення.

Департамент планування тилового забезпечення здатний стати головним практичним партнером в системі освіти тилових кадрів, гарантуючи зв'язок між теорією й актуальними запитами тилу в обставинах війни. Завдяки його залученню вдасться: виробляти практичні навички майбутніх офіцерів; здійснювати підготовку кадрів, які мають здатність до стратегічного планування; збільшити гнучкість й адаптивність системи тилового забезпечення загалом.

Наприкінці 2024 року Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) було презентовано дослідження «Корупційні ризики під час здійснення централізованих тилових закупівель для ЗСУ» [71]. Система оборонних закупівель України знаходиться під значним тиском, зважаючи на повномасштабну збройну агресію росії проти України. Здійснення Міністерством оборони непритаманних функцій щодо виконання політики закупівель, недостатня прозорість й обмеженість конкуренції при проведенні оборонних закупівель обумовлюють великі ризики для результативного управління ресурсами. В ході здійснення аналізу корупційних ризиків окреслено проблеми, які збільшують вразливість системи до корупційних схем. Національне агентство здійснило згадане дослідження для того, щоб надати рекомендації для зведення до мінімуму корупційних ризиків та покращення процедури виконання централізованих тилових закупівель, базуючись на кращих практиках й стандартах НАТО. В ході дослідження встановлено наступні ключові проблеми:

Аналіз корупційних ризиків у сфері оборонних закупівель України засвідчує наявність системних недоліків нормативно-правового, організаційного та управлінського характеру. Серед основних проблем виокремлюються фрагментарність правового регулювання, дублювання повноважень між органами державної влади, недостатнє розмежування функцій формування та реалізації закупівельної політики, а також

недосконалість планування потреб і визначення очікуваної вартості предметів закупівлі. Додаткові ризики пов'язані з неналежною перевіркою контрагентів, несвоєчасним оновленням технічних специфікацій, непрозорістю окремих процедур підтвердження відповідності продукції, необґрунтованим застосуванням попередньої оплати та неконкурентних закупівельних процедур. Особливу загрозу становлять випадки безпідставної зміни істотних умов договорів і недостатнього контролю за виконанням договірних зобов'язань [71].

Подолання зазначених проблем потребує комплексного вдосконалення інституційного механізму оборонних закупівель, насамперед посилення міжвідомчої координації, нормативного врегулювання закупівельних процедур та розширення конкурентного середовища. Важливими напрямками визначаються запровадження незалежних механізмів нагляду із застосуванням цифрових інструментів моніторингу, імплементація відповідних рекомендацій НАТО, обмеження необґрунтованої адміністративної дискреції та посилення персональної відповідальності посадових осіб за прийняття закупівельних рішень і виконання договорів [71].

Отже, підвищення ефективності оборонних закупівель безпосередньо залежить від узгодженості правового регулювання, прозорості управлінських процедур і дієвості механізмів контролю. У контексті професійної підготовки військових фахівців це зумовлює необхідність формування компетентностей у сфері оборонного планування, управління ресурсами, оцінювання корупційних ризиків та забезпечення законності закупівельної діяльності.

Комплексна реалізація рекомендацій, які запропоновані, зробить можливим здійснення реформ у системі централізованих тилових закупівель для Збройних сил України і допоможе не тільки забезпечити безперебійне постачання потрібних ресурсів, але і збільшити довіру громадськості й міжнародних партнерів. Певні зміни можуть виявитися головними для вдалої інтеграції України до євроатлантичного простору й підтримки стабільності

держави на тлі викликів сьогодення. Синтез прозорості, незалежного нагляду, правових механізмів і внутрішнього контролю посилить доброчесність закупівельних процесів, зведе до мінімуму корупційні ризики й буде сприяти збільшенню підзвітності.

Удосконалення підготовки військовослужбовців підрозділів забезпечення передбачає диференціацію навчальних програм відповідно до стану здоров'я, характеру службових функцій та специфіки майбутньої професійної діяльності. Зокрема, з 1 травня 2025 року у Збройних Силах України запроваджено зміни до програми базової загальновійськової підготовки для військовослужбовців, визнаних військово-лікарськими комісіями придатними до служби в частинах забезпечення, підрозділах охорони, територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, військових закладах освіти, навчальних центрах, медичних, логістичних і комунікаційних підрозділах. Оновлена програма передбачає скорочення тривалості навчання з 45 діб до одного місяця, зменшення інтенсивності фізичних навантажень та формування окремих навчальних підрозділів. Зазначені зміни поширюються як на відповідні категорії новопризованих військовослужбовців, так і на осіб, які раніше проходили підготовку на військових кафедрах або повторно опановують програму базової підготовки [174].

Запровадження диференційованого підходу спрямоване на узгодження змісту та інтенсивності навчання з функціональними обов'язками військовослужбовців і медичними рекомендаціями, а також на забезпечення кадрових потреб підрозділів тилового забезпечення. Водночас скорочення тривалості базової підготовки актуалізує необхідність подальшого розвитку спеціалізованого професійного навчання, орієнтованого на формування компетентностей у сфері військової логістики, матеріально-технічного забезпечення та експлуатації відповідного обладнання.

Перспективним напрямом технологічного вдосконалення тилового забезпечення є застосування автономних мобільних модульних систем.

Зокрема, фахівцями Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна розроблено конструкторські рішення багатфункціональних модулів, призначених для оперативного розгортання об'єктів тилового, технічного, медичного, інженерного й адміністративного забезпечення. Конструктивно такі модулі являють собою мобільні приміщення на основі сталевих каркасів, пристосовані до транспортування автомобільним і залізничним транспортом та оснащення відповідно до функціонального призначення [102].

Основними експлуатаційними перевагами запропонованих конструкцій є транспортна мобільність, можливість автономного енергозабезпечення, використання теплоізоляційних матеріалів для експлуатації за різних кліматичних умов, ергономічність внутрішнього простору та адаптивність технічного оснащення. Конструкція передбачає можливість підключення до централізованих електромереж або використання дизель-генераторів, застосування допоміжних вантажопідіймальних механізмів і зміни внутрішньої комплектації відповідно до завдань конкретного підрозділу [102].

Отже, розвиток системи підготовки військовослужбовців тилу має враховувати не лише організаційні зміни базової загальновійськової підготовки, а й технологічну модернізацію логістичного забезпечення. Це зумовлює необхідність формування спеціалізованих компетентностей щодо експлуатації мобільних систем, організації автономного забезпечення, управління матеріальними ресурсами та підтримання функціональної стійкості тилу підрозділів в умовах бойових дій.

На нашу думку, запропоновану розробку Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту можна ефективно інтегрувати у напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилу військовослужбовців в Україні наступним чином:

1. Мобільні багатофункціональні модулі можна використати з метою організації польових навчальних центрів на різних територіях України, що дозволить швидко розгортати тренувальні майданчики в обставинах, які наближені до бойових; влаштовувати виїзні модулі практичного навчання для курсантів й офіцерів тилових служб; здійснювати тренування працівників у реальних обставинах логістичної нестабільності.

2. У навчальні програми тиловиків доцільно включити окремі курси або модулі з експлуатації, обслуговування і монтажу автономних мобільних модулів; логістичного планування мобільної інфраструктури в зоні бойових дій; інтеграції мобільних рішень у єдину систему тилового забезпечення.

3. Навчання офіцерів тилового забезпечення здатне передбачати тактичні навчання й командно-штабні ігри, у котрих автономні модулі є головними складовими забезпечення польових баз; здійснюється відпрацювання ситуацій розгортання польового госпіталю, технічної майстерні, їдальні та ін.

4. У рамках підготовки військових інженерів і логістів можливо влаштувати спільні освітньо-дослідні проєкти із розробниками модулів, щоб покращити функціональність мобільних рішень; адаптувати їх до запитів певних видів військ; виробити в тиловиків навички проєктного мислення й інженерної логістики.

5. Основуючись на використанні таких модулів, доречно створити нову концепцію мобільного тилового забезпечення, котру теж варто вивчати у процесі підготовки, а саме: утворення мобільних тилових груп; навчання мобільності, автономності, енергетичної незалежності; скорочення залежності тилу від стаціонарної інфраструктури.

Введення мобільних модулів як інструменту підготовки тилових військовослужбовців дає можливість сформувати сучасний, мобільний, практично орієнтований навчальний простір, який є відповідним умовам війни, що зміцнює реалістичність підготовки, дозволяє швидко

пристосуватися до нових викликів та розвиває в тиловиків критично значущі навички автономної діяльності.

Одна з новітніх концепцій, яка відповідає запитам логістичного забезпечення, – це концепція залучення зовнішніх надавачів логістичних послуг (логістичний аутсорсинг), що є структурним елементом у військових ланцюгах поставок, що формує потребу модифікації (перепроєктування) військових логістичних процесів у контексті досягнення узгодження із процесами, потрібними для поповнення збройних сил логістичними інструментами. У мирний час зовнішніх надавачів приєднують до процесу ринкового функціонування, де основними обмеженнями вважаються фінансові змоги та пропозиція послуг. Інша ситуація утворюється в час кризи та війни, коли варто зважати на обмежену пропозицію зовнішніх логістичних послуг, які пропонуються цивільними надавачами послуг, та збільшенням пропозиції цих послуг, які запропоновані військовими, логістичними надавачами послуг. Функціонування системи військової логістики в умовах воєнного стану потребує формування резервних спроможностей, які перевищують потреби мирного часу та забезпечують стійкість матеріально-технічного постачання за умов інтенсивних бойових дій. Одним із можливих інструментів оптимізації ресурсного забезпечення є логістичний аутсорсинг, що передбачає залучення зовнішніх спеціалізованих операторів до виконання окремих функцій військової логістики.

К. Крамаренко виокремлює економічні, управлінські та техніко-технологічні переваги логістичного аутсорсингу. Економічний ефект пов'язується зі скороченням операційних і трансакційних витрат, оптимізацією чисельності персоналу, використанням ефекту масштабу та розподілом ризиків. Управлінські переваги полягають у можливості концентрації ресурсів на виконанні основних завдань військових формувань, тоді як техніко-технологічні визначаються доступом до спеціалізованих компетентностей, сучасних технологій і підвищенням якості логістичного обслуговування [75].

Водночас залучення зовнішніх постачальників супроводжується ризиками, пов'язаними з їхньою надійністю, залежністю військових підрозділів від комерційних операторів та можливим порушенням безперервності постачання. Додатковими обмеженнями є ускладнення координації між військовим командуванням і підрядниками, суперечність між комерційними інтересами постачальників та пріоритетами оборонного забезпечення, а також імовірне зростання вартості контрактів у кризових умовах [75].

Отже, застосування логістичного аутсорсингу у військовій сфері потребує диференційованого підходу, за якого передавання окремих забезпечувальних функцій зовнішнім операторам не повинно створювати критичної залежності від їхньої діяльності. Визначальними умовами його ефективності є збереження військового контролю над стратегічно важливими логістичними процесами, наявність резервних механізмів постачання та забезпечення безперервності ресурсного забезпечення військ в умовах підвищених ризиків.

Отже, використання аутсорсингу у логістичному забезпеченні містить низку переваг та недоліків, котрі варто враховувати під час ухвалення рішень в галузі військової логістики. Ухвалюючи рішення про аутсорсинг логістичної діяльності в обставинах мирного часу відповідно до економічних критеріїв, слід вивчити, які є витрати наразі і якими вони стануть після передавання певних функцій іншим організаціям. В той же час вагомою користю від аутсорсингу стане якраз візуалізація логістичних витрат.

На наш погляд, застосування концепції логістичного аутсорсингу – актуальний вектор покращення підходів щодо підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні, передусім на тлі повномасштабної війни. Її введення визначає якісне перетворення як власне системи військової логістики, так і підходів до навчання спеціалістів, котрі створюють відповідні умови для діяльності тилових структур. Зокрема:

1. Підготовка тилових військовослужбовців повинна передбачати встановлення принципів, моделей та ризиків аутсорсингової логістики, що дозволить виробляти компетентність в роботі із цивільними підрядниками; давати оцінку результативності контрактів щодо логістичних послуг; створювати належні умови для гнучкості в ухваленні управлінських рішень в обставинах різного характеру.

2. Навчання управлінню ризиками й координації дій із зовнішніми операторами, в тому числі у процесі підготовки тиловиків, варто акцентувати на вивченні ризиків, які мають зв'язок із частковою чи повною передачею логістичних функцій; виробленні навичок координації з цивільними логістичними операторами; осмисленні своєрідності ведення переговорів, укладення контрактів, контролюванні якості обслуговування.

3. Щоб навчання було результативним, доречно залучати реальні зразки застосування аутсорсингу в арміях НАТО й ЗСУ у ході війни; приклади як успішних, так і проблемних рішень, що мають зв'язок із делегуванням логістичних функцій стороннім виконавцям; тренінги зі сценаріями кризових обставин, за яких цивільний постачальник не здійснює своїх зобов'язань.

4. Зважаючи на те, що аутсорсинг визначає укладення договорів, розгляд фінансових та юридичних умов, тиловики повинні розуміти економіку логістики (оцінювання витрат, рентабельність, ефект масштабу); мати базові навички контрактного менеджменту та юридичного аналізу; мати вміння обчислювати альтернативну вартість логістичних рішень.

5. Окрему увагу слід зосередити на підготовці до діяльності в обставинах обмеженої чи відсутньої пропозиції послуг зі сторони приватних логістичних компаній, як це нерідко відбувається у процесі активних бойових дій. В подібних обставинах тиловики мусять володіти вмінням оперативно розгортати свої логістичні потужності Збройних сил України; виконувати перепланування ланцюгів постачання; залучати військові логістичні резерви або мобільні модулі.

Окрім розглянутих рекомендацій, окреслимо основні напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні в контексті повномасштабної російсько-української війни (див рис. 3.1). На наш погляд, основними напрямами є:

1. Адаптація навчальних програм до умов сучасної війни. Потрібно здійснити перегляд суті підготовки тилових кадрів, зважаючи на нові виклики – як-от ведення бойових дій в глибокому тилу противника, постійна загроза ракетних ударів, порушення логістичних ланцюгів. Програми повинні містити знання про асиметричні типи загроз, мобільну логістику, управління запасами в бойових умовах, цифрові системи управління тилом.

2. Впровадження сучасних технологій логістики. Військові повинні вивчати роботу з цифровими логістичними платформами, автоматизованими системами управління запасами, GPS-моніторингом, БПЛА з метою пошуків напрямів доставки і, крім того, технологіями оперативного 3D-друку запчастин або устаткування, що істотно збільшить мобільність та результативність тилу.

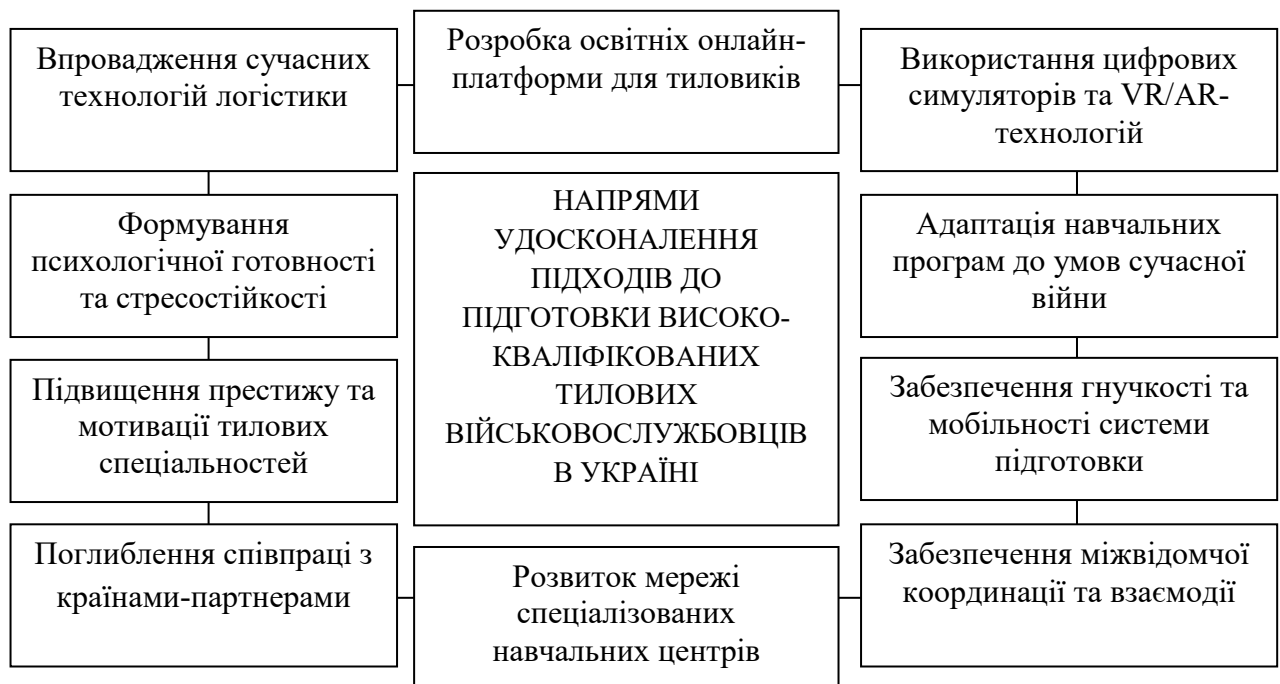

Рис. 3.1. Напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні в контексті повномасштабної російсько-української війни

Джерело: власна розробка автора

3. Розробка освітніх онлайн-платформи для тиловиків. Потрібно сформувати національну цифрову платформу військово-логістичної освіти із модулями: «цифрова логістика»; «стандарти НАТО у військовому тилу»; «антикризове управління ресурсами»; короткострокові сертифікаційні курси (в тому числі у формі microlearning); напрацювати захищені мобільні застосунки, щоб обмінюватися запитами між тилом та підрозділами на передовій; вести облік майна і ресурсів; оновлювати бази даних в реальному часі з будь-якого місця.

4. Використання цифрових симуляторів та VR/AR-технологій. Організувати тренажери й симуляційні платформи, щоб моделювати реальні логістичні сценарії стосовно управління постачанням в зонах бойових дій; координувати евакуацію поранених; ухвалення рішень в кризових випадках (під обстрілами, в умовах блокади).

5. Поглиблення співпраці з країнами-партнерами (НАТО, ЄС). Значущий вектор – запозичення й інтеграція стандартів НАТО в секторі тилового забезпечення: побудова, систематизація матеріальних засобів, засади налагодження логістики. Збільшення програм обміну, стажувань і спільних тренінгів для тилкових офіцерів із державами-союзниками покращить фаховий рівень.

6. Розвиток мережі спеціалізованих навчальних центрів. Доречно організувати чи зміцнити вже наявні центри з підготовки тилкових підрозділів, котрі б створювали відповідні умови не тільки для базової підготовки, а також курсів підвищення кваліфікації, перепідготовки й, крім того, відпрацювання практичних методів у якнайбільш наближених до бойових умовах.

7. Забезпечення міжвідомчої координації та взаємодії. Тиллові служби мають співдіяти не тільки у аспекті Збройних сил України, а також з підрозділами ДСНС, НГУ, Міністерством інфраструктури, Міністерством

охорони здоров'я, Укрпоштою, волонтерськими та логістичними організаціями. В підготовку кадрів повинна закладатися спроможність діяти в обставинах багаторівневої, міжвідомчої координації.

8. Формування психологічної готовності та стресостійкості. Тилові військовослужбовці нерідко провадять діяльність на тлі перевантаження, загроз, браку ресурсів і нестачі часу. Через це в навчанні слід ввести складові психологічної підготовки, навички пристосування до змін й кризового менеджменту.

9. Підвищення престижу та мотивації тилових спеціальностей. Потрібно змінювати сприйняття тиловиків у військовій сфері – як стратегічно значущих спеціалістів, що включає справедливе фінансове забезпечення, соціальні гарантії, змоги кар'єрного зростання, відзнаки за ефективну службу.

10. Забезпечення гнучкості та мобільності системи підготовки. Підготовка повинна стати спроможною оперативно трансформуватися під змінні умови війни – включно з навчанням під час служби, модульними курсами, дистанційною підготовкою, виїзними польовими заняттями та ін.

Запропоновані напрями дозволять не тільки покращити якість підготовки тилових військовослужбовців, а також і гарантувати стійкість тилу як стратегічного ресурсу оборони України.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що в обставинах повномасштабної війни з росією питання покращення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців відіграє особливу роль з метою гарантування боєздатності й стійкості ЗСУ. Тилове забезпечення виявилось не просто допоміжною, а стратегічною функцією армії на сучасному етапі, котра потребує не тільки існування матеріального потенціалу, а також і значного ступеня професійної компетентності особового складу, який відповідальний за логістику, медичну допомогу, надання техпослуг й постачання.

Сучасний стан війни показав, що усталені підходи до підготовки тиловиків більше не є відповідними запитам часу. Вони повинні доповнюватися й переосмислюватися, зважаючи на досвід бойових дій, стандарти НАТО, виклики асиметричної війни, а також технологічні зміни. Введення рішень інноваційного характеру, як-от автоматизованих систем управління ресурсами, цифрових платформ, безпілотників, VR/AR-симуляторів, штучного інтелекту і 3D-друку, істотно покращить результативність навчального процесу та збільшить оперативні змоги тилових структур.

Покращення підготовки тилових військовослужбовців повинне здійснюватися в аспекті пристосування суті освіти, введення сучасних технологій, розвитку міжвідомчої взаємодії, створення належних умов для мобільності навчального процесу й зростання престижу тилової служби. Тільки комплексний підхід до перетворення згаданої галузі дасть можливість сформувати дієву, гнучку й стабільну систему тилового забезпечення, яка здатна реагувати на нинішні виклики війни і загрози в перспективі.

3.3. Рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки військовослужбовців в Україні

На фоні збройної агресії росії проти України, яка продовжується із 2014 р. та стала повномасштабною 2022 року, питання психологічної підготовки військовослужбовців відіграє виняткову роль. Ведення бойових дій на сучасному етапі вимагає не тільки значного ступеня технічної, тактичної і фізичної підготовки, а також спроможності результативно функціонувати в обставинах надзвичайного психологічного навантаження, стресу й загрози життю. Психологічна стійкість, пристосованість, спроможність зберігати бойовий дух і стрімке відновлення після травматичних подій являються критично значущими факторами збереження боєздатності особового складу.

Діяльність військовослужбовців в екстремальних умовах супроводжується змінами мотиваційних і регуляторних механізмів психіки, що зумовлює підвищення вимог до їхньої психологічної готовності. Її зміст і структура визначаються специфікою службово-бойових завдань, особливостями психічних процесів і станів, рівнем професійного досвіду, сформованістю знань, умінь та навичок військовослужбовців Національної гвардії України. Важливого значення набуває дослідження взаємозв'язку психологічної готовності зі стресовими реакціями, особистісними установками та механізмами поведінкової регуляції, що дає змогу визначити чинники ефективності професійної діяльності в умовах підвищеної небезпеки.

Особливу увагу необхідно приділяти професійно-психологічній підготовці, спрямованій на розвиток стресостійкості, емоційної саморегуляції та здатності ухвалювати рішення за умов невизначеності. З огляду на потенційний психотравмувальний вплив екстремальних ситуацій систематичність і належна організація такої підготовки розглядаються як важливі чинники збереження психологічного здоров'я особового складу, зниження ризику дезадаптивних реакцій та підтримання професійної працездатності військовослужбовців [10].

Незважаючи на існуючі зусилля державних й недержавних структур в галузі психологічного супроводу військових, є необхідність в системному вивченні й покращенні підходів щодо психологічної підготовки. Потрібно напрацювати дієві, обґрунтовані в науковому аспекті рекомендації, котрі зважатимуть на реальні потреби військовослужбовців, новітні загрози й кращий міжнародний досвід.

Психологічна підготовка військовослужбовців становить відносно самостійний компонент професійної підготовки, спрямований на формування емоційно-вольової стійкості, психологічної готовності до бойових дій та здатності зберігати ефективність діяльності в умовах підвищеної небезпеки. Її основними завданнями є розвиток стійкості до стресогенних чинників

бойової обстановки, формування внутрішніх мотиваційних ресурсів і підтримання професійної працездатності особового складу. Визначальним результатом такої підготовки є здатність військовослужбовця своєчасно розпізнавати загрози, адекватно оцінювати зміни оперативної обстановки та зберігати необхідний рівень функціональної активності за впливу психотравмувальних чинників [168].

Психологічна готовність до виконання службово-бойових завдань формується внаслідок взаємодії мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових і професійно-діяльнісних компонентів. Важливими передумовами її розвитку є впевненість військовослужбовця у власних можливостях, надійності озброєння, компетентності командирів та узгодженості дій підрозділу [146]. Водночас сформованість професійних установок, мотивації військового обов'язку, практичного досвіду та професійної витривалості визначає здатність особового складу ефективно реалізовувати набуті компетентності в умовах бойового стресу [114]. Отже, психологічну готовність доцільно розглядати не як ізольовану особистісну характеристику, а як інтегративний результат професійної підготовки, що забезпечує узгодженість психічної саморегуляції та практичних дій військовослужбовця.

В. Алещенко наголошує на необхідності комплексного формування психологічної готовності через розвиток ініціативності, рішучості, відповідальності та здатності протидіяти негативним інформаційно-психологічним впливам. Особливого значення дослідник надає дотриманню інформаційно-психологічної гігієни, підтриманню морально-психологічного стану особового складу, організації належного командирського інформування та своєчасному відновленню боєздатності підрозділів. Зазначені заходи спрямовані на мінімізацію психогенних втрат і підтримання психологічної стійкості військовослужбовців у процесі виконання професійних завдань [1].

Методологічно важливим принципом психологічної підготовки є поступове ускладнення навчально-бойових завдань з урахуванням

індивідуальних психологічних характеристик, рівня професійної компетентності та попереднього досвіду військовослужбовців. Передчасне залучення до надмірно складних ситуацій без належної підготовки може посилювати тривожність, невпевненість і дезорганізацію поведінки. Натомість послідовне моделювання ризиконебезпечних обставин, розвиток навичок саморегуляції та закріплення позитивного досвіду подолання труднощів сприяють формуванню професійної витривалості й адаптивних механізмів реагування [114].

Водночас психологічна підготовка не може обмежуватися початковим етапом військової служби. А. Курапов, А. Калайцакі, І. Данилюк та Т. Ковач розглядають психологічну підтримку як системний компонент забезпечення функціональної стійкості особового складу, необхідний в умовах тривалого бойового стресу, високої інтенсивності навантажень і переходу від військової служби до цивільного життя. Відповідно, психологічний супровід має охоплювати підготовку до бойових дій, безпосереднє виконання службово-бойових завдань, періоди відновлення та подальшу реадаптацію військовослужбовців [146].

Таким чином, результативність психологічної підготовки визначається її системністю, індивідуалізацією та безперервністю, а також інтеграцією психологічних заходів із загальною системою професійної військової освіти. Це забезпечує не лише формування готовності до виконання завдань в екстремальних умовах, а й підтримання психологічної стійкості та професійної дієздатності особового складу протягом військової служби. (див. табл. 3.2).

Формування психологічної підтримки військовослужбовців має стосуватися всіх етапів їхньої служби, а саме від мобілізації до повернення в цивільне життя. Один з найважливіших векторів – введення систематичної психологічної діагностики й моніторингу стану.

Таблиця 3.2

Рекомендації для психологічної підтримки військовослужбовців

Напря́м	Конкретні заходи	Очікуваний результат
Психологічна діагностика	Регулярний скринінг за шкалами PCL-5, Mississippi, IES-R; моніторинг змін	Раннє виявлення симптомів стресу, своєчасне втручання
Психологічна допомога в бойових умовах	Мобільні групи, кімнати стабілізації, психолог у кожному підрозділі	Наявність підтримки у зоні бойових дій, зниження ризику ПТСР
Психоедукація і тренінги	Освітні заходи, тренінги саморегуляції, техніки стабілізації	Формування навичок подолання стресу, зниження тривожності
Підхід «рівний – рівному»	Підготовка менторів з бойовим досвідом, групи взаємопідтримки	Зменшення ізольованості, покращення самопідтримки
Психологічна підтримка при демобілізації	Етап адаптаційної декомпресії, підготовка до цивільного життя	Зменшення ризику дезадаптації після служби
Роль командирів	Навчання командирів розпізнаванню стресу, сприяння зверненню по допомогу	Покращення психологічного клімату в підрозділі
Конфіденційність і добровільність	Гарантії анонімності, добровільна участь	Підвищення довіри до психологів, ефективна участь військових
Підтримка після служби	Центри реінтеграції, допомога ветеранам, психосупровід у побуті	Соціальна стабілізація, зменшення повторної дезадаптації

Джерело: розроблено за матеріалами: [146]

Здійснення постійного скринінгу на стадії мобілізації, перед ротаціями і після повернення із зони бойових дій дає можливість вчасно знаходити ранні особливості дезадаптації. Передусім результативним вважається використання стандартизованих методик, що дозволяють дати оцінку не тільки наявності симптомів посттравматичного стресу, а й рівню їх інтенсивності. Формування електронної бази для того, щоб відстежувати зміни в динаміці, дає можливість з'ясовувати критичні відхилення ще до їх клінічного ускладнення.

Подальше вдосконалення психологічної підготовки військовослужбовців потребує інтеграції профілактичних, навчально-тренувальних і корекційно-відновлювальних заходів у єдину систему психологічного забезпечення службово-бойової діяльності. Л. Наугольник наголошує на необхідності підвищення доступності психологічної допомоги

безпосередньо в районах виконання бойових завдань шляхом створення мобільних психологічних груп, організації пунктів психологічної стабілізації в місцях ротації та посилення кадрового забезпечення психологічних служб на батальйонному й бригадному рівнях [105]. Такий підхід передбачає перехід від переважно реактивного надання допомоги до систематичного виявлення психологічних ризиків і своєчасного реагування на зміни психоемоційного стану особового складу.

Важливою складовою формування психологічної готовності є розвиток адаптивності до непередбачуваних змін бойової обстановки. О. Первачук обґрунтовує необхідність систематичного відпрацювання дій в умовах невизначеності, раптового виникнення загроз і зміни характеру професійних завдань [115]. У цьому контексті повторювані тренувальні вправи сприяють автоматизації окремих поведінкових реакцій, удосконаленню навичок саморегуляції та підвищенню оперативності ухвалення рішень. Водночас ефективність такого підходу залежить від поступового ускладнення навчальних ситуацій, урахування індивідуальних можливостей військовослужбовців і недопущення надмірного психологічного навантаження.

В. Алещенко пов'язує результативність психологічної підготовки з формуванням стійкості до бойового стресу шляхом моделювання професійних ситуацій, максимально наближених до реальних умов службово-бойової діяльності. Особливого значення дослідник надає залученню фахівців із контролю бойового стресу, діяльність яких спрямована на своєчасне виявлення ознак психологічної дезадаптації, надання первинної допомоги та навчання військовослужбовців прийомів взаємопідтримки [1]. Під час навчань відтворюються характерні чинники бойової обстановки, зокрема дефіцит часу, інформаційна невизначеність, раптовість і підвищена відповідальність за результати прийнятих рішень. Послідовне опанування способів реагування на такі чинники сприяє розвитку емоційно-вольового

контролю, впевненості у власних можливостях і здатності зберігати професійну працездатність за несприятливих обставин [168].

Поряд із тренувальними методами важливого значення набуває психоедукація, спрямована на формування у військовослужбовців знань про механізми бойового стресу, його психологічні та фізіологічні прояви, способи саморегуляції й отримання своєчасної допомоги. Доцільним є застосування групових тренінгів із розвитку навичок дихальної регуляції, м'язової релаксації, психологічного заземлення та первинної підтримки побратимів [83]. Водночас командирський склад має бути підготовленим до розпізнавання ранніх ознак психологічного неблагополуччя, організації взаємодії з психологами й медичними працівниками та формування середовища, у якому звернення по психологічну допомогу не супроводжується стигматизацією.

Інституційний аспект удосконалення психологічного забезпечення розкриває Г. Чернишов, який обґрунтовує необхідність посилення кадрового потенціалу військової психологічної служби, стандартизації професійних вимог до її фахівців та інтеграції психопрофілактичних заходів у підготовчі, ротаційні й відновлювальні цикли військових частин. Запропонована дослідником модель передбачає узгодження стратегічного управління психологічним забезпеченням, оперативної координації та безпосередньої реалізації відповідних заходів на рівні бойових підрозділів [182].

Перспективним інструментом організаційного вдосконалення є цифровізація психологічного супроводу, зокрема використання електронних платформ діагностики, дистанційного консультування та моніторингу динаміки психологічного стану військовослужбовців. Такі технології можуть підвищувати оперативність виявлення ризиків, забезпечувати індивідуалізацію підтримки та формувати інформаційну основу для оцінювання результативності психологічних програм [154]. Водночас їх упровадження потребує дотримання вимог конфіденційності, захисту

персональних даних та обмеження доступу до чутливої психологічної інформації.

Окремим напрямом розвитку психологічного забезпечення є впровадження програм раннього втручання після критичних бойових інцидентів. Застосування принципів першої психологічної допомоги та короткострокових стабілізаційних заходів спрямоване на зменшення гострого дистресу, відновлення відчуття безпеки й визначення потреби в подальшій спеціалізованій допомозі [178]. При цьому рання психологічна підтримка не повинна ототожнюватися з гарантованою профілактикою посттравматичного стресового розладу, а її зміст має визначатися станом військовослужбовця та наявними клінічними показаннями.

Для військовослужбовців зі стійкими наслідками психотравмувального впливу важливим є забезпечення доступу до доказових психотерапевтичних втручань, зокрема травмофокусованої когнітивно-поведінкової терапії та десенсибілізації й переробки травматичного досвіду за допомогою рухів очей (EMDR). Їх застосування потребує відповідної кваліфікації фахівців, супервізійної підтримки та організації безпечного терапевтичного середовища [151]. Таким чином, необхідно розмежовувати загальну психологічну підготовку, первинну психологічну допомогу та спеціалізоване психотерапевтичне втручання відповідно до їхніх завдань і професійних меж.

Важливим чинником психологічної готовності залишається здатність військовослужбовця регулювати власну поведінку з урахуванням індивідуальної чутливості до стресогенних впливів. О. Первачук [115] та інші дослідники акцентують увагу на розвитку адаптивності, тоді як у дослідженні [114] підкреслюється неоднаковий характер реагування військовослужбовців на дефіцит часу, монотонність, інформаційне перевантаження та ризиконебезпечні завдання. Це обґрунтовує необхідність індивідуалізації психологічної підготовки з урахуванням особистісних ресурсів, професійного досвіду й особливостей емоційно-вольової регуляції.

Специфічним компонентом психологічної підготовки є формування готовності до поведінки в умовах загрози захоплення в полон. Відповідні навчальні заходи мають передбачати ознайомлення з положеннями міжнародного гуманітарного права, правилами збереження життя та здоров'я, а також способами підтримання психологічної стійкості в умовах примусової ізоляції [10]. Така підготовка повинна здійснюватися з дотриманням принципів психологічної безпеки та без застосування методів, здатних спричинити додаткову психотравматизацію.

Н. Юр'єва та В. Пасічник доповнюють зазначені підходи положенням про необхідність формування здоров'язбережувальної поведінки, просоціальної професійної позиції, згуртованості та взаємодопомоги у військовому колективі. Важливими організаційними передумовами дослідниці визначають справедливість розподілу службових обов'язків, прозорість заохочень і підтримання конструктивних міжособистісних відносин у підрозділах [195].

Отже, сучасна система психологічної підготовки військовослужбовців має поєднувати розвиток індивідуальної стресостійкості, формування колективної психологічної згуртованості та інституційно організований психологічний супровід. Її ефективність визначається не лише здатністю особового складу виконувати завдання в екстремальних умовах, а й можливістю своєчасного виявлення психологічних порушень, забезпечення професійної допомоги та збереження психічного здоров'я військовослужбовців на всіх етапах проходження служби.

В професійній підготовці фахівців при виробленні їхніх умінь професійних дій необхідно насамперед сконцентровувати увагу не тільки на зовнішній складовій діяльності (діяльність – операція – дія), а й на внутрішній (мотив – мета – умови). Розуміння внутрішньої складової діяльності і її важливості дає можливість у випадку зміни обставин зберігати загальну продуктивність функціонування.

На стадії освоєння професійних дій потрібно надавати увагу розгляду помилкових дій, встановлювати, на якому етапі утворився збій, який не дав можливості досягти визначеної мети, і, крім того, застосовувати зазначені випадки, щоб утворити рефлексії й результативний зворотний зв'язок професійних дій як базису гнучкості цілепокладання.

У процесі групового навчання може знадобитися також обговорення прийомів, котрі використовують професіонали й новачки для подолання надмірної тривоги й страху, які стають на заваді ефективної реалізації дії, котра освоюється.

Важливим напрямом удосконалення професійно-психологічної підготовки військовослужбовців є систематичне узагальнення досвіду виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах. Н. Юр'єва та В. Пасічник наголошують на необхідності зміщення акценту з формального аналізу надзвичайних подій і встановлення відповідальності за допущені помилки на дослідження психологічних механізмів професійної поведінки. Особливу увагу доцільно приділяти мотиваційним установкам, способам подолання психоемоційного напруження, особливостям ухвалення рішень та індивідуальним ресурсам, які сприяли або перешкоджали ефективному виконанню завдань. Отримані результати можуть використовуватися для коригування змісту психологічної підготовки та формування у військовослужбовців реалістичних уявлень про характер професійних ризиків [195].

Водночас аналіз критичних інцидентів потребує розмежування професійного розбору виконаних дій і психологічного опрацювання травматичного досвіду. Залучення безпосередніх учасників до обговорення подій має здійснюватися з урахуванням їхнього психологічного стану, без примусового відтворення травматичних переживань і посилення почуття провини. Такий підхід дає змогу використовувати практичний досвід для професійного навчання, мінімізуючи ризик вторинної психотравматизації [195].

В умовах тривалої повномасштабної війни особливого значення набуває модернізація психологічної підготовки військовослужбовців відповідно до характеру бойових навантажень, інтенсивності стресогенних впливів та індивідуальних можливостей особового складу. В. Стасюк та О. Вакулов визначають чотири взаємопов'язані напрями її вдосконалення: індивідуалізацію психологічної підготовки, систематичне моделювання бойових ситуацій, розвиток навичок психічної саморегуляції та посилення психологічного супроводу військовослужбовців [167].

Індивідуалізація психологічної підготовки передбачає врахування особистісних характеристик, рівня стресостійкості, емоційно-вольової регуляції та професійної мотивації військовослужбовців. Її реалізація ґрунтується на попередньому психологічному оцінюванні, розробленні диференційованих тренувальних програм і систематичному моніторингу динаміки психологічного стану. Важливою умовою є підготовка військових психологів і командирів до застосування індивідуалізованих підходів, що забезпечує своєчасне коригування навчальних навантажень та запобігання психологічному виснаженню [167].

Моделювання бойових ситуацій спрямоване на формування адаптивних механізмів реагування в умовах невизначеності, дефіциту часу та підвищеної небезпеки. Перспективним інструментом є використання симуляційних технологій, зокрема віртуальної реальності, що дає змогу відпрацьовувати професійні дії в контрольованому навчальному середовищі. Водночас ефективність таких занять визначається не лише реалістичністю сценаріїв, а й поступовим ускладненням завдань, психологічною безпекою учасників та оцінюванням змін у їхній поведінці й здатності до саморегуляції [167].

Розвиток навичок психічної саморегуляції передбачає систематичне опанування способів контролю психоемоційного напруження, зокрема дихальних технік, прийомів релаксації, концентрації уваги та керованої візуалізації. Їх інтеграція у повсякденну професійну підготовку сприяє

формуванню навичок усвідомленого регулювання власного стану та підтримання працездатності в стресогенних ситуаціях. При цьому результативність навчання потребує регулярного оцінювання та адаптації відповідних методик до індивідуальних особливостей військовослужбовців [167].

Посилення психологічного супроводу охоплює розвиток кадрового потенціалу психологічних служб, забезпечення доступності індивідуального й групового консультування, запровадження систематичного моніторингу психологічного стану та організацію допомоги після критичних інцидентів. Особливого значення набуває підготовка командирського складу до своєчасного розпізнавання ознак психологічної дезадаптації, надання первинної підтримки та організації звернення військовослужбовців до профільних фахівців. Водночас психологічна допомога після травматичних подій має передбачати диференційоване реагування відповідно до вираженості симптомів і потреб особи, а не обмежуватися універсальними профілактичними заходами [167].

Таким чином, запропоновані В. Стасюком та О. Вакуловим напрями відображають необхідність переходу до комплексної адаптивної моделі психологічної підготовки, у якій індивідуальне оцінювання, практичне тренування, розвиток саморегуляції та професійний психологічний супровід становлять взаємопов'язані компоненти. Їх інтеграція в систему військової освіти створює передумови для підвищення психологічної готовності особового складу, підтримання професійної дієздатності та зменшення негативних наслідків тривалого впливу бойового стресу.

Окремим напрямом професійно-психологічної підготовки військовослужбовців є формування готовності до дій в умовах вимушеної ізоляції та можливого потрапляння в полон. С. Белай, О. Керницький та Я. Зінков, узагальнюючи досвід антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил і повномасштабної російської агресії проти України, обґрунтовують необхідність комплексного підходу до такої підготовки. Його

зміст охоплює засвоєння положень міжнародного гуманітарного права, формування уявлень про особливості перебування в полоні, розвиток навичок психічної саморегуляції та ознайомлення з можливими психологічними наслідками вимушеної ізоляції [10].

Важливим аспектом зазначеної підготовки є врахування індивідуально-психологічних характеристик військовослужбовців, зокрема особливостей емоційної регуляції, адаптивності, мотиваційної стійкості та наявних особистісних ресурсів. Дослідники звертають увагу на значення оптимізму, гнучкості поведінки, сформованих переконань і здатності підтримувати особистісні смисли в несприятливих обставинах [10]. Водночас вплив окремих рис особистості на перенесення умов полону не слід абсолютизувати, оскільки психологічні реакції визначаються взаємодією індивідуальних характеристик, тривалості ізоляції, характеру загроз і доступності соціальної підтримки.

Практична складова підготовки передбачає опанування прийомів психофізіологічної саморегуляції, зокрема дихальних технік, способів контролю емоційного напруження та підтримання психологічної активності. Моделювання окремих ситуацій вимушеної ізоляції може застосовуватися лише за умови добровільної участі, попереднього оцінювання психологічного стану військовослужбовців і дотримання вимог безпеки. Не менш важливим є формування реалістичних уявлень про труднощі психологічного відновлення після звільнення з полону та можливості отримання спеціалізованої допомоги [10].

Розширюючи зазначені положення, О. Павлова розглядає психологічну готовність військовослужбовців через взаємозв'язок адаптаційних, емоційно-вольових, комунікативних і психопрофілактичних компонентів. На думку дослідниці, пріоритетними напрямками її розвитку є підвищення стійкості до стресогенних впливів, удосконалення міжособистісної взаємодії, своєчасне виявлення ознак посттравматичних порушень та забезпечення доступності індивідуальної й групової психологічної підтримки. Додаткові можливості

створює використання технологій віртуальної реальності, які дозволяють моделювати складні професійні ситуації в контрольованому навчальному середовищі [112].

Отже, психологічна підготовка військовослужбовців до екстремальних умов має охоплювати не лише формування стійкості до безпосередніх бойових стресорів, а й розвиток здатності до адаптації в ситуаціях тривалої невизначеності, вимушеної ізоляції та подальшого психологічного відновлення. Її результативність залежить від поєднання професійних знань, практичних навичок саморегуляції, індивідуалізованого психологічного супроводу та системної підтримки психічного здоров'я особового складу на різних етапах військової служби.

Зазначені підходи сприяють створенню комплексної системи психологічної підготовки, орієнтованої на те, щоб підтримати психічне здоров'я й оптимізувати діяльність військовослужбовців у військових обставинах. В Україні сьогодні наукові підходи щодо психологічної підготовки військовослужбовців містять у собі комплексні стратегії, які охоплюють теоретичні чинники, методи діагностики й практичні чинники. Один з головних векторів – психологічна резилієнтність, котра націлена на підготовку військових до екстремальних обставин і стресових ситуацій.

О. Павлова акцентує увагу на необхідності врахування психологічних аспектів військового лідерства, міжособистісної комунікації та емоційного інтелекту в процесі професійної підготовки військовослужбовців. Перспективним напрямом дослідництва визначає застосування технологій віртуальної реальності, які створюють можливості для моделювання складних службово-бойових ситуацій та розвитку адаптивних поведінкових стратегій. Водночас ефективність психологічної підготовки пов'язується з індивідуалізацією навчальних програм на основі психодіагностичного оцінювання особистісних характеристик, емоційної стійкості та професійних ресурсів військовослужбовців [112].

А. Чайковський та О. Толмачов визначають важливою організаційно-психологічною умовою професійної готовності формування довірливих відносин між командиром і підлеглими. Здатність командирського складу своєчасно виявляти психологічні труднощі, підтримувати конструктивну комунікацію та організовувати спільний пошук способів їх подолання сприяє зміцненню психологічної стійкості військового колективу. Особливого значення дослідники надають практичним методам підготовки, зокрема тренажерним заняттям, рольовому моделюванню та відпрацюванню алгоритмів поведінки в непередбачуваних ситуаціях. Такі заходи спрямовані на розвиток емоційно-вольової регуляції, оперативності ухвалення рішень і психологічної надійності підрозділів [179].

На організаційному рівні вдосконалення психологічної підготовки передбачає інтеграцію спеціалізованих тренінгів у програми військової освіти, розвиток системи кризового психологічного реагування, розширення доступності психологічної підтримки військовослужбовців та їхніх родин, а також удосконалення реабілітаційної інфраструктури. Важливим напрямом залишається наукове обґрунтування та оцінювання результативності методик психологічної підготовки з урахуванням сучасного бойового досвіду й особливостей психотравмувального впливу війни [179].

Формування психологічної готовності особового складу потребує узгодженого розвитку теоретичних знань і практичних компетентностей, що забезпечують здатність до адаптації, збереження професійної працездатності та прийняття обґрунтованих рішень в умовах тривалого психофізіологічного навантаження. Важливими складовими профілактики негативних наслідків бойового стресу є ознайомлення військовослужбовців з основними проявами стресових реакцій, формування навичок самодопомоги та взаємодопомоги, а також підготовка командирів до розпізнавання ознак психологічної дезадаптації серед підлеглих [150].

Водночас результативність психологічного забезпечення не може оцінюватися виключно за показниками безпосередньої готовності до

виконання бойових завдань. Необхідно враховувати його довгостроковий вплив на психічне здоров'я, професійну адаптацію та соціальне функціонування військовослужбовців. У цьому контексті Г. Чернишов обґрунтовує необхідність забезпечення безперервності психологічної підтримки після завершення військової служби шляхом розвитку мережі державних і громадських центрів комплексної допомоги ветеранам. Їхня діяльність має поєднувати психологічний, медичний, соціальний і правовий супровід із підтримкою професійної реінтеграції, продовження освіти та відновлення сімейних взаємин [182].

Таким чином, удосконалення психологічної підготовки військовослужбовців доцільно розглядати як безперервний процес формування, підтримання та відновлення психологічної готовності, що охоплює всі етапи військово-професійної діяльності. Його ефективність визначається поєднанням індивідуалізованих навчальних технологій, психологічно компетентного командування, систематичного психопрофілактичного супроводу та доступності спеціалізованої допомоги. Такий підхід створює передумови не лише для підвищення результативності виконання службово-бойових завдань, а й для збереження психічного здоров'я військовослужбовців та їхньої подальшої соціальної адаптації.

На наш погляд, центральним елементом у психологічній підготовці військовослужбовців воєнний посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Психологічна підготовка військовослужбовців ставить за мету не тільки вироблення стресостійкості до бойових умов, а також і профілактику психічних розладів, насамперед, ПТСР. Коли підготовка відбулася недостатнім чином, небезпека розвитку ПТСР після бойового досвіду суттєво збільшується.

Тобто, у військовослужбовців, котрі відбували службу без відповідної психологічної підготовки, ризику появи ПТСР є суттєво вищими, насамперед після того, якщо пережиті бойові травми, втрати побратимів або полон. Військовослужбовці, які мають ознаки ПТСР, здатні мати схильність до

агресивної поведінки; депресивних станів; порушень дисципліни; самогубств. Через це питання оптимізації підготовки вважається не тільки турботою про психічне здоров'я, а також складовою національної безпеки.

У табл. 3.3 сформуємо перелік основних заходів щодо попередження розвитку ПТСР та шляхів його лікування після закінчення бойових дій. Наведені дані демонструють комплексний підхід щодо запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців на різних стадіях проходження служби, зокрема до, у ході й після участі у бойових діях. Розгляд психологічних чинників вказує на те, що кожній з цих стадій притаманні виклики, що вимагають заходів профілактичного й реабілітаційного характеру.

Таблиця 3.3

Перелік основних заходів щодо попередження розвитку ПТСР та шляхів його лікування після закінчення бойових дій

Етап	Основні психологічні аспекти	Заходи попередження ПТСР	Шляхи лікування ПТСР
До бойових дій	– тривожні очікування – відчуття невизначеності у майбутньому – підвищення недовіри до військового командування – поява сімейних переживань	доцільно проводити системну психологічну підготовку; формувати стресостійкість; проводити тренінги саморегуляції та заходи з психологічної просвіти; ознайомлювати з реаліями бойових дій	не застосовується на цьому етапі
Під час бойових дій	– проживання хронічного стресу – тривожність від втрати побратимів – підвищене почуття провини – ознаки психоемоційного виснаження – проживання травматичних подій (поранення, полон тощо)	доцільно підтримувати побратимство; проводити роботу з військовими психологами у місцях бойових дій; проводити ротацію з метою відпочинку на фізичному та психологічному рівні; здійснювати психологічну підтримку командиром	доцільно здійснювати первинну психологічну допомогу; проводити техніки стабілізації емоційного стану

Після бойових дій	– ознаки порушення сну, соціальна ізоляція – підвищення агресії або апатії – поява суїцидальних думок – виникнення труднощів адаптації до мирного життя	доцільно супроводжувати протікання психічного розладу демобілізованих психологами; проводити реінтеграційні програми; проводити психологічну роботу з родинами військовослужбовців; моніторити їх психічний стан	доцільно проводити індивідуальну та групову психотерапію (CBT, EMDR тощо); за потреби призначати медикаментозне лікування; проводити роботу з сім'єю; підтримувати ветеранів через спільноти та у середовищі реабілітаційних центрів
-------------------	--	--	--

Джерело: власна розробка автора

На передбойовому етапі важливою є підготовка військовослужбовців до можливого бойового стресу. Тут ключову роль відіграє формування психологічної стійкості, навичок саморегуляції та усвідомлення можливих психотравмуючих наслідків. Зазначені заходи дозволяють зменшити ризик дезадаптації в умовах реальної бойової обстановки.

У період безпосередньої участі в бойових діях актуальними стають такі негативні психологічні фактори, як втрата побратимів, відчуття провини, небезпека для життя і довготривалий стрес. В цьому випадку вагомим вважається не тільки особистий ступінь стресостійкості, а й існування допомоги зі сторони командирів та побратимів. Значення військових психологів у згаданому аспекті критичне, тому що вчасна реакція на перші ознаки психоемоційного виснаження здатне уникнути утворення гострих стресових реакцій.

На післябойовому етапі найбільш часто виражаються симптоми ПТСР, а саме тривожні розлади, агресивні й депресивні стани, складнощі з пристосуванням до мирного життя. В цьому разі дієвими вважаються програми реінтеграції, робота із сім'ями військовослужбовців, індивідуальна й групова психотерапія і, крім того, участь ветеранів у товариствах підтримки. Насамперед увага потрібна військовослужбовцям, котрі

виражають думки суїцидального характеру або в яких є симптоми тяжкої депресії – їм потрібна кваліфікована медико-психологічна допомога.

Ефективна протидія ПТСР ймовірна тільки в разі регулярної, багаторівневої психологічної допомоги, котра має інтегруватися в усі етапи служби військовослужбовця – від мобілізації до демобілізації й повернення до цивільного життя. Такий підхід допомагає не тільки зберегти психічне здоров'я військових, а також покращити їх боєздатність і загальний рівень національної безпеки.

Висновки до розділу 3

1. Узагальнення проблемних аспектів та відповідних шляхів їх подолання через призму п'яти ключових механізмів державної освітньої політики свідчить про потребу системного, міжвідомчого й стратегічно спрямованого підходу до реформування сектора підготовки військовослужбовців в Україні. Кожен механізм, а саме нормативно-правовий, організаційний, фінансовий, кадровий і мотиваційний, відіграє взаємопов'язану роль і здійснює вплив як на загальну результативність системи освіти, так і прямо на рівень бойової здатності ЗСУ. Так, без модернізації нормативної бази не можна формувати правові основи, щоб вводити стандарти НАТО; без успішної організаційної реформи не можна гарантувати координацію між відомствами та результативну структуру військових вищих навчальних закладів; без сталого забезпечення фінансами неможливо оновлювати матеріально-технічну базу й освітню сферу; без кваліфікованого персоналу – втілювати змістовно-методичні зміни; без сильної мотиваційної політики не можна втримати спеціалістів та заохочувати постійний професійний розвиток. Оптимізація механізмів підготовки військовослужбовців повинна ґрунтуватися на інтегрованій моделі управління змінами, в якій кожен механізм зміцнює інший,

формуючи цілісну та дієздатну систему військової освіти, що спроможна бути адекватною не тільки новітнім викликам війни, а і завданням повоєнного відновлення й довгострокового стратегічного розвитку оборонної сфери України.

2. Запропоновано наступні напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні в контексті повномасштабної російсько-української війни: адаптація навчальних програм до умов сучасної війни; впровадження сучасних технологій логістики; розробка освітніх онлайн-платформи для тиловиків; використання цифрових симуляторів та VR/AR-технологій; поглиблення співпраці з країнами-партнерами; розвиток мережі спеціалізованих навчальних центрів; забезпечення міжвідомчої координації та взаємодії; формування психологічної готовності та стресостійкості; підвищення престижу та мотивації тилових спеціальностей; забезпечення гнучкості та мобільності системи підготовки.

3. З'ясовано, що запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу серед військовослужбовців потребує цілісного підходу, який включає всі стадії їх участі в бойових діях – до, під час та після виконання бойових завдань. Кожній зі стадій характерні психологічні виклики, котрі вимагають адекватних заходів реагування. Передбойовий етап потребує зосередження на профілактичній психологічній підготовці, зростанні навичок саморегуляції й виробленні мотиваційної готовності до служби. Під час бойових дій насамперед вагомим вважається існування ефективної психологічної підтримки, як зі сторони спеціалістів, так і командного складу, що допомагає зменшити ступінь гострого стресу й запобігти емоційному вигоранню. Після завершення бойових дій головне – вчасна діагностика симптомів ПТСР, забезпечення кваліфікованої психологічної допомоги, формування програм реабілітації й соціальної реінтеграції ветеранів. Тільки поетапна, комплексна система заходів, націлена на запити військовослужбовців у розвитку їх психоемоційного стану, дасть можливість

дієво запобігти процесу зростання ПТСР і буде сприяти збереженню людських ресурсів ЗСУ.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні розв'язано важливу наукову проблему, яка полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її реалізації в Україні, відповідно до чого сформульовано такі висновки та рекомендації.

1. У дисертаційному дослідженні поняття державної освітньої політики у військовій сфері варто розуміти цілеспрямованою, комплексною, нормативно закріпленою та стратегічно організованою діяльністю органів державної влади у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони, яка зосереджена на розробленні, впровадженні та коригуванні системи військової освіти і освітньої підготовки військовослужбовців для забезпечення національної безпеки, формування кадрового потенціалу Збройних Сил України, адаптації до змін безпекового середовища та інтеграції у євроатлантичний простір, що охоплює: комплекс стратегічних цілей та пріоритетів в освітньому забезпеченні оборонного сектору; сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку. Подібна політика націлена на гарантування якісної освіти, що пов'язує теоретичні знання, практичні навички й морально-психологічну стійкість військового персоналу. Її основними складовими є: сукупність нормативно-правових засад функціонування системи військової освіти; інституційне забезпечення управління; синергію ресурсного, кадрового та науково-методичного забезпечення, а також механізмів моніторингу, оцінювання ефективності та адаптації до викликів сучасної війни, гібридних загроз та технологічного розвитку.

2. Окреслено специфіку освітньої підготовки військовослужбовців у мирний час та в умовах воєнного стану. Порівняльний аналіз вказує на значні відмінності у цілях, змісті, формах та методах навчання. Коли в мирний час освітньому процесу в основному властиві планові, академічно збалансовані особливості, спрямовані на довгострокове вироблення фахових компетентностей, то на фоні воєнного стану фокус зміщується в напрямку швидкості, прикладної практики, психологічної витривалості, а також бойової готовності. Навчання на час активних бойових дій набуває гнучкості, стає децентралізованим, орієнтованим на виживання, результативне здійснення бойових завдань та оперативне засвоєння критично значущих навичок. Подібний підхід потребує оновлення суті військової освіти, залучення спеціалістів, що мають реальний бойовий досвід, і, крім того, розвитку системи мобільної та дистанційної підготовки. Іншими словами, воєнний стан робить актуальною необхідність в адаптивній, багаторівневій системі військової освіти, яка спроможна швидко реагувати на безпекові виклики сьогодення.

3. Досліджено зарубіжний досвід організації освітньої підготовки військовослужбовців. З'ясовано, що у провідних країнах світу національна військова освіта є основою утворення інтелектуальних й духовних ресурсів військового корпусу, що гарантує захист держави, а також її національних інтересів. Загальними напрямками розвитку національних систем військової освіти провідних держав світу вважаються наступні: виконання завдань збройних сил стосовно гарантування національних інтересів та національної безпеки; розгалуження мережі військових навчальних закладів, навчальних центрів, полігонів з підготовки військових спеціалістів різних категорій та рівнів; опертя на національну культуру, традиції та найліпший світовий досвід щодо підготовки військових фахівців; значна результативність управління підготовкою військових спеціалістів на всіх ієрархічних рівнях, обміркована інтеграція з цивільною освітою; випереджувальний розвиток військової освіти стосовно практики щоденного функціонування збройних

сил; суворі вимоги стосовно якості підготовки військових кадрів, насамперед її практичного компонента; застосування найбільш новітніх інформаційних технологій та досягнень науки щодо підготовки військових спеціалістів; безперервність та послідовність підготовки та підвищення кваліфікації військових спеціалістів різних категорій; різносторонність та достатній обсяг фінансового й матеріально-технічного забезпечення підготовки військових фахівців; міжнародна співпраця у військово-освітньому секторі; вихід на глобальний ринок військових освітніх послуг. Неодмінна вимога під час навчання як кадрових військових, так і військових резерву, - спрямованість на виконання тих цілей та завдань типів збройних сил, які встановлені у воєнній доктрині держави. Зауважено, що національні інтереси та гарантування національної безпеки країни вважаються основою та сильним чинником розвитку військової освіти.

4. Виявлено, що комплексний механізм державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців є цілісною системою таких механізмів: нормативно-правового (включає сукупність законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів, інструкцій, листів Міністерства оборони України, Міністерства освіти та науки України, наказів Генерального штабу Збройних сил України та ін.); організаційного (включає ряд суб'єктів державного управління, якими реалізується вища військова освіта, здійснюється постановка цілей, завдань, функцій, методів управління); фінансового (включає ряд інструментів державного управління у сфері фінансового забезпечення процесу підготовки фахівців військового спрямування у вищих військових навчальних закладах); кадрового (включає систему заходів з добору, підготовки, перепідготовки, атестації та підвищення кваліфікації викладацького складу та командирів-інструкторів військових навчальних закладів; забезпечення стабільності кадрового потенціалу, впровадження стандартів лідерства, педагогічної майстерності, а також об'єктивної оцінки професійної відповідності персоналу);

мотиваційного (включає ряд адміністративних та соціально-економічних стимулів, покликаних до спонукання вищих військових навчальних закладів створювати умови для належного забезпечення якості освіти).

5. Здійснено аналіз структури та особливостей системи військової освіти в Україні та виявлено, що система військової освіти в Україні складна і багаторівнева, що дозволяє їй виконувати ключову роль із забезпечення обороноздатності держави, готуючи висококваліфікованих військових кадрів. До неї входять різні рівні освіти від базової до наукової, у контексті чого відбувається як підготовка курсантів і слухачів, так і підвищується кваліфікація, перепідготовка та наукове зростання офіцерського складу. Структура цієї системи побудована на базі вищих військових навчальних закладів, факультетів і кафедр військової підготовки у цивільних закладах вищої освіти, а також навчальних центрів, військових ліцеїв та наукових установ. Особливість вітчизняної військової освіти полягає у її інтегрованості до загальнодержавної системи вищої освіти з одночасним дотриманням специфічних вимог безпеки, дисципліни та бойової підготовки. Комплекс навчальних програм орієнтованих на сучасні стандарти, включає стандарти НАТО, чим забезпечується його сумісність з міжнародними партнерами. Ще один важливий аспект полягає у поєднанні теоретичної підготовки та практичної діяльності, в тому числі піз час стажування, польових навчань та бойового досвіду викладачів. До того ж, система військової освіти характеризується значною розгалуженістю інфраструктури та готує фахівців за різними спеціальностями: командирська, технічна, гуманітарна, медична тощо. Вона також спрямовується на розвиток лідерського потенціалу, морально-психологічної стійкості та високої національної свідомості майбутніх військовослужбовців.

6. Виокремлено проблеми та виклики у сфері підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану, зокрема: організаційно-структурні проблеми (система військової освіти в Україні досі базується на застарілих структурних підходах, що не відповідають сучасним вимогам

безпеки); змістовно-методичні проблеми (навчальний процес не має адаптованих до сучасних реалій та стандартів НАТО освітніх програм); кадрові проблеми (суттєвим викликом є нестача висококваліфікованих викладачів, особливо тих, хто має реальний бойовий досвід. Слабке залучення фахівців з країн НАТО, а також конкуренція з приватним сектором ускладнює формування стабільного кадрового потенціалу системи військової освіти); матеріально-технічні та інфраструктурні виклики (відсутність новітніх симуляторів, озброєння, мультимедійного обладнання та недостатнє фінансування обмежують можливості ефективного навчання); психолого-педагогічні проблеми (недостатня увага приділяється формуванню патріотичного світогляду та психологічній підтримці курсантів і військовослужбовців); інноваційно-технологічні виклики (упровадження новітніх освітніх технологій, зокрема ІКТ та дистанційного навчання, відбувається повільно); фізична підготовка та здоров'я (проблеми фізичної підготовки проявляються у слабкій організації занять у штабах та навчальних центрах, нестачі спеціалістів, а також відсутності цілісної системи педагогіки фізичної підготовки); соціальні та мотиваційні аспекти (низький престиж військової служби, обмежений соціальний захист, відсутність належних медичних послуг та житла знижують мотивацію до служби).

7. З'ясовано, що оптимізація механізмів державної освітньої політики в секторі підготовки військовослужбовців потребує здійснення системних реформ на всіх рівнях. Інтеграція правових, організаційних, кадрових, фінансових і мотиваційних інструментів дасть можливість сформувати результативну, гнучку й стійку модель військової освіти, що здатна бути відповідною новітнім викликам війни, а також післявоєнної відбудови. Відповідно до цього, результатами реалізації запропонованих шляхів удосконалення комплексного механізму державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців є такі: підвищена якість та актуальність освітніх програм у відповідності з бойовими реаліями; зміцнений кадровий потенціал вищих військових навчальних закладів за рахунок підготовки,

залучення та мотивації фахівців; модернізована матеріально-технічна база та цифрова інфраструктура; ефективна міжвідомча координація; сприятливі соціальні, психологічні та мотиваційні умови, завдяки яким можна підготувати професійних, стійких і патріотично орієнтованих захисників України.

8. Розроблено напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні. Виявлено, що в умовах війни тилове забезпечення виявилось не просто допоміжною, а стратегічною функцією армії, котра потребує не тільки існування матеріального потенціалу, а також і значного ступеня професійної компетентності особового складу, який відповідальний за логістику, медичну допомогу, надання техпослуг й постачання. Сучасний стан війни показав, що усталені підходи до підготовки тиловиків більше не є відповідними запитам часу. Вони повинні доповнюватися й переосмислюватися, зважаючи на досвід бойових дій, стандарти НАТО, виклики асиметричної війни, а також технологічні зміни. Введення рішень інноваційного характеру, як-от автоматизованих систем управління ресурсами, цифрових платформ, безпілотників, VR/AR-симуляторів, штучного інтелекту і 3D-друку, істотно покращить результативність навчального процесу та збільшить оперативні змоги тилових структур. Покращення підготовки тилових військовослужбовців повинне здійснюватися в аспекті пристосування суті освіти, введення сучасних технологій, розвитку міжвідомчої взаємодії, створення належних умов для мобільності навчального процесу й зростання престижу тилової служби. Тільки комплексний підхід до перетворення згаданої галузі дасть можливість сформувати дієву, гнучку й стабільну систему тилового забезпечення, яка здатна реагувати на нинішні виклики війни і загрози в перспективі.

9. Надано рекомендації щодо оптимізації психологічної підготовки військовослужбовців в Україні. Обґрунтовано, що центральним елементом у психологічній підготовці військовослужбовців воєнний посттравматичний

стресовий розлад (ПТСР). Психологічна підготовка військовослужбовців ставить за мету не тільки вироблення стресостійкості до бойових умов, а також і профілактику психічних розладів, насамперед, ПТСР. Коли підготовка відбулася недостатнім чином, небезпека розвитку ПТСР після бойового досвіду суттєво збільшується. Запобігання розвитку пост-травматичного стресового розладу серед військовослужбовців потребує цілісного підходу, який включає всі стадії їх участі в бойових діях – до, під час та після виконання бойових завдань. Кожній зі стадій характерні психологічні виклики, котрі вимагають адекватних заходів реагування. Передбойовий етап потребує зосередження на профілактичній психологічній підготовці, зростанні навичок саморегуляції й виробленні мотиваційної готовності до служби. Під час бойових дій насамперед вагомим вважається існування ефективної психологічної підтримки, як зі сторони спеціалістів, так і командного складу, що допомагає зменшити ступінь гострого стресу й запобігти емоційному вигоранню. Після завершення бойових дій головне – вчасна діагностика симптомів ПТСР, забезпечення кваліфікованої психологічної допомоги, формування програм реабілітації й соціальної реінтеграції ветеранів. Тільки поетапна, комплексна система заходів, націлена на запити військовослужбовців у розвитку їх психоемоційного стану, дасть можливість дієво запобігти процесу зростання ПТСР і буде сприяти збереженню людських ресурсів ЗСУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Алещенко В. Розвиток психологічної підготовки військово-службовців у Збройних Силах України до дій у стресогенних умовах. Вісник Національного університету оборони України. 2025. Вип. 3. С. 16-24
2. Ананьїн В. О., Уваркіна О.В. Українська військова освіта: євроатлантичні вектори трансформації. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2024. № 1. С. 38-43.
3. Ананьїн В., Пучков О., Уваркіна О. Актуальні проблеми військової освіти в умовах політичного сьогодення. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3. С. 163-168.
4. Андрощук А. Р. Особливості реалізації принципу гендерної рівності в Збройних Силах України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-08>.
5. Аніщенко В. О. Національно-патріотичне виховання офіцерів як невід'ємна складова військової освіти. Перспективи та інновації науки. 2025. № 5. С. 196-209.
6. Артамощенко В. Метод оцінювання спроможностей системи військової освіти за компонентами DOTMLPF-Q. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. № 2(81). 2024. С.130-138.
7. Баглай М. В. Виховання громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти: теоретичний аспект. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2023. № 81. С. 124-130.
8. Базова загальновійськова підготовка в Україні. Що потрібно знати студентам та їхнім батькам. URL: <https://veteranmedia.org/bazova->

zagalnovijskova-pidgotovka-v-ukrayini-shho-potribno-znaty-studentam-ta-yihnim-batkam.

9. Бех І. Д., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/HNAESU_2023_5_2_5

10. Белай С., Керницький О., Зінков Я. Проблеми формування психологічної готовності військовослужбовців Національної Гвардії України до можливого потрапляння у полон. URL: <https://chiz.nangu.edu.ua/article/download/318438/308768/737810>.

11. Богунов С., Черних О., Черних Ю. Організація підготовки офіцерів для Збройних Сил республіки Латвія. Зб. наук. праць ЦВСД. 2019. №1. (39). С.31

12. Бойко О., Ляшенко В., Шидлюх В. Вивчені уроки досвіду змішаного навчання у системі професійної військової освіти. Молодь і ринок. 2025. № 1. С. 7-13.

13. Бузід А. М. Модель лідерства у військовій освіті: порівняльний аналіз на основі світових підходів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2024. Вип. 3. С. 16-27.

14. Буяло О. В., Зайцев О.В. Аналіз можливостей використання цифрових бібліотек в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. 2025. № 58. С. 53-58.

15. В Міноборони створили новий Департамент планування тилового забезпечення. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-minoborony-stvoryly-novyi-departament-planuvannia-tylovoho-zabezpechennia>.

16. Васильєв О. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку військової освіти. Військова освіта. 2022. № 1(45). С. 9–22.

17. Вербовенко О., Тушко К. Практика реалізації військової освіти (світовий досвід). Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування». 2024. № 7 (35). С. 76-89

18. Військова освіта. Міністерство оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/vijskova-osvita>.

19. Військова освіта. Пилипчук Р. В. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL : <https://esu.com.ua/article-34459>.

20. Вітер Д., Мітягін О. Професіоналізація військової освіти в Україні: головні напрямки, зміст та перспективи. Військова освіта. 2020. 1(41). С 81-90.

21. Вітченко А., Осьодло В. Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін. Наука і оборона. 2019. № 2. С. 44-50.

22. Вовкотеча О. М. Академічна доброчесність здобувачів в освітньому середовищі закладів вищої військової освіти. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2024. Вип. 2. С. 5-9.

23. Гашенко С., Семенюк В. Основні проблеми впровадження стандартів НАТО у навчальний процес ВВНЗ та ВНП ЗВО. Місце військового права в системі підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони України. Харків:Право. 2024. С.163-164.

24. Гедікова Н. П. Державна політика у сфері вищої освіти України в контексті європейських освітніх стандартів. Сучасне суспільство, 2016. № 1(11). С. 4-17.

25. Генеральний штаб Збройних Сил України. Офіційний сайт. URL: <https://mod.gov.ua/pro-nas/generalnij-shtab-zbrojnih-sil-ukrayini>.

26. Гнатюк Т. Загрози національній безпеці у сфері функціонування вищих військових закладів освіти. Академічні візії. 2024. № 28. С. 1–13.

27. Гнидюк О., Куценко А. Фізична підготовка військовослужбовців, основні проблеми та шляхи вирішення. Академічні студії. Серія : Педагогіка. 2022. Вип. 2. С. 36-41.

28. Горбатюк А. А. Використання штучного інтелекту у процесі формування компетентностей освітнього лідерства майбутніх військово-службовців Національної гвардії України. Педагогічні науки: теорія та практика. 2024. № 1. С. 44-49.

29. Горячева К.С., Рижиков В.С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки наближеної до бойової. Молодь і ринок. Дрогобич, 2018. Вип. № 7 (162). С.17-22.

30. Грень Л. М. Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічний аспект змісту та практики використання. (Монографія). Харків: НУЦЗУ. 2020.

31. Грень Л. М., Грибко, О. В. Державна політика у сфері освіти: шляхи реалізації. Теорія і практика управління соціальними системами, 2022. №4, С. 75-88.

32. Гридчина В. Впровадження стандартів НАТО у військову освіту. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2024. Вип. 4. С. 5-9.

33. Гулей К. Особливості сучасної системи підготовки військових фахівців у країнах - членах НАТО та в Україні. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2024. № 1. С. 40-49.

34. Гуляк О. В. Взаємодія освіти та науки у військовій сфері як стратегічний пріоритет державного управління в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. № 2(29). С. 63–67. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/2/12.pdf>.

35. Гуляк О.В. Принципи управління військовою освітою. Публічне управління у сфері державної безпеки та оборони громадського порядку, 2021. Вип. 24. С. 108-113.

36. Гурковський В. І., Вербовенко О. П., Семенко Л. М. Трансформація військової освіти України через впровадження інноваційних педагогічних технологій під час війни. Суспільство та національні інтереси. Київ, 2024. № 7 (7). С. 133-144.

37. Данилов В. Особливості формування іміджу Збройних Сил України. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 88-95.

38. Денисенко Є. Формування професійної підготовки офіцерів в освітньому середовищі сучасного військового закладу вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 68(1). С. 238-244.

39. Державна служба якості освіти України. Офіційний сайт. URL: <https://sqe.gov.ua>.

40. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. К.: ЗАТ «Нічлава», 2003. 239 с.

41. Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. Результати комплексного дослідження березень-квітень 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/socialgroup-discr>.

42. Довгань В.І., Бестюк А.І. Структура механізмів державного управління вищою військовою освітою в Україні. Наукові перспективи. 2021. №1 (7). С. 405-419.

43. Доктрина з організації підготовки у ЗСУ. URL: <https://ivms.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/doktryna-z-organizacziyi-pidgotovky-u-zsu.pdf>.

44. Доценко Л., Максименко Н. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців строкової служби в умовах військової частини. Вісник Національного університету оборони України. 2019. № 2 (52). С. 49-55.

45. Жиздюк Г. Адаптація військової освіти в Україні до стандартів НАТО: виклики та перспективи. Академічні візії. №29. 2024. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/979/879>.

46. Жовковський В. Д. Розвиток організаційної структури, форм та способів роботи тилу в операціях Великої Вітчизняної війни. Матеріали

ювілейної військово-наукової конференції Академії, Тилу та транспорту, присвяченої тридцятиріччю перемоги Радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Роль тилу Радянських Збройних Сил у досягненні перемоги у Великій Вітчизняній війні. Під редакцією В. Д. Жуковського. Ленінград : ВАТТ, 1975, 119 с.

47. Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти. Правова держава: щорічник наук. пр., 2010. №14. С. 20-28.

48. Задубінний А. Після внесення змін до чинного законодавства система військової освіти запрацює – перший заступник Міністра оборони. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/07/pislya-vnesennya-zmin-do-chynnog-o-zakonodavstva-systema-vijskovoyi-osvity-zapraczyuye-po-novomu-pershyj-zastupnyk-ministra-oborony-ivan-rusnak>.

49. Зайцев І. Підготовка майбутніх офіцерів збройних сил за кордоном: досвід та перспективи для української системи військової освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 6 (110). С. 114.

50. Зелений І. І. Ключові компоненти неперервного професійного зростання офіцерів. Теорія та методика навчання та виховання, 2023. № 55. С. 52-62.

51. Зелений І. І., Боярська-Хоменко А.В. Професійний саморозвиток офіцерів розвідки у контексті реалізації принципу освіти впродовж військової кар'єри. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2024. Вип. 1. С. 86-97.

52. Зелений І.І. Реалізація принципу неперервності у контексті трансформації системи військової освіти. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи, 2023. № 61. С. 19-29.

53. Зельницький А. М. Вища військова освіта: основи забезпечення та гарантування якості підготовки військових фахівців. Вісник національного авіаційного університету. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12484/16879>.

54. Іванюк І. В. Освітня політика. Київ: Університет економіки та права «КРОК». 2006.

55. Іжа М. М. (Ред.), Бодров В. Г. (Ред.) та ін. Галузеве управління. (Т.4). Ю. В. Ковбасюк та ін., Енциклопедія державного управління. (У 8 т.). Київ: НАДУ. 2011.

56. Ільїч Л. М., Яковенко І.В., Акіліна О.В. Розробка концепції миротворчої освіти в Україні в умовах військово-політичних реалій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2025_2_9.

57. Кабінет Міністрів України. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

58. Кадієвська І. А., Остапчук Т.С. Використання можливостей позитивної психології для розвитку лідерства у військовій освіті (соціально-філософський аспект). «Перспективи». Соціально-політичний журнал. 2023. № 4. С. 85–90.

59. Кадієвська І. А., Остапчук Т.С. Новий вектор розвитку військової освіти в Україні (соціально-філософський аспект). Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. 2024. Вип. 2. С. 46-52.

60. Карпенко В. Забезпечення якості професійної військової освіти: досвід США для України. Військова освіта. К.: НУОУ. 2023. № 1 (47). С. 92-99

61. Карпенко В. Підготовка офіцерів-лідерів Десантно-штурмових військ: досвід США для України. Військова освіта. № 2(42). С. 144-154.

62. Качан Є. П. Принципи та методи формування регіональної політики ринку праці. Зайнятість та ринок праці: Міжвідом. наук. зб. К., 2001. Вип. 15. С. 3-16.

63. Клячко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. Збірник наукових праць Національної академії Державної

прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2022. № 1(1). С. 90-104.

64. Коваль В.П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Канд. доктора філософії. Право. Харків. 2021. 225 с.

65. Ковбасюк Ю. В. (Ред.), Трощинський В.П. (Ред.), Сурмін Ю. П. (Ред.-Укл.), Бакуменко В. Д. (Укл.), Михненко А. М. (Укл.) та ін. Енциклопедичний словник з державного управління. Київ: НАДУ. 2010.

66. Козубцов І. Проблеми підготовки мобілізованих кадрів для сектору безпеки і оборони України мобільними тренувальними групами зі зв'язку. Місце військового права в системі підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони України: Перша науково-практична конференція Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: тези доп. (Харків, 21 березня 2024 р.). Харків : Право. 2024. С. 109-110.

67. Колодій І. С. Сучасні тенденції державної освітньої політики України. Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. тез доп. XI наук.-практ. конф., 30 бер. - 4 квіт. 2015р. (с. 235-239). Львів: Вид-во Львівської політехніки.

68. Конаржевська В. Досвід Збройних Сил Німеччини у підготовці майбутніх офіцерів до здійснення стратегічних комунікацій. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». 2018. №60. С. 190.

69. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

70. Концепція трансформації системи військової освіти, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022р. № 1490. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>.

71. Корупційні ризики під час здійснення централізованих тилових закупівель для ЗСУ. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp->

content/uploads/Pages/75/86/75864b28ba53e97ab6be0a8447d58f6a4a7897b1e24a219d36a9b821fd8443314096827.pdf.

72. Колосов А. Принципи, форми та методи навчання та виховання підлеглих. Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності офіцерів. Орієнтир. 2012. № 6.

73. Кравець Т. Переваги та виклики впровадження системи Moodle у військову освіту. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2024. № 3. С. 77-93.

74. Кравець Т., Баган А. Підвищення успішності курсантів через рейтинг: військовий освітній контекст. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2025. Вип. 1. С. 36-44.

75. Крамаренко К.М. До питання аутсорсингу в логістичному забезпеченні НГУ. Науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України 18 грудня 2018 року м. Харків. URL: <https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2018/6%20%20%20%20%2018.12.2018%20Zbirnyk%20tez%20NPK.pdf>.

76. Красняков Є. В. Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект. (Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.01). Київ. 2012.

77. Кремень В. Г. (Ред.) та ін. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України. Київ: Юрінком Інтер. 2008.

78. Крисюк С. В. Відділ освіти. Державні органи управління освітою. Децентралізація. Демократизація управління освітою. Методи управління. Централізація. Цілі освіти. Енциклопедія освіти. - К.: АПН України, Юрінком Інтер, 2008.

79. Крисюк С. В. Державне управління освітою. (Навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління освітою»). Київ: НАДУ. 2009.

80. Ктіторов М. Сучасний стан розвитку системи військової освіти як складової загальнодержавної системи освіти. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2023. № 92(1). С. 59–64.

81. Кубявка Л. Б., Шевченко А.М., Кубявка М.Б. Негативні впливи динамічного оточення на програми цифровізації військової освіти. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2023. № 79. С. 103-113.

82. Кузьменко В.В. Провідні тенденції розвитку військової освіти в Україні на початку ХХІ століття. Збірник наукових праць «Педагогічний альманах», 2021. №. 50. С. 202-210.

83. Курапов А., Калайцакі А., Келлер В., Данилюк І., Ковач Т. Психічний вплив поточної російсько-української війни через 6 місяців після російського вторгнення в Україну. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. Т. 14. DOI : <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1134780>

84. Литвиновський С.А., Лісовенко Д.В., Полящов С.В. Пропозиції щодо удосконалення планування продовольчого забезпечення підрозділів збройних сил України під час підготовки і в ході ведення бойових та інших дій. Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України. 2020. Вип. 1 (35). С. 87-93.

85. Лойшин А., Кивлюк В., Ткач І. Аналіз розвитку теорії воєнної науки за напрямом тилового забезпечення військ (сил) у ході німецько-радянської війни. *Social development & Security*. 2021. Vol. 11, Iss. 4. С. 81-102.

86. Мазуренко Л. Використання технологій віртуальної реальності у військовій освіті. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2024. Вип. 3. С. 26-32.

87. Максимець В., Вівсяна В. Співробітництво України та НАТО у протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації (2022–2023 рр.). Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. № 2 (58). 2023. С. 74–80.

88. Малярєнко А. Шляхи удосконалення процесу фізичної підготовки військовослужбовців збройних сил України. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 6. 2018. С. 54–58.

89. Малярчик К. М. Поняття та сутнісні характеристики державної освітньої політики. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2014. № 1. С. 134-144.

90. Марків О. Т., Зарівна О.Т., Марків І.П. Науково-освітні пріоритети використання штучного інтелекту для формування військового потенціалу України. Освітньо-науковий простір. 2024. Вип. 6(1). С. 66-75.

91. Марушкевич А. А. Формування іншомовної комунікативної компетентності у курсантів закладів вищої військової освіти немовних спеціальностей. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2024. Вип. 2. С. 55-59.

92. Механізми координації та співпраці між військовими та освітніми інституціями для досягнення спільних цілей. Україна до НАТО. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/mekhanizmy-koordynatsii-ta-spivpratsi-mizh-viyskovymy-ta-osvitnimy-instytutsiiamy-dlia-dosiahnennia-spilnykh-tsiley>.

93. Міністерство оборони посилює соціальний захист курсантів ВВНЗ. Міністерство оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/news/ministerstvo-oboroni-posilyuye-soczialnij-zahist-kursantiv-vvnz>.

94. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL: <https://mod.gov.ua>.

95. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua>.

96. Мірненко В., Вітер Д., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. Військова освіта. 2023. Вип. 2 (48). С. 9–18. DOI: 10.33099/2617-1775/2023-02/9- 17.

97. Мірненко В., Оліферук В. (Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. Військова освіта. 2023. С. 9-17.
98. Мітягін О. Освіта та індивідуальна підготовка у країнах НАТО. Військова освіта. К. :НУОУ. 2021.№2 (44). С. 131-14
99. Мітягін О., Вітер Д., Карпенко В. Формування моделі професійної військової освіти в Україні з урахуванням процедур оперативного планування НАТО. Військова освіта. 2021. № 1 (43). С. 64-78.
100. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 344 с.
101. Мотика С. Характеристика сучасного стану, перспективи розвитку та трансформація військової освіти України в умовах сучасного розвитку Збройних Сил України. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 7(21). С. 397–405.
102. Мямлін С. В. Інноваційні технології для тилового забезпечення військ. Наука та прогрес трансп. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. 2017. № 6. С. 102-115.
103. Наливайко Л. П. Трансформація державної освітньої політики в Україні в умовах євроінтеграції. Право і суспільство, 2015. №3(3). С. 31-36.
104. Нанівський Р., Жукова А., Матіїв Ю., Дзюба Я. Участь у наукових товариствах як інструмент розвитку іншомовної компетентності здобувачів військових закладів освіти. Освіта. Інноватика. Практика. 2025. Т. 13, № 4. С. 40-46.
105. Наугольник Л. Психологічні особливості індивідуальних відмінностей в реагуванні на стрес. Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (21-22 березня 2014 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південа фундація педагогіки», 2014. С. 27–30.
106. Нещадим М. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Київський університет, 2003. 852 с.

107. Ногас Н. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. Актуальні проблеми правознавства, 2020. № 1(21). С. 87-95.

108. Обґрунтування кваліфікаційних вимог до підготовки військових фахівців у галузі знань «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» відповідно до стандартів країн-членів НАТО. Звіт про науково-дослідну роботу, № держреєстрації 0120U000210. Київ: НУОУ, 2020. 238 с.

109. Онаць, О., Чижевський, Б. Державна освітня політика як соціально-політичний феномен в умовах децентралізації. Український Педагогічний журнал, 2024. № (3). С. 87-98.

110. Осмолівська А. О. Сучасні тенденції та виклики щодо формування освітньої політики України. Політичне життя, 2017. №3. С. 70-74.

111. Павелків Р. Синдром емоційного вигорання викладачів закладів вищої освіти в умовах військової агресії Росії проти України. Психологія: реальність і перспективи. 2023. Вип. 20. С. 144-153.

112. Павлова О. Сучасні наукові підходи для діагностики психічного стану військовослужбовців. In: The 7 th International scientific and practical conference “Modern research in science and education”(March 7-9, 2024) BoScience Publisher. Chicago. USA. 2024. p. 314-320.

113. Пампуха І., Вовкотеча О., Кубявка М., Пирогов К. Інноваційні методи навчання як складова освітнього середовища сучасного закладу вищої військової освіти. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2024. Вип. 2. С. 19-31.

114. Пенькова Н., Саган В. Рекомендації по вдосконаленню психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України щодо підвищення психологічної готовності до службово-бойової діяльності в умовах війни. Роль і місце соціально-гуманітарних та правових дисциплін в системі підготовки військовослужбовців Національної гвардії України:

матеріали круглого столу. м. Київ. 30 листоп. 2023 р. : Київський інститут НГУ. 2023. С. 131–133.

115. Первачук О. Роль та вплив психологічної підготовленості військовослужбовців на виконання завдань військово-професійної діяльності. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2023. № 28 (3). С. 178–185

116. Перелигіна Л. А., Дичко О.О., Хань С.П. Психологічні особливості у формуванні лідерських якостей в умовах професійної військової освіти. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 2. С. 1672-1682.

117. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Віче. 2011. № 10. С. 23-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_10_10.

118. Петрова Л., Сівік О. Військова освіта як важливий інструмент реформування армії: сучасні тенденції розвитку. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2024. № 2(80). С. 175-180.

119. Пилипчук Я. В., Углова О.В. Інформаційний аналіз програмного контенту підготовки військових психологів у закладах вищої освіти України (на прикладі дисципліни «Військова психологія»). Імідж сучасного педагога. 2025. № 1. С. 76-81.

120. Піскун І.І., Чунаков Р.В. Стан наукової розробки проблемних питань проходження військової служби в Україні. Юридичний науковий електронний журнал, 2024. №10. С. 292-296.

121. Подзерко Р. Врахування інноваційного аспекту здоров'я-зберігаючих технологій на заняттях з фізичного виховання. Всеукраїнська науково-практична конференція. Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту в сучасних умовах (збірник наукових праць).Дніпро. 2017. С. 137–140.

122. Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти. URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/politika_mou_osvita.pdf

123. Полторак С.Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. Наука і оборона. 2018. №2. С. 3-10.

124. Приходько Ю. Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. Військова освіта. 2022. № 1 (45). С. 179-196.

125. Приходько Ю. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 3. С. 285-299.

126. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>.

127. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

128. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

129. Про внесення змін до деяких Законів України щодо військової освіти та науки: Закон України від 17.12.2021 № 1986-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1986-20#n52>.

130. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист: Закон України від 21.03.2024 № 3621-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text>.

131. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988 і від 30 серпня 2017 р. № 704: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2025 № 455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-2025-%D0%BF#Text>.

132. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України: Інструкція, Форма [...] від 15.09.2022 № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22#Text>.

133. Про затвердження Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти: Положення від 15.08.2018 № 910/412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text>.

134. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних [...]: Міноборони України; Наказ, Положення від 15.02.2024 № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-24#Text>.

135. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період^ Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Акт, Журнал, Заява, Перелік, Довідка, Повідомлення, Список, Форма типового документа від 16.05.2024 № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>.

136. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

137. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

138. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

139. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>.

140. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

141. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

142. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

143. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

144. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

145. Про трансформацію системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 15.12.1997 № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>.

146. Проблеми психології діяльності в особливих умовах: Матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. м. Черкаси. 23 квітня 2024 р. К. : 7БЦ. 350 с. URL:

http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20484/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A7%D0%86%D0%9F%D0%91%2023_04_2024.pdf

147. Прокопенко А. О. Особливості громадянського виховання здобувачів вищої освіти в умовах військової агресії. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 5. С. 426-435.

148. Протасова Н. Г. (Ред.), Крисюк С. В., & Лукіна Т. О. та ін. Державне управління у сфері освіти. Київ: НАДУ. 2012.

149. Протасова Н. Г. (Ред.), Луговий, В. І., & Молчанова, Ю. О. та ін. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект. Київ; Львів: НАДУ. 2012.

150. Психологічна підготовка військовослужбовців ЗСУ до перебування в умовах різкої зміни бойової обстановки та умовах примусової

ізоляції. Методичні рекомендації. Київ: «Центр учбової літератури». 2022. 108 с.

151. Психологія стресу. Програма навчальної дисципліни. Київ : Університет імені Бориса Грінченка. 2014. 21 с

152. Пучков О. О., Уваркіна О.В. Сучасна військова освіта: трансгресивний прорив в умовах трансформації. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. Вип. 39. С. 51-55.

153. Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний сайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua>.

154. Радиш Я., Соколова О., Медична реабілітація військовослужбовців як наукова проблема: теоретико-методологічні засади (за матеріалами літературних джерел). Економіка та держава. 2012. № 3. С. 103–106

155. Рижиков В.С. Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці у вищих військових навчальних закладах. Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. № 5 (160) травень 2018. С.26-32.

156. Роль системи професійної військової освіти у відбитті російської агресії. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/rol-systemy-profesiynoi-viyskovoi-osvity-u-vidbytti-rosiyskoi-ahresii>.

157. Романчук С. В., Федак С.С., Небожук О.Р., Лотоцький І.Р. Концепція фізичної підготовки у військових закладів вищої освіти в умовах скорочених термінів підготовки. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2022. Вип. 8. С. 70-75.

158. Савіщенко В. М. Проблема правового нігілізму в сучасному суспільстві. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних

світових викликів : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 25 лют. 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 293-295.

159. Сальнікова О. Ф., Артамощенко В. С. Теоретичні аспекти державного управління системою військової освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 12. С. 67–71.

160. Сахненко О. Управління людським капіталом в системі кадрового забезпечення підрозділів Національної гвардії України. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7597>. DOI: 10.32702/2307-2105- 2020.1.79.

161. Севрук І., Соколовська Ю., Чупрінова Н. Філософія військової освіти як специфічний науковий та дисциплінарний напрямок: базові проблеми та завдання. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. 2024. Вип. 55. С. 170-179.

162. Сергійчук О., Багно Ю. Євроінтеграційні процеси та перспективи розвитку системи вищої освіти в умовах військового стану. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 59(3). С. 200-205.

163. Скирда Т. Методи військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2024. Вип. 28(2). С. 153-162.

164. Собченко Т. М., Васильєва С.О. Сучасні вимоги до підготовки військових фахівців в умовах трансформації військової освіти. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2024. № 4. С. 65-69.

165. Соколовська Ю. В., Севрук І.І., Чупрінова Н.Ю. Філософія військової освіти: проблемне поле та завдання. Культурологічний альманах. 2024. Вип. 3. С. 255-261.

166. Станішовський А. С. Окремі аспекти та напрямки імплементації досвіду країн ЄС щодо вдосконалення системи військової освіти в Україні. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. № 84. С. 238-244.

167. Стасюк В., Вуколов О. Обґрунтування рекомендацій щодо напрямів удосконалення психологічної підготовки військовослужбовців сухопутних військ ЗС України до виконання бойових завдань. Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія. №1. 2025. С. 133-138.

168. Стасюк В., Кириченко А. Психологічна підготовка як процес формування психологічної стійкості особового складу до діяльності в бойових умовах. Збірник матеріалів науково-практичних семінарів. К.: НДЦ ГП ЗСУ. 2025. С. 263-266.

169. Судніков Є. Інформаційно-комунікаційна компетентність ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю. Молодь і ринок. 2024. № 5. С. 141-149.

170. Типи навчальних закладів в Чехії. URL: <https://albioneducation.com/ua/helpfull/typy-uchebnyh-zavedenij-v-chehii>.

171. Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. Прикарпатський юридичний вісник, 2018. № 2(23). С. 55-60.

172. Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Грааль науки. 2021. №. 8. С. 101-107.

173. Толок І., Супрунов Ю. Особливості підготовки військових фахівців тактичного рівня у ВВНЗ США та окремих країн НАТО. Військова освіта. 2018. №37 (1). С. 265.

174. У ЗСУ оновили програму базової підготовки для військових, придатних до служби у тилкових частинах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/novyna/bezpeka/zsu-onovyly-prohramu-bazovoyi-pidhotovky-vijskovykh-prydatnykh-sluzhby-tylovykh-chastynah>.

175. Усаченко О. О. Професіоналізація офіцера-лідера у системі професійної військової освіти. Публічне урядування. 2022. № 5. С. 103-108.

176. Халус Ю., Богуславський В. Актуальні проблеми фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України. Організаційно-правове забезпечення функціонування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Дніпро, 3 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. 2022. С. 235-237.

177. Хто є хто серед військових: військовозобов'язаний, військовослужбовець, доброволець, мобілізований або контрактник? URL: <https://ldn.org.ua/consultations/khto-ie-khto-sered-viys-kovykh-viys-kovozobov-iazanyy-viys-kovosluzhbovets-dobrovolets-mobilizovanyy-chy-kontraktnyk>.

178. Чабан О. Хаустова О., Омелянович В. Психічні розлади воєнного часу. Київ : «Видавничий дім Медкнига». 2023. 232 с.

179. Чайковський А., Толмачов О. Психологічна підготовка військових кадрів: сучасні методики та підходи в контексті державного управління у сфері безпеки. Науково-виробничий журнал: Держава та регіони. Серія: публічне управління і адміністрування. 2024. №1. С. 244-250.

180. Черних О., Черних Ю. Система військової освіти у збройних силах Чеської Республіки. Військова освіта. Київ. 2020. № 2 (42). С. 339-350.

181. Черних Ю. Основи організації та функціонування системи військової освіти Німеччини – аналітичний огляд. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. Вип. 57. С. 238-248.

182. Чернишов Г. Посттравматичний стресовий розлад учасників бойових дій. Ius Humani. Law Journal. 2020. Т. 9, № 1. С. 61-86. DOI : <https://doi.org/10.31207/ih.v9i1.225>.

183. Чернишова Є. Р. (Ред.), Гузій Н. В., Ляхоцький В. П. та ін. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». 2014.

184. Чернявський О. А. Інтерактивні педагогічні технології та їхній вплив на якість вищої військової освіти. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 2. С. 1191-1202.
185. Чистякова І., Драга І. Підготовка військовослужбовців у закладах вищої освіти України. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 2. С. 196-205.
186. Шабатіна Н. Військова освіта в системі забезпечення національної безпеки і оборони України. Військова освіта. 2023. № 2 (48). С. 298-307.
187. Шайхлісламов З., Ковтун А. Особливості впливу бойового стресу на психологічну підготовку військовослужбовців в умовах бойових дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія. 2023. Вип. 3. С. 142–145.
188. Шевченко О. Використання в Україні досвіду розвитку вищої військової освіти республіки Польщі. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2022. № 2. С. 25-28
189. Шевченко О., Гикало Ю. Проблеми системи вищої військової освіти в контексті зміцнення обороноздатності України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_3_5.
190. Шульга Н. Д. Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ. 2018.
191. Шумков І. Концептуальні підходи формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ. Молодь і ринок. 2024. № 3. С. 160-164.

192. Шумков І. Перевірка сформованості фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ. Молодь і ринок. 2024. № 6. С. 153-158.
193. Щипанський П., Тимошенко Р., Салкуцан С. Формування нової парадигми військової освіти. Наука і оборона. 2017. №2. С.37-42.
194. Що таке професійна військова освіта? Міністерство оборони України. 2022. <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/shho-take-profesijna-vijskova-osvita.html>.
195. Юр'єва Н., Пасічник В. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних : монографія. Харків : НАНГУ. 2019. С. 127-129
196. Які зміни чекають на військову освіту. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/04/29/yaki-zminy-chekayut-na-vijskovu-osvitu>.
197. Bi-Strategic Comand Education and individual Training Directive (E&ITD) 075-007. 10 September 2015. URL: <https://www.akt.nato/int/images/stories/structure/jft/ptecs/etd-075-007pdf>
198. Combat and Operational Stress Reactions (COSRs). URL: <https://health.mil/Military-Health-Topics/Centers-of-Excellence/Psychological-Health-Center-of-Excellence/Psychological-Health-Readiness/Combat-and-Operational-Stress-Control/COSRs>.
199. Defence Academy of the United Kingdom. <http://www.da.mod.uk>
200. DOD education benefits: data on officer participation in and views on proposed changes to the tuition assistance program. URL: <https://www.gao.gov/products/gao-19-699r>
201. Military Secondary School and College in Moravská Třebová. URL: <http://www.vsmt.cz/files/english/main-page.aspx>
202. Professional military education: programs are accredited, but additional information is needed to assess effectiveness. URL: <https://www.gao.gov/products/gao-20-323#summary>

203. Stress Symptom Checklist. URL: <https://www.baylor.edu/content/services/document.php/183434.pdf>.

204. University of defence in Brno. URL: <https://www.unob.cz/en/Pages/default.aspx>

205. Velitelství výcviku – Vojenská akademie, Vyškov. URL:<http://www.vavyskov.cz>

206. What GAO does. URL: <https://www.gao.gov/about/what-gao-does>.

ДОДАТОК А

**ЗАПОРІЗЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ**

вул. Незалежної України, 39-Б, м. Запоріжжя, 69019 тел. (061) 224-70-29,
e-mail: reception.don@zr.gov.ua, сайт: www.osvita.city, код згідно з ЄДРПОУ 37573094

№ _____ на № _____ від _____

Довідка

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Стасюка Віталія Сергійовича на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» на
тему «Удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері
підготовки військовослужбовців»*

Основні результати дисертаційного дослідження Стасюка Віталія Сергійовича на тему «Удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців» використано у діяльності департаменту освіти і науки Запорізької міської ради у контексті реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців.

Взято до уваги розроблений автором комплексний механізм державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців в Україні, який, на відміну від підходів, що передбачають удосконалення окремих складових військової освіти, ґрунтується на системній взаємодії нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та мотиваційного механізмів і передбачає їх адаптивне функціонування відповідно до умов воєнного стану, трансформації безпекового середовища та перспектив повоєнного відновлення, зокрема шляхом гармонізації стандартів військової освіти зі стандартами НАТО, посилення психолого-педагогічної складової підготовки, оптимізації мережі військових закладів освіти, розвитку міжвідомчих навчальних центрів, впровадження військово-освітнього планування та електронного обліку освітніх траєкторій, диверсифікації джерел фінансування, розвитку державно-приватного й міжнародного партнерства, професійного розвитку військово-педагогічних кадрів, наставництва, а також формування прозорої системи кар'єрного розвитку та мотивації військовослужбовців, що забезпечує цілісність і адаптивність державної освітньої політики у військовій сфері.

Особливої уваги заслуговують наукові здобутки автора щодо шляхів імплементації кращого зарубіжного досвіду реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, які, на відміну від практики механічного запозичення окремих моделей військової освіти, передбачають їх селективну адаптацію до національних умов, характеру сучасної війни та функціонування сектору безпеки і оборони України, шляхом поєднання інтегрованих і поетапних моделей підготовки, неперервного професійного навчання, практико-орієнтованої та міждисциплінарної освіти, розвитку

лідерських, цифрових і комунікативних компетентностей, цивільно-військової взаємодії, індивідуалізації освітніх траєкторій, симуляційних технологій та прозорих механізмів професійно-кар'єрного розвитку, що забезпечує не копіювання зарубіжних практик, а їх функціональне пристосування до українського безпекового середовища.

Перший заступник
директора департаменту

Віталій ЛИСЕНКО

**ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ**

пр. Соборний, 164, м. Запоріжжя, 69107

e-mail: info.depozvita@gmail.com

сайт: <http://pozvita.zoda.gov.ua/>, код ЄДРПОУ 62143429

№ _____

На № _____

від _____

Довідка

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Стасюка Віталія Сергійовича на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
на тему «Удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері
підготовки військовослужбовців»*

Основні результати дисертаційного дослідження *Стасюка Віталія Сергійовича* на тему «Удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців» використано у діяльності Департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації у контексті реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців. Взято до уваги наступні актуальні положення у дисертаційному дослідженні автора:

- шляхи імплементації кращого зарубіжного досвіду реалізації державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, які, на відміну від практики механічного запозичення окремих моделей військової освіти, передбачають їх селективну адаптацію до національних умов, характеру сучасної війни та функціонування сектору безпеки і оборони України, шляхом поєднання інтегрованих і поетапних моделей підготовки, неперервного професійного навчання, практико-орієнтованої та міждисциплінарної освіти, розвитку лідерських, цифрових і комунікативних компетентностей, цивільно-військової взаємодії, індивідуалізації освітніх траєкторій, симуляційних технологій та прозорих механізмів професійно-кар'єрного розвитку, що забезпечує не копіювання зарубіжних практик, а їх функціональне пристосування до українського безпекового середовища;

- напрями удосконалення підходів до підготовки висококваліфікованих тилових військовослужбовців в Україні, які, на відміну від традиційної орієнтації на засвоєння спеціалізованих знань і професійних навичок, передбачають формування адаптивної практико-орієнтованої моделі підготовки, інтегрованої з реальними процесами військового логістичного забезпечення, цифровими технологіями та моделюванням кризових ситуацій, із включенням до освітнього процесу сучасних логістичних технологій, цифрових платформ, VR/AR-інструментів, сценарного моделювання, міжвідомчої взаємодії, психологічної підготовки та розвитку стресостійкості,

що забезпечує готовність фахівців тилу діяти в умовах нестабільності та порушення традиційних ланцюгів постачання.

Особливої уваги заслуговують наукові здобутки автора щодо переліку заходів попередження посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців на кожному етапі бойових дій, які, на відміну від підходів, орієнтованих переважно на реагування після виникнення психотравматичних наслідків бойових дій, розвинуто шляхом формування постійної системи профілактики, що охоплює періоди до, під час і після виконання бойових завдань та поєднує психологічну підготовку, формування стресостійкості, навчання методам саморегуляції, психологічну просвіту, підтримання бойового побратимства, психологічний супровід у бойових умовах, ротацию та відновлення, післябойовий психологічний супровід, реінтеграційні заходи, роботу з сім'ями військовослужбовців і моніторинг їх психологічного стану, що дозволяє змістити акцент із постфактум реагування на системну профілактику психологічних наслідків бойового стресу.

Директор Департаменту

Олена КАЗАНШКОВА

Класичний
Приватний
Університет

Сєрпихів, 69002 тел. (061) 764-57-13
м. Антонівське, (0612) 61-99-71
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-13
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B" Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-13
69002 Zaporizhzhia, (0612) 61-99-71
UKRAINE fax (061) 764-57-13
(061) 220-10-02

№ 423

23 10

20.25

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Стасюка Віталія Сергійовича

Теоретичні, методологічні та практичні положення і висновки щодо удосконалення механізмів державної освітньої політики у сфері підготовки військовослужбовців, розроблені Стасюком Віталієм Сергійовичем, знайшли застосування в межах наукової теми Класичного приватного університету «Формування ефективних механізмів управління в публічній сфері в умовах суспільної нестабільності» (номер державної реєстрації 0124U000811).

Рекомендації автора запроваджені у навчальний процес і знайшли відображення при викладанні таких дисциплін: «Публічна політика та врядування», «Державне управління», «Публічна політика і управління».

Ректор

Віктор ОГАРЕНКО